

LES COL·LOCACIONS I EL LLENGUATGE PERIODÍSTIC (CARACTERITZACIÓ TEÒRICA)

Treball de Fi de Màster del Màster Universitari de Llengua i Literatura Catalanes:
Oralitat i Escriptura

Joan Manuel Zaldívar Julià

Tutora: Rosa M. Calafat Vila

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	3
1. LES UNITATS FRASEOLÒGIQUES.....	8
1.1 La fraseologia com a signe d'identitat de la llengua i de la cultura d'un poble.....	8
1.2 La perspectiva cognitiva de la gramàtica: quan la metàfora s'interioritza.....	13
1.3 La disparitat terminològica.....	16
1.3.1 De la definició a les característiques.....	20
1.4 Tipus d'unitats fraseològiques.....	28
2. LES COL·LOCACIONS.....	33
2.1 Història del terme i de la noció.....	36
2.1.1 Col·locacions i locucions alhora.....	45
2.2 Les col·locacions es fixen gràcies a l'ús.....	48
2.3 Taxonomia de les col·locacions.....	51
3. PERIODISME I UNITATS FRASEOLÒGIQUES.....	59
3.1 El llenguatge dels polítics.....	59
3.1.1 El neologisme col·locatiu periodístic.....	63
3.2 La redacció periodística: l'automatisme i el registre estàndard.....	66
3.2.1 La paradoxa de la variació dins de la fixesa.....	72
3.3 La desautomatització de les UFS.....	74
4. CONCLUSIONS PROVISIONALS.....	78
BIBLIOGRAFIA.....	80

INTRODUCCIÓ

El llenguatge humà és creació i rutina al mateix temps. Originalitat i «prefabricació» estan unides en qualsevol missatge comunicatiu. Els generativistes, encapçalats per Noam Chomsky, postularen que tots els parlants tenim la possibilitat, la llibertat, de formar oracions que ningú mai no hagi pronunciat; les combinacions són infinites, gràcies a la nostra capacitat lingüística innata. Alhora, però, els recents estudis de fraseologia revelen que estam condicionats de manera extrema per una gramàtica, per unes normes, que estableixen per a cada llengua què podem dir i què no, quines paraules podem combinar, en quines circumstàncies i en quin ordre. I l'altre gran condicionant són els costums lingüístics que cada idioma ha bastit al llarg dels segles i que des de la infantesa i a poc a poc incorporam, de manera intuïtiva, a la nostra manera de parlar. Els dos processos lingüístics, el de la llibertat i el de l'encotillament, són compatibles quan un parlant construeix un discurs: «Aunque el hablante vaya formando sus frases libremente, hay mucho de automático e inconsciente» (Corpas Pastor 1996, 15).

Aquí analitzarem les unitats fraseològiques (a partir d'ara, UFS), especialment les col·locacions. Més endavant aprofundirem en les definicions i característiques d'aquests dos conceptes. De moment, direm que UF és la combinació de paraules que es fixa a partir de l'ús repetit i que, de vegades, pot tenir un significat no composicional. Les col·locacions són un tipus d'unitat fraseològica, formada per elements que presenten una certa atracció mútua, una preferència combinativa, i tenen un significat transparent i composicional. Les UFS són construccions idiomàtiques que de vegades són irregulars; no poden ser explicades amb una fórmula i, per això, «han passat a ser unes expressions incòmodes, bandejades del nucli de la investigació. Pels estructuralistes, que concebien la llengua com un sistema, la fraseologia era un component asistemàtic, i, per tant, marginal» (Sancho Cremades 1999, 23). Però, què és el que té més pes? La creativitat o la rutinització? Potser no és agosarat pensar que bona part del llenguatge és més aviat repetició que no imaginació, almenys en la majoria de parlants que tenen poca consciència lingüística, que parlen mecànicament, com a manera de fer arribar un missatge sense pretensions creatives. La majoria de parlants són simplement competents en una determinada llengua i la seva única intenció és —tot aplicant l'esquema clàssic de la comunicació de Roman Jakobson— que el missatge arribi al receptor d'una manera clara. Un dels pioners de la fraseologia catalana és Vicent Salvador, el qual, en referència a la competència lingüística dels parlants, afirma que «supera el simple

coneixement de la gramàtica i el vocabulari, i comporta, a més, l'habilitat d'utilitzar i interpretar el sentit de les expressions idiomàtiques i el reconeixement de la seva convencionalitat d'ús, en tant que és una manera pròpia d'expressar-se» (Salvador 1995, 17). Algú que estudiï una llengua solament a través de les gramàtiques i els diccionaris, i que els conegués a la perfecció, sabria parlar-la a la perfecció? Sabria adequar els coneixements a les situacions pragmàtiques? La resposta és que no. Podria parlar la llengua, però ningú no li hauria ensenyat quan es fa servir una expressió com «clar i català»; en quin context s'ha d'emprar «què en som jo, de la mort d'en Berga!». En canvi, això no és cap problema per a un nadiu analfabet.

Els periodistes —els que escriuen les notícies, no els que publiquen articles d'opinió, o els tertulians que darrerament sovintegen a ràdios i televisions— no són literats ni lingüistes; mai no ho han pretès i no disposen de temps de ser-ho. Han d'intentar explicar d'una manera clara i entenedora què ha passat, encara que no sempre ho aconsegueixen. I ho han de fer aviat, en pocs minuts, la qual cosa indueix a escriure a partir d'esquemes i pautes coneguts i predefinits, i d'unitats fraseològiques ja construïdes. Aquesta circumstància no impedeix que molts de neologismes neixin a les redaccions, sobretot en forma de col·locacions. D'aquí, l'interès d'aquest treball, perquè aquest tipus d'UFS, com veurem, poden passar per un procés de lexicalització. Així, el que un dia sorgí a un mitjà de comunicació com un sintagma lliure pot esdevenir una forma estable i fixa.

Algú que no conegui prou el funcionament de les redaccions dels mitjans de comunicació podria arribar a pensar que les circumstàncies lingüístiques dels professionals del periodisme són diferents de les de la resta de parlants. Hom pot arribar a pensar que els periodistes creen, fabriquen, cada dia noves maneres d'escriure o de dir. No és el cas de Chillón (1995, 174), que encerta a rebaixar les seves expectatives respecte dels professionals de la premsa:

«[...] l'epicentre del discurs periodístic informatiu està lingüísticament hipercodificat: en la parla dels periodistes, la fórmula tendeix a substituir la forma; la frase feta i el clisé, a l'expressió ajustada i precisa. La parla dels periodistes i dels comunicadors està, en general, tremendament pautada, prescrita, *dictada* pels llibres d'estil, per la mateixa tradició professional i per la inèpcia o la negligència literària de la major part dels professionals, que redacten o parlen de manera rutinària, estereotipada, es diria que sense ser ben bé conscients de la importància que en el seu treball té un ús conscient i crític del llenguatge. Les solucions lèxiques, sintàctiques i fraseològiques responen a la lògica de la repetició i del mínim esforç expressiu, no a la *voluntat d'estil* que tot ús conscient i responsable del llenguatge ha de cercar».

La investigació lingüística ha reparat en aquesta dicotomia creació/reproducció i li ha donat diferents denominacions, que Castillo Carballo (1997; 1998) ha recollit:

Eugeni Coseriu: *technique du discours / discours répété*¹

Fernando Lázaro Carreter: *lenguaje literal / lenguaje no literal*

¹ Segons Gloria Corpas (1996), Coseriu plantejà aquesta dicotomia al primer congrés de lingüística aplicada, que tengué lloc a Nantes l'any 1964.

John Sinclair: *the open choice principle / the idiom principle*

Les UFS són comodins que la llengua posa a l'abast dels seus parlants. De la mateixa manera que els glosadors tenen una sèrie de recursos lingüístics per rimar les gloses, els parlants tenim una competència lingüística que ens permet introduir en el discurs, de manera mecànica, intuïtiva, cognitiva, unes unitats fraseològiques per fer-nos entendre. Els periodistes fan servir contínuament aquestes unitats fraseològiques prefabricades, moltes vegades de manera peculiar, de vegades excessivament tòpiques, que necessàriament han de compartir amb els lectors, els oients o els telespectadors. Les unitats fraseològiques constitueixen una part essencial de la competència del parlant, que les ha de conèixer com a bagatge compartit de coneixements. Si no es coneixen les unitats fraseològiques, no es coneix a fons la llengua.

Pensem que la fraseologia catalana, tot i els esforços considerables de la darrera dècada, és a la fase inicial i encara manca molta d'investigació per posar-la al mateix nivell que el que ha assolit la d'altres llengües de prestigi. La fraseologia catalana, segons Sancho Cremades (1999, 23), «ha suscitat històricament l'interès dels filòlegs des d'un punt de vista merament descriptiu (recull de locucions, frases fetes, aspectes etimològics o contrastius dels girs idiomàtics, etc.)», però no pas des d'una visió analítica i teòrica de la llengua. Entre les mancances de la fraseologia catalana, cal destacar les referides als estudis periodístics. En aquest sentit, una llacuna afegida és l'estudi de les col·locacions, que precisament de vegades neixen a diaris, ràdios o televisions, sovint quan es fan ressò d'expressions inventades per alguns polítics o pels seus assessors de premsa. Podríem parlar, aleshores, de neologismes col·locatius periodístics.

Existeixen diccionaris de col·locacions en anglès,² francès³ i espanyol.⁴ En català la mancança es compensa mínimament amb el *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana* (DDLC), obra lexicogràfica en fase de redacció de l'Institut d'Estudis Catalans, que exclusivament es pot consultar a través d'Internet i que té com a base de dades el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana. Aquest diccionari forma part d'un projecte que l'engloba, que és el *Diccionari del Català Contemporani* (DCC), juntament amb la constitució del *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* (CTILC) i de la *Base de Dades Lexicogràfica* (BDLex). El DCC està per completar, en

² BENSON, M.; BENSON, E.; ILSO, R. (1996). *BBI Combinatory Dictionary of English: A Guide to Word Combination*.

³ MEL'CUK, Igor (1984). *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*.

⁴ BOSQUE, Ignacio (2004). *Diccionario combinatorio del Español*. Madrid: Ediciones SM. A més d'aquest diccionari, hi ha el *Diccionari del uso del español*, de María Moliner, que és el que inclou més col·locacions, encara que s'hi refereix com a «enlaces frecuentes o expresiones pluriverbales».

un projecte que es començà l'any 1985 i que pensam que fa anys que està aturat. Un dels punts d'estudi del DDLC són les col·locacions, però no les tracta específicament. Així que aquest diccionari ens ha servit en aquest treball i ens ha de servir en una posterior ampliació pràctica del nostre estudi com una eina, però no l'única, de corroborar l'encert de les nostres impressions a l'hora de qualificar com a col·locació una unitat fraseològica. El *Diccionari de sinònims de frases fetes*, de M. Teresa Espinal (2004), inclou algunes seqüències «que es coneixen amb el nom de col·locacions [...] Ara el DSFF no és, pròpiament, un diccionari de col·locacions, en el sentit que no dóna informació relativa a la freqüència d'una determinada combinació, simplement dóna compte del fet que, entre els mots que, per exemple, es poden combinar i que són seleccionats per l'adjectiu «xaruc», «vell» és el que els parlants conceben de forma més natural» (Espinal 2004, 18). Fa quasi 10 anys, Ginebra (2003, 44-45) creia que «l'elaboració d'un diccionari de concurrències de la llengua catalana i, per raons que tots coneixem, d'un diccionari bilingüe de concurrències espanyol-català i català-espanyol, es presenta, doncs, com un dels objectius clars del treball en aquesta àrea lingüística». Pel que sembla, la petició no ha tengut gaire èxit.

Aquest treball intenta projectar els estudis fraseològics al camp concret del periodisme, per veure si en aquesta tipologia discursiva existeix un tipus de fraseologia característica, tot seguint el suggeriment d'Adolf Piquer (2000, 389). En conseqüència, volem delimitar i caracteritzar teòricament les unitats fraseològiques, especialment les col·locacions, per poder detectar-les i classificar-les més endavant en una investigació més pràctica. Aleshores, es tractaria d'aplicar les teories estudiades aquí al corpus d'un diari o als enregistraments de ràdios o televisions, per conèixer el que Piquer denomina els «mecanismes pragmaticoestilístics». Per això, hem fet un esforç de recopilació teòrica de tot allò que s'ha dit al respecte, especialment les aportacions fetes des de la filologia catalana. La disparitat de teories és notòria en la fraseologia i, per tant, hem hagut d'intervenir-hi i, fins i tot, mirar de fer alguna aportació teòrica, encara que sigui mínima.

1. LES UNITATS FRASEOLÒGIQUES

1.1 La fraseologia com a signe d'identitat de la llengua i de la cultura d'un poble

La fraseologia, entesa de manera àmplia com la combinació estable de paraules, fa segles que començà a despertar l'interès dels gramàtics en totes les llengües. Mestres filològics com mossèn Antoni Maria Alcover, Pompeu Fabra o Francesc de Borja Moll, per parlar del nostre redol, feien fraseologia en els seus comentaris sobre qualsevol aspecte lingüístic, tot i no ser-ne conscients. S'ha dit sovint que les unitats fraseològiques, pel seu caràcter anòmal, no eren explicables per les normes excessivament encotillades de la gramàtica. Així que valia més no ocupar-se d'aquestes rareses gramaticals, que tant molesten als generativistes i als estructuralistes. Tot i això, hem pogut trobar, a la *Gramàtica Catalana* de Pompeu Fabra (1956), una reflexió que intueix el que ara, dècades després, sabem que són les locucions nominals o col·locacions (o compostos sintagmàtics, depenent de la terminologia que s'apliqui). És obvi que el mestre hi reflexiona des de la seva perspectiva, però trobam que reproduir el paràgraf 160 de la seva obra, que fa referència a la composició, és, si més no, revelador:

«Hi ha conjunts de mots com *blat de moro* que, malgrat escriure's sense ajuntar els seus elements constitutius, són veritables mots composts. Per a denominar un cert cereal exòtic, s'adoptà, un dia, el conjunt format pel nom d'un altre cereal, *blat*, acompanyat d'un complement, *de moro*: aquell cereal fou, així, denominat *blat de moro*. Aquesta denominació, deixa d'ésser copsada com un agregat de mots, signes cadascun d'una idea (concepció analítica), per a esdevenir l'equivalent d'un simple mot, ço és, el representant d'una idea única (concepció sintètica). D'altres exemples són *esperit de vi*, *ull de poll*, *carn d'olla*, *cuc de seda*, *fum d'estampa*, *agulla de cap*, *mestre de cases*, *paret d'obra*, *cop d'ull*, *caps d'ase*, *punt d'honor*, *arc de Sant Martí*, *blanc d'Espanya*, *cap d'any*, i amb un adjectiu com a terme complementari, *argent viu*, *targeta postal*, *estat major*, *mà morta*, *baix relleu*, *curt circuit*, *lliure canvi*, *lesa majestat*, *mals endreços*, *franc tirador*, *fals escaire*, etc.»

No va ser fins la segona meitat del segle passat que s'inicià el camí inexorable perquè la fraseologia fos una disciplina independent. Els primers treballs corresponen a Viktor Vladimírovitx Vinogradov, a la Unió Soviètica dels anys cinquanta (Corpas 1996), si bé altres especialistes situen l'origen de la fraseologia als anys setanta, amb els

treballs de V. D. Arcanguelski (Conca 2000). En l'àmbit català, un dels treballs pioners va ser el de la *Revista Caplletra*, quan l'any 1995 dedicà el número 18 a la fraseologia. Precisament Maria Conca va ser una de les participants d'aquell número especial, i un lustre després presentà les bases per analitzar l'univers fraseològic de la llengua. En opinió seva, la fraseologia i la paremiologia s'han ocupat tradicionalment de les expressions fixades. Existeix un nivell fraseològic de la llengua, al costat del fonètic, sintàctic, lèxic i el morfològic, perquè «el nivell fraseològic té totes les característiques d'un sistema: sinonímia, polisèmia i variació» (Conca 2000, 50). La paremiologia que esmenta Conca sí que ha estat un camp transitat pels lingüistes catalans, que s'han dedicat a estudiar expressions fixades que tenen forma d'enunciat, és a dir, els proverbis o refranys. La fraseologia, però, no solament estudia els proverbis i els refranys. La fraseologia, tal com nosaltres l'entnem, estudia el corpus fraseològic o el fràsic (denominació de Guia 1999), el conjunt de les UFS d'una llengua. Tot i això, hem d'afegir que els límits entre paremiologia i fraseologia són difusos, i, de manera general, podríem dir que la paremiologia està inclosa en la fraseologia, des del moment en què les parèmies són una subclasse d'unitats fraseològiques.

La professora de la Universitat de Màlaga Gloria Corpas ha bastit les bases per estudiar la fraseologia de la llengua castellana i els seus plantejaments teòrics han estat molt útils als fraseòlegs catalans. També a nosaltres ens faran un bon servei els seus plantejaments, amb alguns matisos que detallarem a poc a poc. Corpas (2000, 107) afirma que l'establiment de la fraseologia ha estat conseqüència del que denomina el *giro léxico*, que ha experimentat la lingüística els darrers quaranta anys: «El advenimiento del análisis del discurso y de la lingüística del texto, los comienzos de la pragmática, la investigación en torno a la adquisición y procesamiento del lenguaje (L1 y L2), así como los avances en la descripción de las lenguas mediante corpórea computerizados permitieron descubrir el papel central que desempeña el componente léxico de las lenguas, en contraposición a la primacía que hasta entonces había ostentado la sintaxis. Dichos estudios pusieron en tela de juicio la supuesta libertad del hablante en la construcción del discurso, recalcando la naturaleza esencialmente estable de las lenguas y la importancia del “discurso prefabricado” como fuente de creatividad».

Les UFS són un híbrid entre l'oral i l'escrit, perquè totes en realitat s'han format en un acte de parla. I el català és un idioma amb un enorme cabal d'unitats fraseològiques, o així era fa un temps no gaire llunyà. Les comunitats lingüístiques bilingües i minoritzades, com és el nostre cas, el primer que perden són aquestes unitats

fraseològiques, que són substituïdes per les de l'idioma dominant. La substitució no és intrascendent, ja que suposa no solament una pèrdua lingüística, sinó cultural i d'identitat, perquè les unitats fraseològiques són una mena de cabàs cultural dins el qual abocam la saviesa d'un poble. En paraules de Ruiz Gurillo (2000, 84), les UFS són «el conocimiento enciclopédico almacenado en la memoria».

És molt revelador l'experiment fet per Cristina García del Toro (2000, 233) entre els seus alumnes de la Universitat Jaume I, als qui proposà fer traduccions del castellà al català. La cosa no anà gaire bé: «[...] en tots els casos, l'element fraseològic no ha estat traduït amb èxit. I no ho ha estat perquè s'ha seguit l'estratègia de la traducció paraula per paraula davant del problema dels fraseologismes». Apareix aquí l'element cognitiu de la llengua. Els alumnes que traduïren malament no detectaren que era un element fraseològic, idiomàtic, i tendiren a fer una traducció literal, que evidentment no funcionà. Moltes expressions fraseològiques són intraduïbles perquè la llengua va lligada a una cultura. I cada cultura té el seu punt de vista propi, des del qual condensa el món. Com podem explicar a algú de fora de Mallorca què vol dir i quan es fa servir l'expressió «sempre ho veuràs!».⁵ És per això que la pèrdua d'identitat cultural dels pobles comença per la pèrdua de la idiosincràcia lingüística, en un procés de lluita de llengües que ha estat ben estudiat per l'ecolingüística. Més concretament, la llengua es comença a perdre per les UFS, pels refranys:⁶«[...] la debilitació de l'ús de les unitats fraseològiques pot comportar un descens de la consciència dels parlants com a comunitat i de la seua cohesió sociolingüística. La minva en l'ús d'aquestes unitats pot ser un símptoma de l'afebliment de les pròpies estructures lingüístiques, la qual cosa justificaria la necessitat de preservar amb cura cadascun dels signes d'identitat col·lectiva, entre els quals hi ha els fraseologismes» (García del Toro 2000, 228). El mestre Joan Veny ja constata aquesta circumstància fa més de 20 anys, quan escriví que és «un fet que parèmies i locucions manquen avui de l'ús frondós que en feien els nostres majors i en fan encara els de la generació del banc de foc, que tenien a punt — tenen— la locució, la frase feta, el refrany adient en cada ocasió» (Veny 1991, 22). A més, Veny va observar que les parèmies tradicionals eren decantades en favor d'altres relacionades amb el món modern, però que alhora eren compartides amb la llengua estatal. Més recentment, Salvador (1995, 14) va ser el primer a parlar de la fraseologia

⁵ Es fa servir aquesta expressió quan un fet rutinari es veu alterat de manera negativa, en el moment menys oportú: «sempre plou quan no hi ha escola, sempre ho veuràs!».

⁶ No puc deixar de contar una anècdota que em succeí fa més de 20 anys, en una entrevista a un batle mallorquí. Val més no dir el nom del polític ni del poble. En unes declaracions que emeté *Informatiu Balear* (TVE) respecte del retard en la construcció d'un hospital, el batle va dir: «Això, ja *pasa de castaño oscuro*, que deim en bon mallorquí».

com un «flanc vulnerable de la llengua, una porta oberta a la interferència lingüística», perquè l'abandonament de l'ús de la fraseologia pròpia comporta una minva de l'autoestima dels parlants i la ruptura de la cohesió sociolingüística. Les unitats fraseològiques són, per Salvador (1995, 22), «una senya d'identitat grupal, com un índex o emblema d'idiosincràcia que genera un sentit social no gens menyspreable». Sancho Cremades (1999, 45) atribueix aquesta circumstància al fet que, per exemple, els joves estan cada vegada més allunyats de la realitat agrícola, que és font inesgotable de refranys, locucions i frases fetes: «[...] determinades unitats fraseològiques amb un ús pragmaticodiscursiu convencionalitzat molt freqüentment s'usen en condicions contextuais difícils de precisar, i que sovint esdevenen obscures per als sectors més joves de la població».

El sentiment d'inferioritat dels refranys catalans respecte dels espanyols és l'eix d'un interessant article de Maria Conca i Josep Guia. Els autors recorden que durant la consolidació de les llengües romàniques, a l'edat mitjana, el «fràsic» de les llengües clàssiques com l'àrab, el llatí, l'hebreu o el grec, en forma de sentències i proverbis, passaren a formar part de la riquesa dels nous idiomes. Mentre llengües expansives s'apropriaven dels proverbis provinents d'altres, i els consideraven com a propis o nacionals, altres llengües minoritzades els assumien amb cert complex d'inferioritat. Naturalment, parlem de l'espanyol i del català: «El complex de superioritat dels uns els ha dut a la dèria de col·leccionar refranys sense esmentar-ne la procedència i, així, arribar a creure i dir, amb un xovinisme pueril, que són el poble més refranyer del món. El complex d'inferioritat dels altres els duu, paral·lelament, a creure que proverbis catalans, que tenen una documentació ben primerenca, provenen de traduccions del corpus paremiològic espanyol» (Conca, Guia 1995, 184). Entre els exemples de proverbis nostrats que són considerats forasters citen Conca i Guia els següents:

«Qui molt abraça, poch estreny» (Balbuena 1900, 105)

«Al enfornar se fan los pans geperuts» (Balbuena 1900, 107)

«No y ha pijor astella, que la del mateix fust» (Balbuena 1900, 106)

«En boca tancada no hi entra mosca».

«A enemic que fuig, pont de plata».

La fraseologia ens lliga a una llengua i també a una cultura, entesa en sentit ampli com uns costums socials que també es veuen reflectits en els aspectes pragmàtics de la parla. Per això, Conca (2000) diu que, més que actuació o fruit d'un acte de parla, les unitats fraseològiques constitueixen una part essencial de la competència del parlant, que les ha de conèixer com a bagatge compartit de coneixements. En aquest punt

coincideix amb Cuenca (2000, 34), que s'endinsa en la lingüística cognitiva per evitar fer separacions entre semàntica, sintaxi o pragmàtica, i que parla de la gramàtica com «un conjunt de rutines cognitives que es constitueixen, es mantenen i es modifiquen per l'ús lingüístic». No tothom és creador de llenguatge, sinó simplement competent en una llengua. A més de compartir la llengua, es comparteixen comportaments socials i culturals i Cuenca ho il·lustra amb dos exemples aclaridors: «Tens fills?» és una frase que no ens crida l'atenció. Així, aquesta pregunta es pot formular, perquè una persona en pot tenir més d'un, de fill. En canvi, demanam «Tens marit?», en singular, quan és evident que les darreres dècades les dones en poden tenir més d'un. Com que solament se'n podia tenir un, la gramàtica singularitzà la pregunta.⁷ La fraseologia, com diem, és cultura. Què és el cabal de parèmies, si no un compendi del saber, de la manera de ser, de la manera de pensar, de la ideologia d'un grup de persones que comparteixen una identitat col·lectiva, una identitat cultural? Les UFS «emmagatzemen la història d'un poble, en la mesura que pertany a l'enciclopèdia cultural dels parlants. Hi apareixen referències a fets històrics i culturals del passat, que sovint ja no s'entenen en la societat actual» (Sancho Cremades 1999, 41). Avui en dia, poca gent sap d'on provenen expressions com: «Què en som jo, de la mort d'en Berga?»,⁸ «Això és l'Havana!»⁹ o «Ésser més puta que na Cordó».¹⁰ Potser no fa res que no se'n sàpiga l'origen, mentre no es perdin. Els mitjans de comunicació poden ser fonamentals per assolir aquest objectiu, en una llengua minoritzada com la catalana. Sancho Cremades (2006, 139-140) afirma que «els mitjans de comunicació s'han vist com una eina imprescindible per difondre i refermar l'estàndard. A més a més, la fraseologia, des dels refranys fins a les anomenades frases fetes, forma part de l'enciclopèdia cultural dels catalanoparlants, de manera que contribueix a configurar el caràcter idiosincràtic del català. Per aquesta raó i pel caràcter vulnerable de la fraseologia que hem esmentat, els mitjans de comunicació constitueixen un instrument poderós per reproduir i conservar la fraseologia pròpia».

⁷ En realitat, la llei solament permet tenir un marit. Així que la pregunta correcta seria «Tens exmarits?».

⁸ Joan Berga, oïdor de l'Audiència de Palma, va ser assassinat l'any 1619, en plena lluita entre les banderies de Canamunts i Canavalls. La recerca dels assassins va ser aferrissada i tothom era sospitos. Aleshores sorgí aquesta expressió, que significa que no se sap res respecte d'un assumpte.

⁹ Molts de mallorquins emigraren a Cuba a principi del segle XX. Tot el que venia de l'illa del Carib semblava millor. Es diu aquesta expressió quan es parla d'alguna cosa molt bona.

¹⁰ Na Cordó era una famosa prostituta de la barriada palmesana de Santa Catalina, de mitjans del segle XX.

1.2 La perspectiva cognitiva de la gramàtica: quan la metàfora s'interioritza

Humboldt, Worf i Sapir compregueren fa dècades que cada llengua *determina* la visió del món que tenen els seus parlants. La vida és interpretada i entesa en funció del llenguatge; cada llengua fa que el món es vegi d'una manera concreta, en tant que instrument del pensament humà. Com hem vist, l'anàlisi de les UFS d'una llengua també ens pot ajudar a entendre les circumstàncies culturals, socials i històriques del poble que l'empra. El «fràsic» de cada llengua actua «al si de cada comunitat lingüística, com a síntesi d'universos experiencials anònims i col·lectius en la memòria col·lectiva, fins a esdevenir esquemes i models cognitius i de conducta social» (Meseguer i Garí 1995, 131).

El determinisme lingüístic ha evolucionat teòricament cap a la perspectiva cognitiva de la lingüística, que té en la fraseologia un camp d'estudi immens. Els nord-americans Langacker, Johnson i Lakoff trencaren amb la visió restrictiva de la lingüística, que era la que no veia més enllà de la gramàtica, la que llegia les normes sense aixecar el cap del llibre i sense fer cas del que deien els parlants. En paraules de Cuenca (2000), que segueix Langacker (1987), la perspectiva cognitivista no entén «el llenguatge desvinculat de la resta de capacitats cognitives humanes, el món i els parlants. Per això, aquest model adopta una perspectiva dinàmica que tendeix a difuminar les fronteres entre els components del llenguatge (la semàntica i la pragmàtica, la semàntica i la gramàtica, la gramàtica i el lèxic)». La gramàtica deixa de ser un cercle tancat i inamovible i passa a ser una entitat en evolució contínua, «un conjunt de rutines cognitives que es constitueixen, es mantenen i es modifiquen per l'ús lingüístic, de manera que molts fets que es consideraven part de l'actuació passen a integrar-se en la competència, alhora que la línia divisòria entre diacronia i sincronia tendeix a desaparèixer» (Cuenca 2000, 34). La gramàtica tradicional esdevé, gràcies a autors com Charles Fillmore i Paul Kay, gramàtica «de construccions». Els nous estudis lingüístics intenten ampliar la seva potència explicativa per encabir el cabal lingüístic de la fraseologia i poder «dissenyar una gramàtica capaç d'explicar, no solament les cadenes regulars generades per regles d'estructura sintagmàtica, sinó també tota mena de construcció irregular usual en la llengua [...]. La gramàtica de construccions [...] vol inserir en la descripció de cada construcció, al costat de la informació sintàctica, informació de tipus lèxic, semàntic i sovint pragmàtic» (Salvador 1995, 15), un marc que resulta especialment útil per estudiar la idiomàticitat. Ara com ara la nova gramàtica

que fa anys que redacta l'Institut d'Estudis Catalans no fa cap esment a la fraseologia.¹¹

Les rareses lingüístiques que no tenien cabuda en les gramàtiques tradicionals són, a partir d'aquest moment, objectes d'atenció i poden ser explicades. La pròpia Cuenca i Castellà (1995, 68) feren un primer acostament de la filologia catalana tot aplicant la perspectiva cognitiva a les interjeccions, categoria mala d'encaixar en el lèxic: «Una aproximació com la cognitiva permet integrar i interrelacionar correctament la sintaxi i la pragmàtica de certs mots i estructures, cosa que fins ara s'havia mostrat en general de manera intuïtiva». Ruiz Gurillo (2001, 108) reivindica la centralitat de la fraseologia en el sistema de la llengua i nega la suposada estranyesa de les UFS. Aquesta autora troba que *l'anomalia* de les UFS són un mite que cal destruir: «Las locuciones, paremias, fórmulas y otros dichos, que se han relegado durante décadas del ámbito lingüístico por su carácter folclórico, cultural y anecdótico, son más importantes para la cognición de lo que pudiera parecer y suponen una parte fundamental de la estructura de las lenguas». Tot i això, Ruiz Gurillo reconeix que hi ha algunes expressions que sí que s'han format de manera aliena als mecanismes lingüístics habituals: *A pies juntillas, echar la casa por la ventana, a hurtadillas, a troche y moche, a la luna de Valencia, por arte de birlibirloque*.

Veurem més endavant que una de les característiques d'algunes UFS —no de totes— és que tenen un sentit figurat. Una de les curolles dels lingüistes cognitius és precisament identificar i classificar les metàfores de la llengua parlada. Fins que no aparegué aquest corrent, l'estudi de la metàfora i de la metonímia havia estat més propi de la retòrica o dels anomenats «estudis literaris». La lingüística cognitiva «qualifica la metonímia i la metàfora com a fenòmens cognitius que es poden tractar des de la perspectiva de la semàntica i de la psicolingüística» (Hilferty 1995, 31). Tot citant Langacker, Hilferty parla de dominis cognitius, «una esfera de coneixement de naturalesa enciclopèdica», que es refereixen tant als coneixements lingüístics com al nostre coneixement del món. Per tant, s'arriba a la conclusió que no es poden separar clarament la semàntica de la pragmàtica. Efectivament, el llenguatge quotidià (i possiblement encara més el dels mitjans de comunicació) és ple de metonímies i de metàfores: «La fraseología es un revoltijo de metáforas en su salsa, donde el origen de una expresión fija idiomática cabe buscarlo en el modelo cognitivo que la fundamenta y que fundamenta a otras expresiones más libres» (Ruiz Gurillo 2001, 128). I això no perquè els parlants siguem uns poetes, sinó perquè les unitats fraseològiques que

¹¹ Es pot consultar a internet: <http://www.iecat.net/institucion/secciones/filologica/gramatica/>

empram són plenes de figures retòriques, igual que la resta d'elements lingüístics del discurs.

El que cerquen els cognitivistes, però, no sol ser la metàfora individual d'una expressió determinada, sinó generalitzacions sobre expressions metafòriques, el que Lakoff i Johnson (1980) han anomenat «la metàfora conceptual». Per exemple: «Més és amunt» i «Menys és avall», «Una disputa intel·lectual és un combat», «La Nació és com una família» o «Hi ha països amics i enemics» (metàfora pròpia dels Estats Units). De la metàfora conceptual, general i principal, es baixa a la metàfora concreta: si la metàfora conceptual és «Un partit de futbol és un combat», les metàfores secundàries serien «enfrotament», «duel», «rivalitat», «disputa de la pilota», «canoner», «atac», «defensa», «victòria», «derrota», «capità», «artiller», «tret»..., i tota una bateria d'expressions que ja han estat ben estudiades en català, com ha fet Peraire (2000, 358). Aquest autor, a més de les qüestions purament futbolístiques, ens fa notar que «la major part de les metàfores tenen un caràcter cultural i, per tant, un àmbit d'ús restringit a un domini geogràfic i social determinat. Així, la metàfora “la vida és una cursa de braus” i les expressions concretes que en formen part —“agafar el bou per les banyes”, “mirar el bou des de la barrera”, “patir una rebolcada”, “entrar a matar” o “capejar el temporal”— tenen un sentit en una cultura com la nostra, on les festes dels bous ocupen un lloc central».

En un treball posterior, Lakoff (2008) canvia la denominació de «metàfora conceptual» i passa a parlar de *frames* o marcs, que «són estructures mentals que donen forma a la manera que tenim de veure el món» i que «no es poden veure ni sentir. Formen part del que els cognitivistes anomenen l'“inconscient cognitiu”, estructures del cervell a les quals no podem accedir conscientment». Els marcs «els coneixem per mitjà del llenguatge. Totes les paraules es defineixen en relació amb marcs conceptuals. Quan sentim una paraula, el marc (o el grup de marcs) al qual correspon s'activa en el cervell» (Lakoff 2008, 11). El títol del llibre de Lakoff fa referència a aquesta activació cerebral, conceptual, que provoca el simple fet de pronunciar una paraula. Cada any, a la primera classe, el professor Lakoff diu als seus alumnes de Berkeley que «no pensin en un elefant». Naturalment, ningú no ho ha aconseguit mai, perquè en sentir la paraula «elefant» tots pensam en l'animalot amb trompa i orelles grosses, sense remei. El llenguatge és pensament conceptual i referencial, sense remei. El més sorprenent de tot és que la capacitat evocadora del llenguatge està incardinada *físicament* en cada un de nosaltres. En opinió de Lakoff: «Un dels descobriments fonamentals de les ciències cognitives és que les persones pensen en termes de marcs i metàfores, estructures

conceptuals com les que hem descrit. Els marcs estan impresos en les sinapsis del nostre cervell, físicament presents en forma de circuits neuronals» (Lakoff 2008, 99).

Ruiz Gurillo (2001) sosté, tot seguint Levorato i Cacciari (1992), que, devers els set anys, els infants ja fan servir llenguatge metafòric: «Las etapas de adquisición de las estructuras idiomáticas están condicionadas por el desarrollo del lenguaje, pero también por el desarrollo de otras capacidades cognitivas. Levorato y Cacciari (1992) han mostrado que hacia los 7 años el niño ya es capaz de comprender y de usar expresiones idiomáticas. Su estudio, referente principalmente a las locuciones verbales, demuestra que el contexto es el elemento más importante para su correcta interpretación o producción. [...] Esto viene a rebatir la idea, repetida con frecuencia en la bibliografía clínica que se ha ocupado de estructuras idiomáticas, de que solo las estructuras conocidas podrán ser interpretadas. De hecho, el niño intentará buscar una comprensión coherente usando las diversas formas de interpretación que se encuentran a su alcance (contexto, familiaridad, etc). Cuando no se puede interpretar una estructura de forma literal se buscará su comprensión a partir del contexto. [...] En este proceso resulta imprescindible el desarrollo de la capacidad metafórica en los niños, que requiere la adquisición del núcleo estructural del lenguaje» (Ruiz Gurillo 2001, 108). La fraseologia i la metàfora esdevenen uns universals lingüístics.

1.3 La disparitat terminològica

Després d'anys de discussions, en la fraseologia existeix quasi el consens d'anomenar unitats fraseològiques aquestes peces lingüístiques ja fetes per cada idioma. El terme d'UF és relativament novedós en l'àmbit de la filologia catalana en general, més avesada a parlar d'expressions fixes, locucions o frases fetes. Abans d'arribar a la conclusió, no unànime encara, que el millor que es pot fer és emprar el terme «unitat fraseològica», les fluctuacions terminològiques han estat considerables. Corpas (1996) ha fet un recull d'aquestes variacions denominatives en castellà, anglès, francès i alemany, que ara recollim en part:

- Julio Casares: *expresión pluriverbal*
- Haensch [et al.]: *unidad pluriverbal lexicalizada y habitualizada*
- Hernández: *unidad léxica pluriverbal*
- Alberto Zuluaga: *expresión fija, fraseologismo*
- Cowie: *multiword unit, multiword lexical unit*
- Gates: *multiword lexeme*
- Alexander: *fixed expressions*

— Gross: *phrase figée*

— Kühn: *phraseologische Einheit*

Des de la filologia catalana, la disparitat denominativa és un fet. Ginebra (2003) encara s'estima més parlar de «fraseologisme» enlloc d'UF. El motiu principal de la vacil·lació terminològica és que es fa feina des de dues disciplines diferents: la lexicologia i la fraseologia, que empren termes diferents per descriure els mateixos fenòmens lingüístics. En aquest sentit, Mestres (2007) parla de dues disciplines en conflicte. Com a lexicògraf, Mestres es va adonar que havia d'estudiar o, si més no, tenir en compte els aspectes fraseològics de la llengua per fer la seva feina. Alguns terminòlegs troben que els termes nominals no són unitats fraseològiques o, fins i tot, que les UFS no són unitats lèxiques. La lexicologia parla d'«unitat lèxica pluriverbal» o «unitat complexa», quan sembla evident que es refereixen al mateix concepte d'UF. Per tant, Mestres considera que «[...] seria molt convenient que l'abast dels termes emprats per designar les diferents classes d'unitats terminològiques coincidís amb la classificació de les unitats pluriverbals que fa servir la fraseologia. De manera que, quan parlem de “locució”, ens referim a la mateixa cosa, tant si ho fem des de la fraseologia, com si ho fem des de la terminologia, fet que ara no passa» (Mestres 2007, 386). Fins i tot Joana Raspall i Joan Martí, autors del *Diccionari de locucions i frases fetes* (1984), a la introducció de l'obra afirmen que solament des de la sintaxi es poden diferenciar les locucions de les frases fetes, i parlen de la «confusió» entre els dos conceptes.

La pretensió de Mestres d'aconseguir la unificació terminològica té un llarg camí per recórrer. Les denominacions conceptuals de la fraseologia no han estat fins ara introduïdes en les gramàtiques catalanes. Si feim una ullada cap enrere gràcies a Estopà (2004), observam que per qualificar un mateix fenomen, com és el de la combinació de dues o més paraules amb caràcter més o menys fix, cada gramàtic anava a la seva: «compostos juxtaposats parentètics», «compostos el·líptics o sintètics» (Marvà 1934), «locucions» (Fabra 1956; Ruaix 1986), «compostos per juxtaposició» (Badia 1962). De fet, els lingüistes del segle passat empraven «frase feta» per qualificar el que aquí denominarem «unitat fraseològica», tant si eren proverbis com locucions.

Actualment, el panorama tampoc no és encoratjador a l'hora d'aconseguir una unificació terminològica i conceptual. La versió provisional de la gramàtica de la llengua catalana de l'IEC, a l'apartat 4.4 tracta els «compostos sintagmàtics», que «tenen la mateixa estructura que els sintagmes lliures, però presenten una estructura fixa de constituents i un cert grau de lexicalització». Com veurem un poc més endavant, en

opinió nostra, aquesta definició pot fer referència tant a les locucions com a les col·locacions, els dos tipus principals d'UFS. Per a la gramàtica de l'IEC existeixen els compostos sintagmàtics nominals, adjectivals i verbals. En canvi, altres combinacions de paraules no arriben a la categoria de compost sintagmàtic i són considerades simples «locucions», un terme que pensam que remet a la perspectiva fraseològica:

«També hi ha locucions adverbials, prepositives i conjuntives, però no són considerades compostos sintagmàtics, ja que, d'una banda, no segueixen l'estructura d'un sintagma (en el cas de les locucions adverbials i conjuntives) i, de l'altra, el resultat no és una categoria lèxica major (en el cas de les locucions conjuntives i prepositives)».

Si volem embullar encara més la troca, basta afegir que la gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans, al punt 4.4.2, afegeix que existeixen les locucions adjectivals (com «de butxaca», «de nassos», «en directe»), que no es poden considerar com a compostos sintagmàtics, «ja que no segueixen l'estructura d'un sintagma adjectival».

En una altra gramàtica de referència, la *Gramàtica del català contemporani* (Solà, Lloret, Mascaró i Pérez Saldanya 2002), hi trobam també una confusió terminològica: Gràcia (2002) distingeix entre «compostos propis» i «compostos sintagmàtics» o «sinàptics», tot seguint Benveniste. El darrer tipus de compostos no es creen per processos morfològics, com els propis, «sinó que són fruit de la lexicalització d'una seqüència formada per la sintaxi» (Gràcia 2002, 782). Quan es deixa de banda la teoria i es posen exemples concrets, ens adonam del fet que parla exactament d'UFS. Així, Gràcia diu que els compostos N+N i Adj+Adj («vagó restaurant», «gos llop», «sordmut», «gris perla») són fronterers entre els propis i els sintagmàtics: «Són compostos formats per dos elements de la mateixa categoria que presenten algunes propietats que no són les típiques de la composició pròpia. Tot i això, és discutible que aquestes seqüències puguin ser generades per la sintaxi i que, per tant, puguin ser considerades compostos d'origen sintagmàtic» (Gràcia 2002, 819). És a dir, la distinció entre el que seria gramatical i el que seria lexicològic i fraseològic no està gens delimitada. Per això, Gràcia ha d'incorporar un terme nou —«compostos apositius»— i augmentar, així, la nòmina de denominacions, quan no sembla que sigui necessari. En la mateixa gramàtica, Lorente Casafont (2002) sí que té intenció de tractar qüestions fraseològiques, però, amb el títol de l'obra (*Altres elements lèxics*), ja podem intuir que no acaben d'encaixar en els postulats dels gramàtics i des del començament admet que els sintagmes que és a punt d'analitzar tenen una terminologia molt variada, que

qualifica de «desgavell terminològic», a més d'esquemes classificatoris diversos. Lorente no contribueix a esclarir aquest desgavell des del moment en què no accepta la tesi que postula que les unitats fraseològiques poden ser elements lèxics de la llengua i les distingeix de les «unitats lèxiques», tot i acceptar que formen part d'un *continuum* sense separacions tancades: «Hi ha molts altres sintagmes i altres combinacions de paraules que no formen part de l'inventari lèxic de la llengua, però que presenten algunes característiques que les acosten a les paraules i les allunyen de les combinacions lliures de la sintaxi. Formen part de la fraseologia, un espai fronterer entre el lèxic i la sintaxi, i la terminologia que s'hi refereix és força heterogènia...» (Lorente 2002, 833). Lorente augmenta el batibull terminològic que criticava quan diu que les unitats lèxiques formades per més d'una paraula es poden anomenar «mots sintagmàtics», «sintagmes lexicalitzats», «sintagmes travats» o «compostos sinàptics»; i que les locucions nominals (com, per exemple, «caixa negra» o «cabell d'àngel») també es poden denominar «paraules de formació sintagmàtica». Afegeix (2002, 833) que la fraseologia no té «definicions absolutes ni criteris clars que permetin distingir conceptes com els de frase feta, frase proverbial, refrany, expressió fixa, estereotip, etc.». Lorente confessa que, davant aquest panorama, ha fet un esforç sincrètic i integra «totes les combinacions de mots constituïdes sintàcticament, tant si són de naturalesa gramatical, lèxica o fraseològica, ja que, des del punt de vista formal, no hi ha diferències entre les estructures que s'arriben a lexicalitzar i les combinacions lliures del discurs» (Lorente 2002, 834). Lorente potser encerta quan parla de l'absència de criteris indiscutibles que ajudin a distingir tipus d'UFS, però no esmenta que la fraseologia actual ha superat ja aquestes denominacions, que pertanyen a les velles gramàtiques, i ha introduït altres conceptes nous que delimiten els tipus d'elements fraseològics amb més encert, a parer nostre.

En definitiva, sembla que gramàtics, lexicògrafs, terminòlegs i fraseòlegs tiren cadascú pel seu vent i obvien que la interdisciplinarietat pot ser essencial en l'avenç de la ciència lingüística. Com suggereix Mestres (2008): «Tractar les unitats terminològiques pluriverbals des del punt de vista de la fraseologia ens pot estalviar discussions sobre què és una “locució nominal” i què és un “compost”, distinció que esdevé irrellevant per a la fraseologia (la marca valorativa diatècnica és l'element diferenciador dels termes), o, si més no, pot ajudar a classificar-les». Tot acceptant que totes les branques de la lingüística poden ser igual de vàlides i que cada una ha fet un esforç considerable per analitzar les combinacions de paraules que són objecte del treball, hem decidit que adoptarem la perspectiva fraseològica, ja que ens ha semblat la

millor manera d'estudiar el fenomen de les col·locacions, tot i que per alguns especialistes ni tan sols existeixen.

1.3.1 De la definició a les característiques

La majoria d'autors defineixen les UFS a partir de multitud de característiques. En canvi, Ruiz Gurillo (2001, 81) fa un esforç sintetitzador i solament n'esmenta dues propietats: «Las unidades fraseológicas constituyen combinaciones fijas de palabras que presentan una propiedad esencial, la fijación, y una propiedad complementaria que puede darse o no, la idiomatidad». Mestres (2008) s'inspira en aquesta definició i la simplifica encara més quan diu que una UF és «una unitat lèxica fixa que es repeteix, constituïda majorment per més d'un mot». És important destacar aquí que Mestres parla d'unitat lèxica, en un intent d'unificar les disciplines en conflicte i de desfer l'embull terminològic a què ens referíem una mica més amunt.

Les UFS, però, mereixen una definició menys restringida, donada la complexitat d'aquest fenomen lingüístic. Una aproximació de Corpas, en la qual es basen altres definicions fetes per molts de fraseòlegs catalans, és la que diu que són «unidades léxicas formadas por más de de dos palabras gráficas en su límite inferior, cuyo límite superior se sitúa en el nivel de la oración compuesta. Dichas unidades se caracterizan por su alta frecuencia de uso, y de coaparición de sus elementos integrantes; por su institucionalización, entendida en términos de fijación y especialización semántica; por su idiomatidad y variación potenciales; así como por el grado en el cual se dan todos estos aspectos en los distintos tipos» (Corpas 1996, 20).

Des de l'àmbit català, Conca (2000, 52) ha fet una definició d'unitat fraseològica completíssima: «[...] la combinació estable de dos o més mots que conformen una estructura fixada, associada generalment a un context comunicatiu, caracteritzada per una sèrie de trets, els més importants dels quals són la repetició (freqüència d'aparició d'una UF en la diacronia de la llengua, cosa que ha permès la seva consolidació com a unitat del sistema o de la parla); la fixació (procés de gramaticalització mitjançant el qual es consolida gradualment una associació de significat a una UF); la idiomaticitat (el significat unitari d'una UF no és deduïble del significat aïllat de cadascun dels seus components); l'anomalia (presència d'elements lingüístics estranys a la resta del sistema lingüístic); la institucionalització (reconeixement per la comunitat parlant de la UF, com a unitat significativa, és a dir, com a peça prefabricada, que s'emmagatzema en la memòria i s'usa en contextos, de vegades, predictibles)».

Mestres (2008) i Sancho Cremades (1999), tot coincidint amb les definicions de Corpas i Conca, consideren que per definir una UF s'ha de partir d'un seguit de trets graduals caracteritzadors, perquè, «com més trets posseeix una unitat fraseològica, més a prop es troba del prototipus de la unitat fraseològica [...]: hi ha unitats més “fraseològiques” que d'altres» (Sancho Cremades 1999, 39) Tendrem en compte aquests autors com a referents teòrics i en parlarem un per un, d'aquests trets, amb una ampliació del que han dit tant ells com altres especialistes.

La pluriverbalitat o polilexicalitat

Alguns autors, com el propi Mestres, Sancho Cremades i Corpas, consideren que existeixen les unitats fraseològiques unverbals, tot i que reconeixen que no són gaire habituals. Mestres (2008, 833) afirma que «la unitat fraseològica és generalment pluriverbal, però excepcionalment pot ésser un verbal. [...] les subentrades (dels diccionaris) poden ésser també unitats lèxiques unverbals (noms, adjectius, verbs, adverbis o interjeccions que equivalen a unitats pluriverbals)». Encara més concret és Sancho Cremades, partidari d'una visió àmplia de la fraseologia, que defensa que en les categories d'unitats fraseològiques s'han d'incloure les interjeccions i les fórmules rutinàries de salutació, com «hola» i «adéu».

En aquest treball intentarem estudiar les col·locacions tipus «zona euro», «carril bici» o «posar a disposició judicial». Com veurem, per definició no existeixen les col·locacions unverbals. Qualsevol col·locació implica dos elements col·locats (una base i un col·locatiu). Així que sembla clar que la nostra visió es decanta per la pluriverbalitat de les unitats fraseològiques. Les unitats fraseològiques estarien, doncs, formades per un mínim de dues paraules gràfiques, com deia Corpas més amunt. El límit superior de la unitat fraseològica és l'oració. Com que la paremiologia es considera una part de la fraseologia, és obvi que els refranys, oracions completes, són també unitats fraseològiques.

La repetició

Les UFS són combinacions de mots que no obeeixen a cap acte creatiu del llenguatge, sinó que es reproduïen sense modificació. Per exemple, la utilització de l'article literari en les UFS per part dels parlants que salen demostra que són peces lingüístiques prefabricades, que no es poden alterar. Ja hem vist que Coseriu va ser el primer autor que es referí a la dicotomia entre la tècnica lliure del discurs i el discurs repetit. Hi ha autors com Halliday (1966) que han portat al paroxisme la repetició, com

a característica fonamental de la fraseologia. A partir de corpus voluminosos, s'argumenta que l'aparició reiteradament plegats de dos termes implica que constitueixen una UF. Més endavant, quan parlem de les col·locacions, argumentarem que no té per què ser així. La repetició, de fet, és una de les característiques fonamentals dels diferents tipus d'unitats fraseològiques. Corpas no parla de repetició, sinó de freqüència de coaparició: «[...] la que presentan aquellas UFS cuyos elementos constituyentes aparecen combinados con una frecuencia de aparición conjunta superior a la que cabría esperar según la frecuencia de aparición individual de cada palabra en la lengua» (Corpas Pastor 1996, 21).

Zuluaga (1980, 18) ens fa notar que el que ell denomina *expresiones fijas* no neixen en un acte lliure de parla, sinó que ens són imposades per les regles gramaticals: «Las expresiones fijas [...] son reproducidas en bloque, son construcciones anteriores al acto de habla que no las crea sino que las repite; en otras palabras: las expresiones fijas son producto de procesos de repetición en la diacronía de la lengua».

La lexicalització i gramaticalització

Les UFS poden ser combinacions de mots que equivalen a un de sol i que han sofert un procés pel qual, en certs contextos lingüístics, passen a exercir funcions gramaticals. Corpas sosté que aquesta característica és un procés d'institucionalització, quan parla de les col·locacions. A força de repetir una combinació de paraules, els parlants «la reconocen como familiar y la emplean como si se tratara de un fragmento prefabricado. Estamos, pues, ante la dimensión psicolingüística de la colocación, ante su realidad cognitiva [...]» (Corpas 1996, 92). En el seu *Manual*, aquesta autora ja havia dit que les repeticions d'expressions funcionen com a unitats del lexicó mental. Quan la freqüència de coaparició és molt elevada, les expressions neològiques passen del discurs a la llengua, de l'acte de parla a la gramàtica, es lexicalitzen o gramaticalitzen. El que succeeix quan uns mots són percebuts pels parlants com a un de sol és que l'expressió es fixa, és a dir, es lexicalitza. I hi intervé la rutina.

Potser podríem dir que la unitat fraseològica és una estació intermèdia entre un acte de parla i la gramaticalització. Per això, es parla de diferents graus de gramaticalització o de lexicalització. No tenen el mateix grau de fixesa una col·locació com «prima de risc» que un mot com «nogensmenys». L'una està en procés de lexicalització lleu i l'altre està completament gramaticalitzat. Diríem que quan es completa el procés de gramaticalització, la UF pot deixar de ser-ho. Pot deixar de ser fraseològica per esdevenir gramatical. El procés no necessàriament ha de completar-se

ni fixar-se en la llengua. Esperem que d'aquí a uns anys ja no ens recordem de què és la prima de risc. Les paraules de Salvador (1995, 19) són aclaridores en aquest aspecte: «[...] l'alta freqüència d'ús d'un determinat sintagma, amb un ordre fix, i la seva especialització en determinada funció pragmàtica discursiva, converteixen el sintagma en una unitat fraseològica sovint obligatòria, o almenys reconeixible com a convencional en determinats contextos comunicatius. Dit d'una altra manera: la fraseologia pot ser vista, en molts casos, com una fase de processos de gramaticalització en marxa».

Cuenca (2000, 42) parla de construccions idiomàtiques, amb diferents graus de gramaticalització:

— fonètic: alteració fonètica aliena a la llengua, com quan «i doncs» es converteix en «idò»; quan es pronuncia «arrapa i estiracabells» enlloc d'«a rap i estiracabells».¹² La parèmia «cadascú és cada qual» ma mare la pronuncia indefectiblement «*casquí* és *casqual*». A la dita «No hi ha temps que no *torn*» el darrer verb el pronunciam sempre «torni» en altres circumstàncies).

— morfològic: fixació morfològica, amb possibles alteracions (*a pies juntillas*, «cara-girat»).

— sintàctic: fixació de l'estructura, amb un ordre determinat (no podem dir «favor flac», «dama primera», «el comerç petit» o «cosa mala», a pesar que sigui l'ordre sintàctic lògic. No pot ploure «a barrals i bots» ni es pot parlar «català i clar»).

— semàntic: generalització d'un significat lèxic a través d'un procés de pragmatització o de convencionalització, que de vegades fa que hi hagi una variació semàntica (els aficionats al futbol saben què passa quan un porter «canta». Baldament no sapiguem de futbol, entenem l'expressió «casar-se de penal»).

La unitat fraseològica no té un significat literal, sinó global i lligat al context. La no composicionalitat semàntica és un símptoma d'idiomaticitat. Molts d'elements gramaticals han sorgit d'aquest procés fraseològic o de gramaticalització. Així, segons Cuenca, també els connectors i les interjeccions impròpies com «malgrat», «però» o «tanmateix» deriven d'unitats fraseològiques, i el que en una llengua és gramatical («malgrat») en una altra pot ser una unitat fraseològica (*a pesar de...*). Quan una expressió deixa de ser fraseològica i es gramaticalitza, en casos com els esmentats, passa a ser una paraula aïllada.

Lorente Casafont (2002, 837) defensa que el procés de lexicalització d'una combinació de mots afecta les diferents dimensions del llenguatge: «[...] el vessant

¹² Exemple de Lorente (2007, 389).

psicolingüístic, ja que les estructures lexicalitzades s'adquireixen en bloc, com el lèxic; el cognitiu, perquè les estructures lexicalitzades permeten cobrir buits designatius [...]; i el vessant pragmàtic, atès que aquestes construccions per la seva riquesa semàntica i expressiva són força freqüents en l'ús, amb la qual cosa solen esdevenir encara més fixes».

La fixació o fixesa

Les UFS són combinacions de mots fixes, és a dir, que presenten invariabilitat en diversos aspectes, com ara en l'ordre o en la flexió dels components, a causa de la gramaticalització que ja hem esmentada. Ruiz Gurillo (2001, 113) troba que la fixació és la característica principal de qualsevol unitat fraseològica: «[...] las UFS son tales porque en ellas ha actuado la fijación como propiedad»; i recordem que Zuluaga es refereix a les UFS com a *expresiones fijas*. La fixació afecta totes les categories gramaticals, perquè no se'n pot canviar ni el temps (*«Sempre ho vàrem veure»), ni la persona (*«Sempre ho veuré»), ni el nombre (*«Sempre ho veurem»), ni el gènere (*«Semblaven la cussa i la moixa»). Sancho (1999, 29) pensa, en consonància amb Zuluaga, que la fixació és arbitrària: «Així, no hi ha cap raó perquè en espanyol es diga ¡buenos días! i en català “bon dia!”». No sempre hi ha d'haver circumstàncies culturals en l'origen d'una unitat fraseològica, sinó simplement circumstàncies casuals.

Ginebra (2003, 16) diu que, per exemple, «meló de moro» (ens recorda el «blat de moro» de Fabra) és un sintagma fixat, que «no permet la commutació paradigmàtica del complement (si es commuta, el significat del sintagma es volatilitza)». Aquesta restricció combinatòria, aquesta fixació normalment va acompanyada d'una especialització semàntica, una pèrdua d'identitat semàntica. La combinació de paraules perd significat alhora que es gramaticalitza, es desemantitza: el «moro» de les dues expressions anteriors deixa de tenir el significat originari. Aquesta especialització del significat, sigui per restricció o per ampliació, ens mena a la característica següent.

El sentit figurat

Les UFS són combinacions de mots en què el sentit recte o habitual ha estat modificat per la metàfora, la metonímia, la sinècdope, etc. Ja hem vist un poc abans que la metàfora fraseològica és el principal objecte d'estudi de la lingüística cognitiva. Si el significat és no composicional i de vegades es tendeix a l'especialització semàntica, és obvi que algunes UFS tenen un sentit figurat, en tant que són *figures* retòriques. De tota manera, hem de dir que no tota paraula amb sentit figurat ha de ser

considerada una UF. Estam d'acord amb Ginebra (2000, 69) quan afirma que «el fet que una unitat de la llengua adquireixi un sentit figurat no justifica que la classifiquem com a fraseològica. Perquè, encara que la metaforicitat [...] és considerada una propietat de les unitats fraseològiques, no és una propietat exclusiva d'aquesta mena d'unitats». En determinats contextos, «vetllar» pot tenir un caràcter metafòric, encara que no és una unitat fraseològica. En aquest sentit, i en el d'altres característiques de les UFS, Ginebra apunta que «el que explica que els fraseògrafs hagin tendit a veure frases fetes en cadenes com «ser un torracollons» o «ser un perepunyetes» té relació amb el que ja ha anat sortint en aquest paper —identificació entre fraseologia i metaforicitat, idiosincràsia, irregularitat o idiomàticitat— [...]» (Ginebra 2000, 78).

La variació

La fixació de les UFS és relativa. Segons Dobrovolskij, citat per Corpas en el seu *Manual*, la variació és un universal lingüístic de les UFS. Dins aquesta característica de la variació, hi inclouríem altres trets especificats per Mestres, com són l'alteració fònica, l'anomalia estructural (perquè són combinacions de mots que tenen anomalies quant a l'estructura o bé contenen mots que no existeixen fora de la unitat fraseològica) i la irregularitat i la defectivitat (perquè són combinacions de mots amb estructures irregulars des del punt de vista de la sintaxi i defectives des del punt de vista de la morfologia). Veurem en l'apartat 3.2.1 que, paradoxalment, fixesa i variació són termes complementaris, des d'un punt de vista fraseològic.

La idiomàticitat

Aquesta característica de les UFS es pot entendre, de manera etimològica, com allò que és propi i peculiar d'una llengua, allò que és idiosincràtic i, en certa mesura, cultural. Així ho entén Salvador (1995, 13), quan diu que «[...] el tret d'*idiomàticitat* és, doncs, central en el significat del terme i respon a una consciència de particularisme lingüístic i d'idiosincràsia grupal. La fraseologia, així, és sentida pels membres d'una comunitat lingüística com l'encarnadura de la llengua, com una mena de senya d'identitat col·lectiva [...]». Una expressió pot ser considerada idiomàtica, en el sentit que és pròpia d'una llengua, però no té per què ser no composicional o mala d'entendre per parlants d'altres idiomes: «[...] no todas las UFS son idiomáticas» (Corpas Pastor 1996, 27). L'expressió «dit i fet» pot ser considerada una unitat fraseològica, però no és semànticament opaca.

Per la fraseologia, com hem apuntat suara, la idiomàtica és entesa també d'una altra manera més restringida, com el tret semàntic que fa que el significat de certes construccions lingüístiques no pugui ser deduït per la suma dels significats de les paraules que la formen. Les UFS són, en alguns casos, combinacions de mots que no es poden descompondre semànticament, és a dir, el significat global no es dedueix del significat dels elements que les componen. Algú podria conèixer a la perfecció totes les paraules d'una llengua, fins i tot saber-se de memòria el diccionari general, però, si no pertany a la comunitat lingüística catalana, mai no podrà deduir el significat correcte de les UFS «fil per randa» o «ésser un gat vell». Cuenca (2000) cerca la idiomàtica a partir de l'anàlisi contrastiva de llengües. És aquesta característica la que explica per què en anglès no podem dir *mother of God* ni en català queda bé dir «pare de Déu». Cuenca constata les dificultats de les traduccions amb l'exemple següent, extret d'un llibre de Finn Garner titulat *Politically correct bedtime stories*: «working harder than a dog (an appropriate if unfortunately speciesist metaphor)», que es traduí de manera literal en espanyol per «trabajar como un perro (metàfora tan apropiada como desafortunadamente denigratoria de la especie canina)». Diu Cuenca que la cosa no funciona, perquè ni en català ni en castellà es fa feina com un ca. La solució catalana és la següent: «fer feina com un negre (una metàfora apropiada i tanmateix desafortunadament racista)». Crec que «fer feina com un mul» també hauria anat bé. Un altre dels autors catalans que ha estudiat els problemes de la traducció de les metàfores lexicalitzades és Marco (2000), que ha analitzat a fons un passatge d'*Alicia al país de les meravelles*, de Lewis Carroll. En anglès, el barreter del llibre *beat the time*, és a dir, «marca el temps». En realitat, el «copeja», tot recuperant el significat literal de *beat*. A la traducció de 1927 de Josep Carner, s'omet aquest joc metafòric, mentre que Oliva fa servir la locució «matar el temps». Corpas (2000) ha treballat també la perspectiva contrastiva de la fraseologia i ens ofereix alguns exemples de traducció al castellà d'expressions angleses, en les quals queda palès que cada llengua té uns referents culturals que no són traduïbles paraula per paraula: *Dios los cría y ellos se juntan* / *Birds of a feather flock together*; *A quien madruga, Dios le ayuda* / *The early bird catches the worm*; *En el quinto pino* / *In the middle of nowhere*; *Como un niño con zapatos nuevos* / *Like a dog with two tails*; *Salir de Guatemala para meterse en Guatepeor* / *Out of the frying pan into the fire*.

Per tant, la traducció literal existeix en la llengua d'arribada, però no té el mateix significat global que en la llengua d'origen. En conseqüència, si una expressió no té un

homòfon literal —polisèmia— en una altra llengua, té idiomaticitat completa. Igual que la no composicionalitat semàntica, la no traduïbilitat a altres llengües podria ser considerada un símptoma d'idiomaticitat. Més ben dit, és la manca de possibilitats de comprendre la traducció literal el que converteix en idiomàtica una combinació de paraules: «N'hi ha per llogar cadiretes» és traduïble al castellà, però serà completament incomprendible per un castellanoparlant que no estigui en contacte amb la llengua catalana.

La idiomaticitat o no composicionalitat de significat (Corpas parla també d'*opacidad semántica*, mentre que Ginebra és més partidari de referir-se com a «sentit unitari») és un dels trets característics de la majoria de les unitats fraseològiques, però no de totes. Alguns autors se serveixen de la presència o absència de la idiomaticitat per distingir entre locucions i col·locacions, com veurem amb posterioritat. Per Corpas, en el *Manual*, la idiomaticitat és un tipus d'especialització semàntica en el grau més alt i ens recorda que el corrent fraseològic d'Anglaterra i dels Estats Units la considera com el tret essencial de les unitats fraseològiques. Ja hem vist una mica més amunt que Cuenca no parla d'unitats fraseològiques, sinó directament de construccions idiomàtiques. Des de la perspectiva cognitivista d'aquesta autora, la idiomaticitat és considerada l'autèntic objecte d'estudi de la fraseologia, que vol donar una visió real del fenomen lingüístic, perquè «la diferència no constitueix l'anomalia, sinó la norma». El concepte de construcció no es pot concebre si aplicam una semàntica composicional. Les «construccions» funcionen amb un significat global, per tant, no composicional.

L'ús pragmàtic

Les UFS són combinacions de mots amb un valor pragmàtic molt lligat al context. Els usos de moltes unitats fraseològiques estan associats a registres orals i conversacionals (que Salvador (2000) va denominar els «idiatismes pragmàtics»). Les UFS, conegudes pels membres de la comunitat lingüística, permeten una complicitat entre emissor i receptor, permeten «ahorrar ciertas explicaciones al emisor, resumir una idea o situación concreta dándole carácter de verdad general, redondear una opinión, llevar a una conclusión o actuar como pre-cierres secuenciales» (Ruiz Gurillo 2000, 82). Com hem dit abans, l'ús pragmàtic de les UFS són una condició necessària perquè, amb el temps, es fixin en les normes lingüístiques: «[...] les UFS, quan porten associats valors pragmàtics convencionalitzats, són bons exemples d'aquests processos en la mesura que fixen determinades funcions discursives com a estructures gramaticalitzades» (Pérez Saldanya, Salvador 1995, 86).

La pragmàtica, com també l'anàlisi del discurs, ha estat clau en l'evolució de la lingüística de les darreres dècades, perquè té en compte el context comunicatiu —concepte nascut amb l'etnografia de la comunicació— en què es produeix un acte de parla entre dos o més interlocutors. La pragmàtica té un caire més aviat sociolingüístic, des del moment en què se centra en els usuaris del llenguatge; no solament es pregunta què significa un enunciat, sinó per què s'ha produït aquest enunciat. Emissor i receptor comparteixen un codi, una llengua determinada, i també el coneixement sobre el món, un univers referencial, segons l'esquema clàssic de la comunicació de Roman Jakobson. Aquest coneixement compartit inclou el que els pragmàtics anomenen els «implícits». Aquests coneixements comuns no necessiten ésser palesos en una conversa, però sí que són necessaris per entendre-la. Els implícits abracen un ventall amplíssim de coneixements, des de la cultura occidental en global fins al petit món referencial compartit per una parella o una família.

L'anomalia estructural

Algunes UFS són combinacions de mots que tenen anomalies a l'estructura o bé contenen mots que no existeixen fora de la unitat fraseològica. Veny (1991) els anomena «mots isolats» i Zuluaga (1980), *palabras diacríticas*. Sancho (1999) posa exemples com «a corre-cuita», «a la babalà», «a gosa(d)es», «a la beabà», «de baldraga», «de gairó», «del tric al trac», «sense ric ni roc», i lliga l'anomalia a una altra de les característiques de les UFS, la idiomàtica. Lorente (2002) posa un bon exemple d'UF anòmala gramaticalment: «ésser un bala perduda».

Ruiz Gurillo i Mestres tenen raó quan fan una definició simple, amb poques característiques primordials de les UFS. La resta de característiques —com hem vist— van travades les unes amb les altres. La repetició per un ús pragmàtic condueix a la fixesa i, al seu torn, a la lexicalització i gramaticalització. De la mateixa manera, la idiomàtica o no composicionalitat porta al sentit figurat, a la metàfora i de vegades a l'anomalia estructural.

1.4 Tipus d'unitats fraseològiques

Si, com hem vist abans, la variació terminològica és palmària a l'hora de denominar les peces bàsiques de la fraseologia, quan entrem a discernir els tipus d'UFS la disparitat de criteris pot arribar a ser desesperant. Farem un resum del que han dit al respecte alguns autors, sempre amb les col·locacions com a punt de referència.

Zuluaga o Casares no consideren les col·locacions part integrant de la fraseologia. Zuluaga fa dues classificacions d'UFS en funció de criteris d'estructura interna (fixació i idiomaticitat) i sintàctics. Zuluaga (2002) distingeix dos grans grups del que ell denomina *expresiones fijas*: els *enunciados fraseológicos*, que són enunciats complets, i les *locuciones*, que s'han de combinar amb altres elements dins la frase per poder-se constituir en enunciats.

Al *Manual*, Corpas (1996) fa una proposta tenint en compte els criteris següents:

1. Element oracional o oració completa
2. Fixació en el sistema, la norma o la parla
3. Fragment d'enunciat o enunciat complet
4. Restricció combinatòria limitada o total
5. Grau de motivació semàntica

Per començar, Corpas estableix dos tipus d'UFS en funció de si són enunciats complets o no, de si són oracions o simplement sintagmes. Aquest segon grup no és homogeni, ja que s'hi mesclen UFS que són unitats del sistema i d'altres que són sintagmes completament lliures, però que presenten una fixació determinada per l'ús. Per Corpas, les unes són locucions i les altres, col·locacions. Hi ha una tercera *esfera*, que l'autora denomina enunciats fraseològics, tot seguint Zuluaga, que són «unidades [que] se caracterizan por estar fijadas en el habla y por constituir actos de habla realizados por enunciados completos, dependientes o no de una situación específica» (Corpas 1996, 51). Són, en definitiva, parèmies i fórmules rutinàries, com «bon dia» o «bona sort».

Des de la perspectiva de la lexicografia, Mestres (2008) adopta completament la classificació de Corpas i considera que és la més vàlida per aplicar-la a la redacció de diccionaris generals. Mestres solament difereix amb Corpas en la denominació de les col·locacions, ja que adopta un terme de Ginebra (2003) i prefereix parlar de «concurrències». De tota manera, crida l'atenció que Mestres adopti criteris diferents a l'hora de classificar locucions i parèmies per una banda i concurrències, per l'altra. Especifica el tipus de locucions (nominals, adjectivals, verbals, etc.) i enunciats fraseològics (parèmies i fórmules rutinàries), però en el cas de les concurrències es limita a indicar-ne l'esquema sintàctic. Transcrivim a continuació la classificació de Mestres, amb els exemples inclosos:

Concurrència

V + [Det+] Nsubj: «salpar un vaixell», «bufar el vent», «tallar-se la llet»

V + [Prep+] [Det+] Nobj: «esmenar un error», «exercir un càrrec», «prendre una decisió»

[Det+] N + {Adj / [Prep+] N}: «desig ardent», «situació límit», «tancament hermètic», «programa de mà», «moment crucial», «malalt terminal»

[Det+] N + Prep + [Det+] N: «manat de troques», «rajola de xocolata», «cicle de conferències»

V+Adv: «disparar indiscriminadament», «obrir de bat a bat», «riure estrepitosament»

V+Adj: «anar mudat», «posar-se malalt», «posar-se bo», «anar calent»

Adv+Adj: «oposat diametralment», «fermament convençut»

Locució

Locució nominal: «gata maula», «meló de moro», «taula rodona», «bleda assolellada», «mala llet», «el millor de cada casa», «alto el foc»

Locució adjectival: «sa i estalvi», «blau marí», «dit i fet», «de pa sucat amb oli»

Locució adverbial: «de cop i volta», «clar i català», «tard o d'hora», «l'any passat»

Locució verbal: «prendre part» [en una cosa], «fotre el camp», «plegar veles»

Locució prepositiva: «per mitjà de», «llevat de», «cap a», «frec a frec»

Locució conjuntiva: «per tal de», «per consegüent», «a fi que»

Locució clausal: «fer-se [una cosa] una muntanya» [a algú], «caure [a algú] l'ànima als peus», «com qui sent ploure»

Enunciat fraseològic

Parèmia: «qui no corre, vola»; «feu l'amor, i no la guerra»; «el meu regne per un cavall»

Fórmula rutinària: «per molts anys!», «com anem?», «em sap greu», «Déu t'ho pagui»

A la gramàtica de Solà, Lloret, Mascaró i Pérez Saldanya (2002), Lorente Casafont fa una classificació del que ella denomina «aquestes unitats». En principi, parteix d'un criteri funcional i diferencia paraules, estructures que funcionen com a unitat gramatical i oracions. Lorente, com altres especialistes, no acaba de trobar

fronteres gaire clares i parla d'un *continuum* entre el lèxic i la sintaxi, d'acord amb una visió àmplia del fenomen fraseològic. Per Lorente, hi ha locucions, expressions lexicalitzades de funció expressiva (salutacions, fórmules de cortesia i protocol, etc.) i fraseologismes oracionals (refranys, frases fetes, parèmies o proverbis etc.). No parla, per tant, de col·locacions. L'autora diferencia dos tipus de locucions: les gramaticals, que són estructures sintagmàtiques que funcionen com a elements gramaticals, i les lèxiques, que funcionen com els mots de la llengua. Aquí ens limitarem a tractar les locucions lèxiques. Lorente les divideix en nominals, verbals, adjectivals, adverbials i preposicionals.

Lorente troba que les locucions lèxiques nominals no formen part de la fraseologia, al contrari que la resta de locucions lèxiques: «Les anomenades locucions lèxiques inclouen els sintagmes nominals, verbals, adjectivals, adverbials o preposicionals, i exerceixen les funcions sintàctiques de subjecte, predicat, complement argumental o adjunt. Recordem que hem deixat en un altre apartat les locucions nominals pel seu alt grau de lexicalització. En canvi, considerem que les locucions verbals, adjectivals i adverbials formen part de la fraseologia, malgrat que algunes estiguin molt fixades o siguin molt idiomàtiques» (Lorente 2002, 852). La raó adduïda és que les locucions nominals estan molt lexicalitzades, mentre que la resta no ho estan prou per ser considerades part del lèxic: «[...] les locucions nominals són les que se situen, sens dubte, en el pol de la màxima lexicalització. Són estructures sintagmàtiques nominals, però, a diferència dels sintagmes lliures del discurs, les locucions nominals són paraules [...] generades inicialment en la sintaxi, formen part del lèxic de la llengua, gràcies a la fixació en l'ús i a la referencialitat, a més d'altres aspectes que afecten únicament algunes estructures, com són la idiomàtica, el significat exocèntric, la motivació metafòrica o els elements culturals a què remeten» (Lorente 2002, 869). No acabam d'entendre l'argument segons el qual existeixin unes locucions «lèxiques» que no estan prou «lexicalitzades». Sembla clar que Lorente diferencia el que és fraseològic del que és purament lèxic, que una cosa és la lexicologia i l'altra, la fraseologia. També ens costa comprendre, per exemple, que Lorente no vegi un significat no composicional a «aixecar la camisa a algú». Ja hem dit que Lorente no parla de col·locacions, tot i que en opinió nostra posa alguns exemples que se'n podrien qualificar, com veurem, tant de nominals com de verbals: «pi blanc», «tenir gana», «fer mandra», etc.

En l'apartat 1.3 ja hem vist que la gramàtica de l'IEC qualifica les combinacions de paraules com a «compostos sintagmàtics» i les distribueix en nominals («blat de

moros», «alcalde president», «punt i coma», «tercera edat»), adjectivals («groc verdós», «blau cel», «estret de pit», «rata sàvia») i verbals («plegar veles», «deixar-se caure», «treure de polleguera»). L'IEC diu que també hi ha locucions adjectivals, adverbials, prepositives i conjuntives, però no són considerades compostos sintagmàtics. L'IEC reconeix que les combinacions de paraules poden ser locucions i, per tant, fraseològiques, al nostre parer. A més, crida l'atenció el fet que puguin ser adjectivals tant els compostos sintagmàtics com les locucions i no la resta de categories gramaticals. Alguns dels seus exemples, com «vagó restaurant» o «cotxe bomba», són exemples d'unitats fraseològiques segons altres autors, els quals conceben l'idioma des d'aquesta perspectiva. La gramàtica de l'IEC s'adona perfectament que en aquest tipus de compostos n'hi ha que tenen més fixesa que d'altres, que n'hi ha de més lexicalitzats que d'altres. Així, distingeix «magistrat jutge», amb possibilitat de tenir flexió de gènere, i «mel i mató», que és un compost invariable. Per la fraseologia, els dos exemples serien una col·locació i una locució, respectivament, perquè aplica un criteri més semàntic que no sintàctic.

Ruiz Gurillo (1997) fa una classificació dels tipus d'UFS en la qual exclusivament distingeix els sintagmes nominals i els verbals, que transcrivim també amb els exemples:

«Sintagmas nominales fraseológicos:

—locuciones totalmente fijadas e idiomáticas, con palabras diacríticas y/o

anomalías estructurales: agua de borrajas

—locuciones idiomáticas en diversos grados: caballo de batalla

—locuciones mixtas: dinero negro

—colocaciones: momento crucial

—compuestos sintagmáticos: reloj despertador, agua de colonia

»Sintagmas verbales fraseológicos:

—locuciones con palabras diacríticas y/o anomalías estructurales con alto grado de fijación e idiomatidad: tomar las de Villadiego

—locuciones totalmente fijadas e idiomáticas: dorar la píldora

—locuciones semiidiomáticas: echar raíces

—locuciones escasamente idiomáticas: perder el tiempo

—locuciones mixtas: vivir del cuento

—locuciones sólo fijas: correr mundo

—locuciones con variantes: no importar un pimiento

—*colocaciones*: *guiñar un ojo*

—*unidades sintagmáticas verbales*: *hacer uso, tomar un baño*

En opinió nostra, la classificació de Ruiz Gurillo és excessivament gradual. Els exemples no són gaire aclaridors i no sabem distingir les diferències entre *agua de borrajas* i *caballo de batalla* (locucions totalment fixades i locucions idiomàtiques en diversos graus), entre *momento crucial* i *reloj despertador* (col·locacions nominals i compostos sintagmàtics), entre *dorar la píldora* i *echar raíces* (locucions totalment fixades i idiomàtiques i locucions semiidiomàtiques), entre *guiñar un ojo* i *tomar un baño* (col·locacions verbals i unitats sintagmàtiques verbals). De fet, tampoc Ruiz Gurillo (2000) no ho veu clar, quan tres anys després adoptà la classificació de Corpas com la més adient.

Nosaltres, igual que Ruiz Gurillo i Mestres, entre d'altres, també consideram que la de Corpas és la classificació més entenedora i la que estableix fronteres més clares entre els tipus d'UFS: col·locacions, locucions i enunciats fraseològics. De tota manera, veurem que discrepam en un aspecte fonamental del fenomen col·locatiu.

2. LES COL·LOCACIONS

Gran part dels neologismes que els periodistes incorporen al lèxic de la llengua són col·locacions pròpies dels mitjans de comunicació. Fa pocs anys ningú no havia sentit mai a parlar de «full de ruta», «grip aviària», «prima de risc», «operadors jurídics», «companyia aèria de baix cost» o «dret a decidir». Tot emprant una altra terminologia, Veny (1991, 27-28) s'ocupà d'aquest fenomen, que ell anomenà neologismes sintagmàtics del tipus «cuina econòmica», «contestador automàtic», «caixer automàtic», «gas lacrimogen» o «banc de dades». A més, les col·locacions sempre han estat les germanes petites de la fraseologia, més partidària d'estudiar parèmies i locucions, que sempre han interessat més als filòlegs. I es mereixen més atenció. Podrien semblar combinacions intrascendents, però les col·locacions també indiquen una manera de veure el món, com apunta Zuluaga (2002, 68): «[...] las colocaciones, al igual que estereotipos y tantas unidades fraseológicas, en especial locuciones proverbiales y refranes pueden constituir cifra (lingüística) para reconocer aspectos de la mentalidad, la visión del mundo y aún la historia de la respectiva comunidad».

Corpas (1996, 57) recorda que «las colocaciones forman parte de la competencia de los hablantes y tienen gran importancia en la adquisición de la lengua materna». Castillo Carballo (2001, 135) pensa que es pot saber si un parlant domina una llengua a partir de les col·locacions, perquè l'ús correcte d'aquestes UFS «[...] conlleva un singular grau de dificultat per al parlant no natiu que se comença a enfrontar amb el nou sistema lingüístic, ja que el ús d'una combinació no freqüent revela ràpidament la seva identitat forània al no adoptar els modes i formes de producció idiosincràsics de dit sistema. La major part de les vegades, els errors col·locacionals són motivats per la influència de la llengua materna, per tant, resulta necessari que els estudiants estrangers no només aprenguin paraules soltes sinó també col·locacions». Una cosa és *dar una vuelta* i una altra «fer una volta»; una cosa és *dar asco* i una altra és «fer oi». Si a un pub d'Anglaterra demanau *a black beer* enlloc d'una *dark beer* és més probable que no us entenguin. Ja l'any 1982, quan a la filologia catalana no havia arribat el terme «col·locació», Joan Solà feia la reflexió següent: «Un estranger (i fins un nadiu) no té perquè saber si cal dir “posar”, “comprar”, “fer” o “omplir de gasolina”, “posar-me”, “fer-me”, “donar-me”, “clavar-me” o “introduir-me una injecció”» (Solà 1982, 99-100, citat per Ginebra 2003, 28). De fet, Travalia (2006, 320) fa notar que les col·locacions són conceptes lingüístics més complicats del que sembla a primera vista i per aplicar-les correctament és necessari tenir un coneixement profund d'una llengua. Per això, «una forma de comprovar si una combinació determinada constitueix o no una col·locació és compararla amb la seva traducció més propera en altres llengües. En el cas de la col·locació espanyola “saltarse un semáforo (en rojo)”, la seva traducció en anglès és *to run a red light / stoplight*, en italià, *passare col rosso*, i en francès, *passer au feu rouge*. Els verbs són diferents: “saltarse”, *to run* i *passare/passar*».

La primera qüestió que cal aclarir sobre les col·locacions és si són fraseològiques. En el quadre següent resumim els posicionaments respecte dels autors més importants, que després desenvoluparem amb més detall:

Les col·locacions	
Fraseològiques	No fraseològiques
<p><u>Corpas (1996)</u>: les col·locacions són fraseològiques perquè són pluriverbals, els col·locats coapareixen</p>	<p><u>Zuluaga (2002)</u>: són un fenomen d'intersecció entre les construccions lliures i les UFS. Tenen regularitat</p>

amb freqüència i són combinacions institucionalitzades.	gramatical, composicionalitat semàntica i manca de fixació.
<u>Salvador (2000)</u> : la única característica per ser considerada una UF és la fixesa i les col·locacions la tenen.	<u>Bosque (2001)</u> : les col·locacions formen part d'una interfície lèxico-sintàctica.
<u>Mel'cuk (1998)</u> : són les UFS més nombroses.	<u>Lorente (2002)</u> : els manca lexicalització per ser fraseològiques.

Zuluaga és, potser, l'autor que ha propugnat amb més insistència que les col·locacions no formen part de la fraseologia. En opinió seva, són un fenomen d'intersecció o de transició entre les construccions lliures i les unitats fraseològiques, i són una prova de la gradualitat dels fets lingüístics. Per Zuluaga (2002, 69), les col·locacions semblen unitats fraseològiques, «[...] pero no lo son por la falta de otros tipos de fijación fraseológica y por su regularidad gramatical y composicionalidad semántica. El empleo de colocaciones conlleva la realización simultánea del sistema funcional de la lengua y de la norma lingüística social». Bosque (2001, 11) diu que la col·locació està «a caballo entre dos disciplinas», la gramàtica i la lexicografia. Així, d'entrada, Bosque dona a entendre que no creu que la col·locació pertanyi a la fraseologia, sinó a allò que ell denomina *interfaz léxico-sintaxis* i suggereix que la majoria de les col·locacions formen part d'un concepte que és necessari incorporar a la gramàtica, el de *selección léxica*. Així que no vol parlar de col·locacions, sinó de seleccions lèxiques o, fins i tot, de *lugar común* (clixés, estereotips). Lorente (2000, 837-838) tampoc no troba que les col·locacions siguin fraseològiques, perquè pensa que per això la combinació de mots ha de tenir alguna mena de lexicalització: «Una cadena de mots qualsevol pot estar fixada per l'ús (com és el cas de les col·locacions), però no podrà formar part de l'inventari lèxic o fraseològic de la llengua si no té assignat un significat propi i si no és un sintagma ben format. La construcció sintagmàtica que inicia un procés de lexicalització ha de respondre a la necessitat de designar un referent (“mà de morter”), d'obtenir una variant lèxica expressiva (“el repòs etern”) o d'acotar un significat més especialitzat (“càmera de vídeo”)».

Corpas (2001, 91-92), des d'una perspectiva àmplia i no discreta de la fraseologia, deixa clar que les col·locacions són unitats fraseològiques de ple dret, perquè són pluriverbals, perquè els dos col·locats apareixen amb freqüència al discurs i perquè són

combinacions institucionalitzades. La majoria d'autors moderns també ho troben. Corpas (2001, 92), tot i ser fraseòloga, diu que «las colocaciones de una lengua parecen estar almacenadas como unidades en el lexicon mental de los hablantes». Com tornam a constatar, es parla del mateix fenomen lingüístic des de perspectives i denominacions diferents. Des d'una visió de casa nostra, Salvador (2000, 20), en la línia de Ruiz Gurillo, explica que l'única característica imprescindible d'una UF és la fixesa, la qual cosa implica que la idiomàtica és contingent i, per tant, és necessària «l'ampliació de l'àmbit fraseològic a fi d'incloure combinacions estables com les que en anglès s'anomenen *collocations*, que no presenten una idiomàtica generalment clara. Aquesta ampliació del camp, que no accepten alguns especialistes com Zuluaga però que connecta amb vastos interessos de la lingüística actual i que sens dubte és altament productiva en el nivell de les aplicacions, es possibilita, doncs, a partir del canvi de perspectiva». Mel'cuk (1998, 24: *Collocations and lexical functions*. A: Cowie (ed.), citat per Salvador 2000, 25) inclou en els «frasemes» (per nosaltres, unitats fraseològiques) les col·locacions i afegeix que són les UFS més nombroses i freqüents, la qual cosa vol dir que les col·locacions són unitats fraseològiques, no són excepcions perifèriques, sinó la regla més generalitzada.

Nosaltres som partidaris d'incloure les col·locacions en l'univers fraseològic. Tot i admetre, amb autors com Zuluaga o Bosque, que de vegades la frontera entre les combinacions lliures de paraules i els sintagmes fraseològics és poc clara, consideram innegable que hi ha atracció entre els dos elements col·locats, constatable per la freqüència de coaparició. La fixació existeix en les col·locacions i mesurar-la, en comparació amb altres sintagmes més gramaticalitzats, és una tasca complicada. A més, la col·locació pot ser considerada una primera passa en el procés fraseològic, que pot acabar en una forta lexicalització. Així que és millor admetre-la des d'un principi en el redol de la fraseologia per mirar de seguir-ne l'evolució lingüística.

2.1 Història del terme i de la noció

El terme *collocation* com a concepte lingüístic per designar la combinació habitual d'unitats lèxiques va aparèixer l'any 1957 a la revista *Papers of Linguistics* en els treballs de J. R. Firth: «I propose to bring forward as a technical term, meaning by “collocation”, and to apply the test of “collocability”» (citat per Zuluaga 2002, 56). Els

exemples que posava aquest lingüista anglès eren del tipus *dark night, strong argument* o *heavy smoker*. Corpas (1996) considera que hi ha precursors d'aquest terme, i seria el cas de Charles Bally, que parlà de *les groupements usuels* i de *les séries phraséologiques*, amb exemples com *grièvement blessé* i *avoir de la chance*. Zuluaga (2002, 56) afegeix que Bally (1909, 1932) identificà aquestes expressions com un tipus de combinacions intermèdies entre les lliures i les fixes, tot basant-se en el concepte d'«aglutinació» de Saussure. Un altre dels precedents citats per Corpas és la teoria semàntica de Coseriu (1966) dins les denominades solidaritats lèxiques. «Una solidaridad léxica puede [...] definirse como determinación semántica de una palabra por medio de una clase, un archilexema o lexema, precisamente, en el sentido de que una clase determinada, un determinado archilexema o un determinado lexema funciona como rasgo distintivo de la palabra considerada» (Coseriu 1986, 148. A: Corpas 1996, 64). «Cavall»/«renillar», per exemple, tendrien solidaritat lèxica. Corpas considera que la noció de col·locació és més àmplia que la de solidaritat lèxica. Diu que *radicalmente opuesto* no es pot explicar com una solidaritat lèxica. Alonso Ramos (1994 i 1995), tot citant Mel'cuk, assegura que en realitat va ser el rus Vinogradov qui primer cridà l'atenció sobre les col·locacions, però no en recull una data concreta. El terme arribà al castellà l'any 1978 a través d'Emilio Seco, que diu que el prengué de Firth. Seco no va fer gaire cas del fenomen i, segons Corpas (1996), va ser Zuluaga (1980) el primer que en va fer un estudi exhaustiu en espanyol, tot i que considerava que les col·locacions no formen part de la fraseologia, com hem vist suara.

El terme «col·locació» arribà a la filologia catalana directament dels lingüistes britànics. No tothom considera que sigui el terme més adient. Ginebra (2003) troba que és una mala adaptació de l'anglès i proposa emprar «concurrència lèxica» o simplement «concurrència», un terme que emprà per primera vegada Lorente l'any 1996, però que després la pròpia autora rebutjà. Segons Ginebra (2003, 27), el primer català que féu servir el terme «col·locació» va ser Colom i Soberanas, quan a l'Enciclopèdia Catalana parlava del diccionari de Fabra:

«[...] un aspecte fonamental en lexicografia és la informació sintagmàtica, sobretot allò que, seguint els lingüistes anglosaxons, ara anomenam la “col·locació”. Contràriament al que és característic dels diccionaris castellans, Fabra té cura de fornir informació sobre la col·locació» (Colom, Germà; Soberanas, Amadeu (1986). *Panorama de la lexicografia catalana*. Enciclopèdia Catalana, p. 223).

Un any després, Joan Solà també comentava el diccionari de Fabra:

«Un dels aspectes en què aquest diccionari destaca més clarament sobre el seus contemporanis [...] és en el de la informació sintàctica i en un altre tipus d'informació més pròpiament semàntica, consistent a indicar amb quina altra paraula B una paraula A es relaciona sintagmàticament o predicativament (per exemple [...] *frescal* vol dir *fresc*, més o menys, però no diem pas *una noia frescal*, sinó un *paratge frescal*): aquesta propietat de les paraules equival aproximadament a allò que els lingüistes britànics en diuen “col·locació”» (Solà 1987, 121, citat per Ginebra 2003, 28).

Ja hem vist alguns casos de manca d'univocitat terminològica en la fraseologia i les col·locacions. Exclusivament pel que fa a les col·locacions verbals, Penadés Martínez (2001, 59) fa la relació de termes següent, que pensa que no és exhaustiva: *combinaciones verbonominales, construcciones verbales nominales, formas descompuestas, giros verbonominales, lexemas verbales compuestos, perífrasis verbales con verbo de soporte, perífrasis verbales léxicas, predicados analíticos, semi-frasemas, sinapsias, unidades sintagmáticas verbales i verbos compuestos*. No podem deixar de recollir aquí que Romero Ganuza (2007, 907) qualifica les col·locacions com a «combinaciones triviales». Una manera de restar importància al fenomen lingüístic que volem estudiar.

La definició de Corpas (1996, 53) explica que les col·locacions «son sintagmas completamente libres, generados a partir de reglas, pero que al mismo tiempo, presentan cierto grado de restricción combinatoria determinada por el uso (cierta fijación interna). Este rasgo esencial distingue las colocaciones de las combinaciones libres de palabras». Bartos (2004, 59), que denomina «combinaciones habitualizadas» les col·locacions, posa emperons a Corpas: «¿qué debe entenderse por el término relativizador “cierto grado de restricción”. En nuestro sentir, las combinaciones o sintagmas libres van también restringidas por la compatibilidad semántica de sus constituyentes para que puedan formar sintagmas con sentido, así que la restricción combinatoria o la preferencia de combinación como tal no nos parece ser un rasgo esencial y exclusivo de las colocaciones».

Hi ha col·locacions que tenen mots isolats, com «pantagruèlic», que solament es pot combinar amb noms que indiquin un tipus de menjar. En aquest sentit, García-Page (2001, 90) parla de *colocaciones estrechas*, com *prohibir terminantemente, comer opíparamente, cerrar herméticamente* o *llover torrencialmente*: «La cohesión semántica

en estos casos es muy fuerte, extrema. De acuerdo con estas constricciones, cabría suponer que el adverbio no parece que tenga razón de existir por sí solo».

Bosque (2001, 27) fa una definició potser més simple, però, per nosaltres, més encertada, del que són les col·locacions: «[...] entre un conjunto de opciones los colocativos eligen unas pocas bases más frecuentemente que otras también posibles. Se dice, por tanto —correctamente—, que las colocaciones constituyen *combinaciones preferentes*, esto es, frecuentes, pero no exclusivas». Ens sembla que Bosque ha tengut molt present Haensch (et al). (1982, 251, citat per Corpas 2003, 66), quan diu que «[...] entendemos por colocación aquella propiedad de las lenguas por las que los hablantes tienden a producir ciertas combinaciones de palabras de entre una gran cantidad de combinaciones teóricamente posibles». Bartos (2004, 65), per part seva, fa una definició molt més extensa i arriba a la conclusió que les col·locacions: «Son unidades prefabricadas y reproducibles pertenecientes a la norma, combinadas según las reglas sistémicas de la lengua; sin embargo, no son unidades léxicas faltándoles la cohesión semántica de los colocados, igual que el carácter nominativo, lo que les impide adquirir dicho estatuto; son formaciones semánticamente transparentes, composicionales, sus componentes carecen de idiomatidad; presentan la flexibilidad formal que permite sustituciones y modificaciones de la base sustantiva y del colocativo adjetivo así que no se les puede adscribir la fijación; el componente adjetivo de carácter calificativo desempeña un papel preponderante intensificando, cuantificando o valorizando la base de modo que las colocaciones manifiestan una fuerte expresividad».

Ens atrevirem a fer ara la nostra definició de col·locació, com una manera de sincretitzar el que hem dit fins ara i com un avanç de les característiques que descriurem més endavant: Les col·locacions són combinacions *preferents* de paraules, que no tenen perquè ser freqüents; es fixen gràcies a l'ús i tenen un significat transparent i composicional.

Firth (1957) no tan sols va ser qui encunyà el terme *collocation*, sinó el primer que en desenvolupà una teoria. Firth tenia una interpretació peculiar del terme «significat». Considerava que un aspecte del significat d'un mot era el conjunt de paraules amb les quals podia combinar-se: «One of the meanings of “ass” is its habitual collocation with an immediately preceding “you silly” and with other phrases of address or of personal reference... There are only limited possibilities of collocation with preceding adjectives, among which the commonest are “silly”, “obstinate”, “stupid”, “awful”, “occasionally”, “egregious”. “Young” is much more frequently found than “old”» (citat per Zuluaga 2002, 57). Halliday (1966), seguidor de Firth, va fer les

primeres investigacions estadístiques i formals. Per Halliday (1966b, 158, citat per Corpus 1996, 56), «el fenómeno de la colocación parece reducirse a la mera coaparición frecuente y lineal de las palabras léxicas en el discurso. Define la colocación como una asociación sintagmática de unidades léxicas, textualmente cuantificable, como la probabilidad de que ocurran o aparezcan en “n” intervalos, es decir, una distancia de “n” unidades léxicas, desde una unidad “x”, las unidades “a”, “b”, “c”, etc., independientemente de la categoría gramatical de éstas». Un altre autor que va proposar estudiar la coaparició lineal de paraules mitjançant recomptes estadístics de corpus extensos per localitzar col·locacions va ser J. M. Sinclair. Sinclair i Jones consideren «colocaciones significativas las formadas por dos elementos léxicos cuya frecuencia de coaparición es mayor de lo que se podría deducir a partir de las frecuencias individuales de ambos elementos y de la longitud del texto en el que se insertan» (Jones, Sinclair 1974, 19; citats per Corpus 1996, 56). La idea important de Sinclair, refermada en treballs posteriors, va ser que les col·locacions tenen la freqüència estadística d'aparició com a característica bàsica. Es tria, doncs, un mètode suposadament empíric per detectar les col·locacions. L'enfocament estadístic ha rebut una important empenta els darrers anys, gràcies a l'aplicació de la informàtica a l'extracció automàtica de col·locacions, a partir de corpus extensos. Així que els primers estudis sobre la col·locació tenien una dimensió estadística, que va ser discutida tot d'una.

Coseriu, com molts altres autors, des d'una visió més semantista del fenomen col·locacional, desprecia la freqüència d'ús com a tret definidor de les solidaritats. Alonso Ramos (1994, 1995) cita Coseriu (1981, 184) quan posa emperons als posicionaments estadístics: «La frecuencia de la combinación del adjetivo *blanche* con el sustantivo *mouette* depende de nuestro conocimiento de las gaviotas, no de la lengua francesa, ya que *blanc*, *blanche* no implica el rasgo distintivo “para las gaviotas”: es, por tanto, un hecho de gaviotas, no un hecho de lengua». Així com «gavina blanca» o «el gos lladra» no són col·locacions, sí que ho són combinacions com *esfuerzo impropio*, *actividad febril* i *lucha encarnizada*, segons Alonso Ramos (1994 i 1995, 15). L'autora afirma que els tres adjectius signifiquen *intenso*, però que cada subjecte exigeix un adjectiu determinat: «Nombre y adjetivo aparecen juntos frecuentemente pero no puede ser de otro modo ya que la elección del adjetivo es obligatoria. Igualmente frecuente es la combinación “comida pantagruélica”, no porque esta expresión aparezca a menudo en los textos sino porque si queremos predicar de una comida el sentido “excesivamente abundante”, tendremos a nuestra disposición el lexema “pantagruélica”». En el mateix sentit de Coseriu, Bosque (2001, 26) parla de restriccions lèxiques. L'exemple que posa

és el del verb *encapotarse*, que diu que solament es pot combinar amb *cielo*. I un altre bon exemple d'aquest autor: «Como se ha hecho notar en numerosas ocasiones, el hecho que ladrar se predique de “perro” no es solo un hecho frecuente, es un hecho necesario, dada la naturaleza física del sonido al que esa acción se refiere». Bosque (2001, 13) diu que «Una información estadística atestiguada sobre determinadas combinaciones de palabras no se convierte necesariamente en una información lingüísticamente relevante». Ginebra (2003, 32-33) també hi diu la seva; considera que expressions com «el cor batega», «el gat miola» i «el vaixell salpa» no són UFS, sinó el que ell denomina «concurrències semàntiques». Tornant a les crítiques als corrents estadístics de la fraseologia, Corpas (2001, 100) en recull d'altres: hi ha col·locacions molt estables, però poc freqüents, que pot ser no apareguin en un determinat corpus; hi ha col·locats que surten a una gran distància en el text i que no són detectats pels programes informàtics.¹³ Corpas (2003, 79) fa un esforç sincrètic i troba que els enfocaments estadístic i semàntic haurien de ser complementaris a l'hora d'estudiar les col·locacions. Hi estam d'acord. Aquestes reflexions ens porten a la dimensió psicolingüística, intuïtiva de la col·locació. Creiem que és més fiable la intuïció d'un parlant que un corpus amb milions de textos per saber si una combinació estable de paraules és o no una col·locació. Aquest és el re de la qüestió, que les col·locacions són cognitives i, per tant, teoritzar al respecte amb criteris purament objectius és molt complicat, com veiem. En qualsevol cas, no es poden menysprear les eines informàtiques i les seves múltiples possibilitats en els estudis fraseològics.

En els corrents fraseològics, hem d'esmentar aquí la importància de l'anomenada lexicologia combinatòria i explicativa, una escola francesa que té com a punt de referència el *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain* de Mel'cuk. La seva aportació bàsica és el concepte de funció lèxica, que es manifesta depenent del lexema sobre el qual opera. Ginebra (2004) ens explica que, segons la Teoria Sentit-Text, la funció «intensitat» quan s'aplica al lexema «odi», selecciona la forma «visceral» i quan s'aplica a «error» selecciona l'adjectiu «garrafal». El diccionari *REDES*, dirigit per Ignacio Bosque, beu de les fonts d'aquest corrent.

Resumim en el quadre següent els posicionaments exposats suara:

¹³ «Passar a disposició judicial» és una col·locació emprada de manera usual pels periodistes. Es pot escriure «passaran previsiblement demà o demà-passat a disposició del jutge». En aquest cas, és difícil que sigui detectada per un programa informàtic.

Les col·locacions

Estadístics	Semantistes	Sincrètics
<p><u>Firth (1957)</u>: qui creà el terme <i>collocation</i> vinculava el significat d'un mot a les paraules amb les quals podia combinar-se.</p> <p><u>Halliday (1966)</u>: la col·locació és la coaparició freqüent.</p> <p><u>Sinclair (1966)</u>: aplica l'estadística de la cooperació per establir les col·locacions.</p>	<p><u>Coseriu (1981)</u>: la freqüència de coaparició pot dependre de la realitat: <i>mouette blanche</i>.</p> <p><u>Alonso Ramos (1994)</u>: la base de la col·locació tria el col·locatiu: <i>comida pantagruélica</i>.</p> <p><u>Bosque (2001)</u>: la coaparició pot ser irrellevant lingüísticament: <i>el perro ladra</i>.</p> <p><u>Ginebra (2003)</u>: «el cor batega» és una concurrència semàntica.</p>	<p><u>Corpas (2003)</u>: els enfocaments estadístic i semantista haurien de ser complementaris.</p>

De la dicotomia entre estadístics i semantistes passam a una altra. Les col·locacions són semànticament transparents o poden tenir un significat parcialment no composicional? En altres paraules: la idiomaticitat és una de les característiques de les col·locacions? Poden tenir un sentit figurat o metafòric? Direm que la resposta és que no, i l'argumentarem després d'haver fet un resum del que han dit al respecte alguns autors que consideram significatius.

Hausmann (1989), des de la perspectiva semàntica, va ser el primer que distingí les dues parts de la col·locació, anomenades «col·locats»: la base i el col·locatiu.¹⁴ La

¹⁴ Ginebra (2003,10) s'estima més designar aquest concepte amb el terme «concorrent», mentre que Gràcia (2002, 820) parla de «nucli» i «modificador apositiu». Un exemple més de la disparitat terminològica.

base és la paraula que determina amb quina altra paraula es pot combinar, que és el col·locatiu. Generalment, el substantiu és la base, llevat de col·locacions formades per verbs i adverbis, o per adverbis i adjectius, en els quals la base és el verb i l'adjectiu. Fins i tot, Ginebra (2004) troba que la característica bàsica de les concurrències és que un element lèxic —la base— en selecciona un altre —el concurrent— per expressar un significat concret (acció, intensificació, etc.). Corpas (1996) afirma que el col·locatiu pot presentar una especialització semàntica, que restringeix les possibilitats de commutació (*fruncir el ceño*), un significat abstracte o figuratiu (*sofocar una revuelta*) i un significat quasi gramaticalitzat (*dar comienzo*). Per això, Corpas (1996, 273) diu que el significat d'una col·locació —aquest és el punt on volíem arribar— és «parcialmente composicional». Alonso Ramos (1994-1995, 24), a l'estela de Mel'cuk, assegura el mateix de les col·locacions: «[...] frente a ellas, los frasemas son no composicionales y las combinaciones libres, completamente composicionales». Altres exemples de col·locacions parcialment metafòriques, segons Corpas, són: *alcanzar un acuerdo*, *llegar a una conclusión*, *defender una opinión*, *aceptar una oferta o una disculpa*.

No estam gaire d'acord amb aquests arguments de Corpas, assumits per altres fraseòlegs tant de l'escola espanyola com de la catalana. Pensam que, en aquests casos esmentats, el verb perd càrrega semàntica: té, efectivament, una especialització de significat, però això no vol dir que esdevengui una metàfora. A «defensar una opinió», el verb ha perdut tota la connotació bèl·lica; té una especialització semàntica, com diu Corpas, però no és cap metàfora. Ningú no pensa en termes físics quan es diu que «s'ha arribat a una conclusió». Pensam que el sentit figurat, la metàfora, hauria de ser més clara i contundent. En el mateix sentit, els gramàtics alemanys moderns, segons explica Ginebra (2004), troben que els verbs de les col·locacions tendeixen a ser «semànticament pobres» i fan un paper similar als verbs auxiliars a les perífrasis, tot i que poden aportar precisions aspectuals. Tot reiterant aquesta idea, Penadés Martínez (2001, 67), quan es refereix a casos com *dar estopa* o *decir pestes*, afirma que els verbs no tenen cap caràcter figuratiu, sinó literal: «Además, toda acepción, si por tal se entiende el significado de una unidad léxica, es abstracta, el significado nunca es concreto, nunca es inmediatamente accesible desde la pura percepción del signo lingüístico a partir del correspondiente significante». Els dubtes sobre aquesta qüestió planen també en un autor de referència de la fraseologia catalana, com és Vicent Salvador. A parer seu, és difícil dir si les col·locacions tenen caràcter composicional o no, «ja que la combinatòria dels constituents semàntics no respon tant a uns models additius com, generalment, a models de tipus més aviat interactius, on el contacte entre

diverses unitats significatives produeix una influència recíproca més complicada que la mera suma de les parts. El cas de les col·locacions o concurrències, que se solen situar en el límit de la idiomaticitat, és ben simptomàtic d'aquest funcionament» (Salvador, 2000, 24). Fins i tot Corpas (1996, 272), a les conclusions del *Manual* admet que la frontera entre col·locacions i locucions no és massa clara, perquè les característiques d'ambdues són graduals en excés: «[...] la extensión colocacional es variable en cada caso, por lo que se registran colocaciones libres, restringidas, estables y categorías puente, situadas ya en la línea divisoria con las unidades de la segunda esfera». Així que, per una vegada, serà millor donar suport a la proposta de Lorente (2002), quan constata que existeixen UFS parcialment composicionals, com «caixa negra» (d'un avió), «els braços de la balança», «pell de gallina», «la nou del coll» o «home de palla»; i d'altres combinacions de mots completament no composicionals, com «peu de rata», «cua de porc» o «bec de serra». Tant en uns casos com en els altres, Lorente no dubta a classificar-los com a locucions.

Hi ha altres autors, amb els quals estam d'acord, que no consideren que les col·locacions puguin tenir un caràcter no composicional, ni que sigui de manera parcial. Una vegada més, Zuluaga (2002, 61) es converteix en autor de referència en aquest aspecte, quan parla de la *transparencia semàntica* de les col·locacions: «Las colocaciones son perfectamente entendibles, transparentes, para el hablante que conozca cada uno de los componentes; en otras palabras, las colocaciones no presentan problemas especiales de descodificación, pueden analizarse. En ellas no se presenta el fenómeno de la idiomaticidad, que sí puede presentarse en las locuciones y demás unidades fraseológicas». Des de l'àmbit català, Lorente (2002, 873) opina com Zuluaga pel que fa a la naturalesa no fraseològica de les col·locacions i té clar que les locucions es caracteritzen pel component metafòric: «Així, un sintagma nominal com “números vermells” és una locució nominal idiomàtica, perquè la combinació exclusiva del nom “números” amb l'adjectiu “vermells” té un significat exocèntric i metafòric i està fixada en la forma plural. En canvi, un sintagma com “cabells rossos” seria una col·locació, ja que [...] el significat del sintagma és composicional i no presenta flexió defectiva». Ginebra (2004, 18) també és partidari de la transparència semàntica de les col·locacions: «La idiomaticitat no és un tret general de totes les ufs, ja que les concurrències, precisament, es considera que no tenen aquest tret». Mestres (2008, 837) afirma senzillament que «les concurrències nominals són semànticament transparents». Des de l'àmbit lexicogràfic, el *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana* (DDLCC), en la «Guia d'Utilització», presenta la mateixa tesi, però amb un petit matís: «Les

col·locacions són combinacions lèxiques habituals que presenten una certa atracció mútua dels elements que les formen i que, alhora, tenen un significat conjunt que és funció dels significats dels seus components (“inspirar confiança”, “afirmació rotunda”, “crua realitat”)). En conseqüència, a l'hora de descriure el que són les locucions, el DDLIC parla de l'opacitat semàntica com un dels trets definidors: «Una locució en el DDLIC és, per tant, qualsevol combinació lèxica que es comporta sintàcticament com un únic mot, que té un significat no deduïble directament dels significats dels seus components, i que presenta peculiaritats idiosincràtiques que la fan objecte d'una descripció específica».

No potser, com sosté Corpas, que una característica tan transcendent, com és el caràcter figurat o metafòric, sigui opcional a l'hora de definir una col·locació. No potser, com diu Corpas, que *dinero negro*, en què es veu el caràcter figurat de l'adjectiu, tenguin la mateixa consideració de col·locació que *poner en funcionamiento*. A més, la parcialitat de la composicionalitat semàntica fa que la frontera amb les locucions sigui massa prima, en opinió nostra. Fins i tot Corpas (2003, 71) manifesta els seus dubtes, quan reconeix, en un peu de pàgina, que «[...] gran parte de las estructuras cognitivas metafóricas del español son herencia del latín, por lo que no queda claro cuándo se trata de usos figurativos y cuándo no». El mateix podríem dir, és clar, del català. Un cas paradigmàtic, en opinió nostra, que la manca d'un criteri ben definit a l'hora de destriar les col·locacions i les locucions pot menar a una tesi errònia és el de Romero Ganuza (2007, 910). Aquesta autora, igual que nosaltres, veu que «diner negre» no funciona com a col·locació, com hem explicat suara. Així que, Romero Ganuza decideix afegir a la taxonomia de col·locacions de Corpas i Penadés tres tipus més, que no tenen cap diferència sintàctica amb les proposades per aquestes dues autores, sinó que únicament tenen un caràcter relativament figuratiu: «[...] estas colocaciones se sitúan en un punto intermedio, ya que no podemos afirmar que son formas libres, pero tampoco idiomáticas, encontrándose a mitad de camino entre la fraseología y la sintaxis libre». Aquestes tipus de col·locacions, segons Romero Ganuza, són les següents:

- subs+ adj: *dinero negro*
- n+subs: *hombre clave*
- n+de+n: *rebaño de ovejas*

2.1.1. Col·locacions i locucions alhora

Consideram que un punt a favor de la tesi que acabam d'apuntar, és a dir, que el caràcter metafòric ha de servir com a discriminador entre locucions i col·locacions, és el

fet que hi hagi UFS que poden pertànyer a les dues categories. Cuenca (2000, 44) fa notar que hi ha determinades combinacions estables de paraules que poden ser locucions o col·locacions, en funció de si s'empren en el context d'origen o en altres àmbits lingüístics: «[...] no és estrany que les unitats fraseològiques i, en general, les construccions idiomàtiques, tinguin dues interpretacions: una interpretació literal, com a estructura productiva i semànticament composicional, i una interpretació no literal, sovint de caràcter metafòric, no composicional i vinculada a una estructura fixada o semifixada». Cuenca posa exemples, com «posar algú contra les cordes», «canviar de disc» o «dur la batuta». Segons Cuenca, Baranov i Dobrovol'skij tenen una manera més complicada de denominar aquest fenomen lingüístic i parlen de «transposició de contingut conceptual d'una posició d'un marc o d'un escenari a un altre». També Castillo Carballo (2001, 139) s'ha fixat en aquesta circumstància, amb exemples com *meter un gol* i *tocar la lotería*. Ginebra (2003, 32) dóna altres exemples, com «fer un gol» i «donar pel cul». Als mitjans de comunicació trobam contínuament UFS que poden actuar com a locucions i com a col·locacions, com, per exemple, aquestes que hem recollit del diari *Ara Balears* del mes de juny de 2013: «esclatar una guerra», «ficar el nas», «tancar files», «explotar a la cara», «obrir el foc», «coure a foc lent», «encendre la flama / el foc», «barrar el pas», «donar lliçons», «anar per bon camí», «tallar en sec», «estirada d'orelles», «donar oxigen», «acabar-se les bales», «haver-hi mar de fons», «tenir el vent en contra», «remuntar el vol», «jugar el partit / la partida», «deixar una porta oberta», «esprémer la llimona», «tenir barra lliure», «donar el tret de sortida», «tirar la tovallola», «deixar contra les cordes», «perdre els papers», «fer una passa enrere», «obrir el meló [d'un debat]», «passar la pilota [a algú]» «error de càlcul», «estar en el punt de mira», «plantar la llavor», «pagar car [alguna cosa]», «estar en fora de joc», «fer les maletes», «guanyar el primer assalt», «posar la mà al foc», «estar mans plegades», «escalfar motors», «toc d'alerta», «posada en escena», «baixar-se els calçons», «moure fitxa» o «la primera línia».

Corpas (2003, 71) denomina aquesta combinació *dobletes fraseològics*¹⁵ i posa exemples com *tragar saliva* o *abrir una brecha* i explica que «cuando dicha colocación se extrae de su “hábitat” natural para emplearse en un marco cognitivo distinto, se idiomatiza y adquiere un significado propio, unitario y figurativo, similar a otras locuciones [...]». En funció de les paraules següents, quasi ens sembla que Corpas ens dóna la raó, en contra dels seus postulats. Si les col·locacions són *literals* i adquireixen la categoria de locucions quan el significat s'idiomatitza, quan el concepte semàntic

¹⁵ Potser aquí podríem suggerir un neologisme i etiquetar aquest tipus de combinacions com a «locurrències», a mitjan camí entre locucions i concurrències o col·locacions.

esdevé figurat, ens sembla que advoca per la composicionalitat semàntica de les col·locacions, com pensam nosaltres.

Corpas (2001, 91) també ha detectat un fenomen semblant de combinació d'UFS, en què es produeix una addició de locucions i col·locacions, que no són exactament el que hem vist suara. Per l'autora, existeixen les col·locacions complexes, com *dinero contante y sonante* o *llorar a moco tendido*, en què el col·locatiu és una locució. També parla de col·locacions concatenades com *sentir un miedo cerval* o *abrir una ventana de par en par*, on es produeix el fenomen lingüístic de la recursivitat. El col·locat de la col·locació és una locució. Un fenomen que també han observat, segons Penadés (2001), altres autors, com Hausmann, Zuluaga i Koike, amb exemples com *charlar largo y tendido*, *dar un golpe de estado*, *la verdad monda y lironda*, *conocer al dedillo*, *referir con pelos y señales*, *abrir de par en par puertas y ventanas* o *dormir a pierna suelta*. Pensam que hem de tenir molt en compte aquests conceptes a l'hora de fer un estudi pràctic de l'ús de les col·locacions en el llenguatge dels mitjans de comunicació.

Resumim ara en un esquema els diversos posicionaments dels autors que hem revisat respecte de si les col·locacions són semànticament composicionals o no.

Les col·locacions	
Significat composicional	Significat no composicional
<p><u>Corpas (1996)</u>: el significat d'una col·locació pot ser parcialment composicional: <i>llegar a un acuerdo</i>, <i>defender una opinión</i>.</p> <p><u>Alonso Ramos (1994)</u>: Les col·locacions són parcialment composicionals perquè estan entre els frasesmes, de significat totalment composicional, i els sintagmes lliures, que no tenen composicionalitat semàntica.</p>	<p><u>Zuluaga (2002)</u>: les col·locacions tenen <i>transparencia semántica</i>, no tenen idiomàticitat. Els parlants les poden interpretar fàcilment.</p> <p><u>Lorente (2002)</u>: Quan una UF té caràcter metafòric estam parlant d'una locució, no d'una col·locació.</p> <p><u>Ginebra (2004)</u>: les col·locacions no tenen el tret de la idiomàticitat.</p> <p><u>Mestres 2008</u>: les concurrències són semànticament transparents.</p>

	<u>DDL</u> C: les col·locacions tenen un significat conjunt, però composicional: «inspirar confiança», «afirmació rotunda».
--	---

2.2 Les col·locacions es fixen gràcies a l'ús

El caràcter literal o figurat/metafòric d'una unitat fraseològica, però, no basta per distingir les col·locacions de les locucions. Hi ha casos de locucions igual de transparents semànticament que les col·locacions. La idiomaticitat no és un tret inherent a les locucions. Per tant, s'han de tenir en compte altres factors diferenciadors, a més de la composicionalitat o no del significat. Ens referim a la fixesa. Ginebra (2003, 30) afirma que «globalment, es pot dir que les concurrències presenten una fixació menor que les locucions» i, per això, se'n diuen també combinacions semifixes. Per contra, direm que les locucions sí que necessiten aquesta característica per ser-ho. Estan fixades en el sistema, com diu Corpas. «Cop de puny», «mestre d'obres», «vapor d'aigua», «medi ambient» o «mare de déu» no tenen un significat metafòric, però, com que tenen una fixació molt forta, consideram que són locucions. En canvi, els mots «cop», «mestre», «vapor», «medi» i «mare» funcionen de manera diferent en els següents exemples de col·locació, perquè tenen un grau de lexicalització molt menor: «pegar un cop», «cop sec», «mestre de primària», «vaixell de vapor», «medi urbà» i «mare adoptiva». Les col·locacions, amb el temps i l'ús continuat, poden convertir-se en peces fixes de la llengua: «calçons blancs», per exemple, és una expressió que ja està fixada, institucionalitzada, lexicalitzada gràcies a l'ús, en el dialecte català dels mallorquins. Ja no podem dir altra cosa, tot i que el color dels calçotets no sigui el blanc. El que nasqué com un acte de parla, evolucionà cap a la col·locació i consideram que ja és una locució. Els lexicògrafs i gramàtics ens diran que és un compost lèxic o un compost sintagmàtic. Seco (1982, 198-199, citat per Corpas 1996) troba que l'única diferència entre compostos i locucions és la solidificació ortogràfica. Corpas (1996, 93) accepta aquest criteri «ante la falta de criterios adecuados que permitan deslindar claramente los compuestos sintagmáticos (sin unión ortográfica) de las locuciones [...]». Nosaltres, per

si no havia quedat clar abans, trobam que lexicografia i fraseologia haurien d'unificar criteris i denominar locucions nominals aquestes peces fixes del lèxic.

Ja hem vist que fou Charles Bally el primer qui intuï que hi havia un tipus de combinacions que se situaven entre les construccions lliures i les combinacions fixes de paraules. El *BBi Combinatory Dictionary of English*, editat l'any 1986, insistia en la idea que les col·locacions ocupen una posició intermèdia entre les combinacions lliures i les expressions idiomàtiques. Són «unitats de naturalesa mixta» (Ginebra 2003, 13). Zuluaga (2002, 57-58) troba que, a causa de la gradualitat dels fets del llenguatge, és mal de fer establir fronteres clares entre les combinacions de paraules: «Al decir que las colocaciones son combinaciones, construcciones lingüísticas compuestas, a medio camino entre libres y fraseológicas, indicamos que no se identifican, propiamente, con ninguna de estas dos clases sino que, más bien, como fenómenos de intersección, presentan rasgos comunes con unas y otras». En el mateix sentit s'expressa García-Page (2001, 95): «[...] a veces se olvida que entre las colocaciones y las combinaciones consideradas libres el límite tampoco está nada claro (está, si cabe, más oscuro) [...] más bien cabría pensar en la existencia de un *continuum* de niveles de libertad o sujeción con márgenes imprecisos». Zuluaga sosté que les col·locacions comparteixen amb els sintagmes lliures la regularitat sintàctica i semàntica, estan compostes a partir de la gramàtica, sense irregularitats ni anomalies. La diferència amb els sintagmes lliures¹⁶ es basa en l'ús repetit, que confereix a les col·locacions un primer grau de fixesa. Segons Zuluaga (2002, 63) aquesta fixesa és completament arbitrària. No existeix cap raó lingüística per la qual diem «cometre un error» i no «fer un error», diem «fer benzina» i no «ficar benzina». Zuluaga afirma que aquest grau de fixesa, encara incipient, és el que acostava les col·locacions a les unitats fraseològiques, tot i que això no és suficient per considerar que formen part de la fraseologia. Corpas és una de les investigadores que recull la idea del diferent grau de fixesa com a element diferenciador entre locucions i col·locacions, tot afirmant que són «unidades estables, combinaciones “prefabricadas” en la norma, no en el sistema» (Corpas 1996, 51). La norma és la pragmàtica de la col·locació i el sistema és la gramàtica de la locució. Per això, Corpas (1996, 76) diu que solament en l'ús, segons la norma, podem diferenciar els sintagmes lliures formats a partir de les regles creatives de la llengua de les col·locacions, ja que aquestes «ilustran preferencias de combinación y restricciones impuestas por el uso. Siendo esto así, no es de extrañar que las colocaciones no presenten ni la artificiosidad formal (recursos fónicos, disposiciones rítmicas, esquemas sintácticos, etc.) ni los rasgos arcaicos

¹⁶ Paradoxalment, podríem dir que «sintagma lliure» és una col·locació.

propios de un considerable número de UFS pertenecientes a las otras dos esferas». Sembla clar que és l'ús i solament l'ús el que fa que unes paraules en triïn preferentment unes altres per combinar-se, de manera arbitrària. Les col·locacions es formen per l'ús, no per raons semàntiques: «[...] el nom “error”, per tant, tria l'adjectiu “garrafal” per codificar aquest significat. I [...] aquesta selecció està determinada per una convenció d'ús i no pas pel contingut semàntic inherent de l'adjectiu [...]» (Ginebra 2003, 13). És l'ús continu en els actes comunicatius, quotidians o periodístics, el que fa que una col·locació, a base de ser repetida, passi del discurs lliure a l'esfera de la fraseologia. Per això, la semàntica, la no composicionalitat del significat, tenen poca cosa a dir a l'hora de parlar de les col·locacions.

Les locucions es diferencien de les col·locacions per la «insustituibilidad de sus componentes, fijación en cuanto el orden y la inseparabilidad de los mismos» (Zuluaga 2000, 66). Efectivament, si aplicam els criteris de Zuluaga als exemples que hem donat abans, «pegar un cop», «medi urbà» i «mare adoptiva» són col·locacions. Podem substituir-ne un dels components: «envergar un cop», «medi de les ciutats», «mare d'adopció»; podem canviar l'ordre dels components: «un cop que li pegà», «l'urbà és un medi poc saludable», «l'adoptiva és una mare molt afectuosa»; podem incloure alguns mots enmig de la col·locació: «pegà de sobte un cop», «moure's a un medi preferentment urbà», «una mare que sigui adoptiva». En combinacions com «cop de puny», «medi ambient» o «mare de déu», que consideram locucions, peces lèxiques extremadament fixes, no podem aplicar aquests mateixos criteris. No podem substituir-ne els components de cap manera: *«etzibada de puny», *«hàbitat ambient», *«mare de Jesucrist»; no podem canviar l'ordre dels components: *«puny de cop», *«ambient medi», *«de déu la mare»; no podem incloure lexemes enmig dels components: *«el cop d'aquell puny», *«medi molt ambient», *«mare d'un déu ». Corpas (1996) afegeix altres proves sintàctiques per determinar si una combinació de mots és o no una locució: l'eliminació o l'addició d'elements: *matar pájaros de un tiro / matar dos pájaros blancos de un tiro*. Mestres (2007, 390 i 2008) també diu la seva a l'hora de diferenciar les col·locacions de les locucions: «La concurrència [...] té una estructura constituïda per una base i un concurrent, fet que la diferencia de la locució, que no té una estructura predeterminada». Aquesta circumstància fa que, com veurem, la taxonomia de les col·locacions sigui eminentment sintàctica. Ginebra (2003, 30) afegeix altres arguments, semblants als de Zuluaga, per distingir els dos tipus d'UFS:

— Les concurrències són generades per regles sintàctiques, amb algunes restriccions. Les locucions són unitats de lèxic.

— Les concurrències permeten la commutació paradigmàtica d'un dels elements sense que l'altre perdi significat ni funció, com hem vist ara mateix en el concepte de insubstituïbilitat dels components de Zuluaga.

— Les concurrències admeten la prova de la pregunta disjuntiva i les locucions, no: «és diner negre o legal»?,¹⁷ «encara dorm com un tronc»¹⁸ o ho fa com qualsevol persona».

Mestres (2008) intenta afegir criteris semàntics a l'hora de distingir les locucions de les col·locacions i diu el següent: «Malgrat que sempre hi pot haver unitats fraseològiques que són de mal classificar, la semàntica ens pot ajudar a distingir-les, ja que el concurrent té un significat més o menys transparent, però és igualment seleccionat per la base, per davant d'altres complements que la llengua permet. Així, per exemple, “diner negre” és una concurrència nominal, perquè és un tipus de diner, mentre que “mosqueta morta” és una locució nominal, perquè no és cap classe de mosca, sinó que és un tipus peculiar de persona. Igualment, “retrat robot” és una concurrència, perquè no deixa d'ésser un tipus de retrat, mentre que “taula rodona” és una locució quan es refereix un grup de persones que es reuneixen».

Tampoc no estam d'acord amb aquest autor. Deixant de banda la curolla d'insistir que «diner negre» és una col·locació, pensam que podem fer la mateixa prova per a les locucions. «Cop de puny», «cop de mar» i «cop de sogra» són locucions i sabem que són tipus de cops. A més, trobam que «retrat robot» és una locució, perquè «robot» té un significat figuratiu. A més, si aplicam les proves de Zuluaga, no podem dir *«fotografia robot»¹⁹ ni *«robot retrat»; tal vegada podríem acceptar dir «retrat tipus robot», però no ens acaba de fer el pes. Insistim que es tracta de veure'n la freqüència de coaparició i la composicionalitat, a més d'aplicar-hi la intuïció dels parlants.

2.3 Taxonomia de les col·locacions

Repassem en aquest apartat com han classificat diferents autors les col·locacions. Ens sembla que hem deixat clara una mica abans quina és la nostra postura respecte de què consideram que és una col·locació i què no. Així que ara ens

¹⁷ Ja hem dit una mica més amunt que, a parer nostre, «diner negre» —a pesar de la insistència de molts estudiosos com Ginebra i Corpas— és una locució, perquè l'adjectiu té un significat figurat. Aquí pensam que les preguntes haurien de ser unes altres: «És diner legal o il·legal?», «És diner negre o blanc?». Hauria de poder dir-se «diner blanc» des del moment en què el diner es blanqueja. «Blanquejar diners» és clarament una locució, per nosaltres.

¹⁸ «Dormir com un tronc» és una concurrència complexa, el col·locatiu de la qual és una locució; en canvi, «dormir profundament» sí que és purament una concurrència.

¹⁹ De fet, per Corpas (1996) «retrat robot» és una locució.

limitarem a transcriure els exemples que diferents autors consideren una col·locació, sense que això vulgui dir que hi estam d'acord.

Ja hem vist a l'apartat 1.4, en parlar del tipus d'unitats fraseològiques, que Ruiz Gurillo (1997) just distingeix dos tipus de col·locacions: les nominals, com *momento crucial* i les verbals com *guiñar un ojo*, en una classificació francament simple i millorable. Com hem vist també abans, a l'apartat 1.4, Mestres (2008) adopta pràcticament la classificació de Corpas (1996) pel que fa a les col·locacions i la donam per explicada. Això sí, resumirem amb atenció la taxonomia que recull l'autora en el seu *Manual de Fraseología Española* en relació amb les col·locacions i la relació sintàctica entre els col·locats, tot seguint Benson i Hausmann:

Substantiu (subjecte) + verb

En aquest tipus de col·locacions, segons Corpas, el verb denota una acció característica de la persona o cosa designada pel substantiu. Exemples: *estallar una guerra, acuciar un problema, correr un rumor, zarpar un barco, declararse un incendio, desatarse una polémica*.

Verb+substantiu (objecte)

Els verbs d'aquestes combinacions, en tant que són col·locatius, segons Corpas, presenten unes extensions col·locacionals de proporcions variables: des d'il·limitats a fixos. En aquest cas, el substantiu exerceix la funció d'objecte directe. Al primer grup pertanyen col·locacions com *desempeñar un cargo, una función o un papel*; i *zanjar un desacuerdo / una polémica / una discusión*, etc.

A l'altre extrem hi ha col·locacions les bases de les quals «presentan un patrón combinatorio muy limitado», com *conciliar el sueño* (no *atraer*), *acariciar una idea* (no *tocar una idea*).

En un punt intermedi se situen una sèrie de casos amb un verb molt deslexicalitzat, quasi gramaticalitzats, i un substantiu que marca la càrrega semàntica fonamental en la col·locació. Són verbs molt polisèmics, com *dar, tomar, hacer, poner*: *tomar una decisión, dar comienzo, tener repercusión, poner en funcionamiento*. Segons Corpas, els substantius —en contrast amb els verbs— en aquest tipus de col·locacions ofereixen més possibilitat de variació.

Adjectiu+substantiu

Corpas ens fa notar que es produeix «un fenomen semàntic característic de este tipus de col·locacions: el adjectiu (col·locatiu) suele intensificar a su base, ya sea en sentido positivo o negativo en una determinada escala, como en el siguiente ejemplo de “error garrafal”:

»González ha tenido conmigo errores garrafales, descortesías terribles, desprecios que retratan la propia personalidad del personaje».

Corpas considera que aquest cas i d'altres com *momento crucial* podrien qualificar-se quasi com de solidaritats lèxiques. Altres exemples d'aquest tipus de col·locacions són *fuelle fidedigna, enemigo acérrimo, ignorancia supina, importancia capital, éxito fulgurante, relación estrecha*.

En aquest tipus de col·locació, Corpas inclou les formades per dos substantius units sense cap tipus de nexa: *visita relámpago, hombre clave*. L'autora argumenta que no són locucions perquè se'n pot fer la substitució paradigmàtica dels components: *limpieza / guerra / viaje relámpago, cuestión / decisión / reunión clave*.

Substantiu+preposició+substantiu

El primer substantiu és el col·locatiu i el segon és la base: *pastilla de jabón, rebanada de pan, tableta de chocolate, diente de ajo, ciclo de conferencias, banco de peces, enjambre de abejas, bandada de aves*.

Verb+adverbi

Amb els exemples següents: *rogar encarecidamente, caer pesadamente, felicitar efusivamente, desear fervientemente, negar rotundamente, llorar amargamente, prohibir terminantemente*.

Adjectiu+adverbi

Són col·locacions de participi en funció adjectival i adverbi: *profundamente dormido, estrechamente ligado, firmemente convencido*. I també estrictament adjectiu+adverbi: *rematadamente loco, diametralmente opuesto*. Respecte d'aquest darrer exemple i en d'altres, per Corpas es produeix solidaritat lèxica entre els col·locats. Això es produeix quan en la definició d'un surt l'altre.

Ginebra (2003) és, sens dubte, l'autor català que ha estudiat millor les col·locacions i que a parer nostre fa una passa més enllà quan afegeix els criteris

semàntics a les consideracions sintàctiques de les col·locacions (tot i que això no vulgui dir que combregam completament amb la seva proposta). Ginebra confessa que per fer la seva proposta ha tengut en compte els postulats de Corpas, Ruiz Gurillo i Lorente.

Concurrències nominals

Ginebra en distingeix de quatre tipus: les classificatòries, les intensificadores, les qualificadores i les col·lectivitzadores i quantificadores, tot aplicant criteris semàntics.

En les concurrències nominals classificatòries, l'element classificador adquireix un significat específic, com en els exemples «vi de taula», «diner negre», «gasolina súper», «pernil dolç», «vi blanc», «tarifa plana», «peix blau», «premsa groga», «novel·la rosa». El concurrent de les concurrències nominals pot ser de naturalesa sintàctica diversa. Pot ser un adjectiu posposat («diner negre»), un sintagma preposicional («vi de taula», «revista del cor», «tauleta de nit»), un nom en aposició («retrat robot», «vagó restaurant», «paquet bomba») o un adjectiu preposat («vell amic», «pobre home», «noves tecnologies»). Ginebra destaca que els llenguatges d'especialitat recorren sovint a les concurrències nominals classificatòries per crear terminologia: «assegurança total», «vi de criança», «cullereta de cafè». Són nous conceptes per necessitats denominatives noves: «zona blava», «armes de destrucció massiva», «empresa multinacional», «desenvolupament sostenible», «plaça dura», «país en vies de desenvolupament», «llenguatge políticament correcte», «marques blanques», «temporada alta», «vaga de fam», «llibre de text», «societat de la informació», «turisme de sol i platja», «oferta pública d'accions», «empresa de treball temporal». Com que sovint vénen d'altres llengües, hi ha moltes possibilitats que es produeixin calcs.

A les concurrències nominals intensificadores, els substantius trien adjectius intensificadors específics. Així, «error» porta habitualment l'adjectiu «garrafal», l'«odi» és «visceral» i l'«enemic», «mortal». La restricció combinatòria, en aquests casos, no té perquè ser exclusiva, però sí molt restrictiva. Ginebra diu que una cadena com «mentida garrafal» és estranya per als catalanoparlants, que tenen en «mentida podrida» una concurrència més coneguda. Altres exemples d'aquest tipus de concurrències nominals per Ginebra són: «xifra astronòmica», «diferència abismal» i «oposició radical».

Les concurrències nominals qualificadores són aquelles que ocorren en l'àmbit dels complements predicatius del nom. Exemples d'aquest tipus de concurrències són: «cotxe potent», «argument poderós», «cafè fort», «salutació cordial» i «terra fèrtil».

El quart tipus de concurrències nominals de Ginebra són les col·lectivitzadores i quantificadores. Aquest tipus de concurrències són sintàcticament dos substantius units per un «de». Ginebra considera que la preposició és una simple marca partitiva, que no fa que puguem considerar la combinació un sintagma preposicional. Exemples: «companyia de teatre», «conjunt de rock», «bufet d'advocats», «claustre de professors», «examen d'abelles», «ramat d'ovelles», «barra de torró», «tallada de meló», «llesca de pa», etc.

Concurrències verbonominals

Ginebra difereix de la classificació de Corpas i qualifica de concurrències verbonominals l'apartat que Corpas considera com a verb+substantiu (objecte). En aquest tipus de concurrència, el verb no és funcional, segons Ginebra, sinó que és un verb de suport, verb lleuger o verb buit, verb deslexicalitzat o verb desemantitzat. Els exemples són nombrosos: «fer vergonya», «fer fàstic», «donar suport», «donar la llauna», «posar en contacte», «posar en coneixement», etc. També pertanyen a aquestes concurrències les formades per substantiu (subjecte)+ verb: «declarar-se un incendi», «córrer un rumor», «regnar la calma», «esclatar una guerra», que Corpas classifica a part, perquè tenen un caràcter inacusatiu. Un tercer tipus de concurrències verbonominals són les estructures v+SP, si el nom del sintagma té caràcter predicatiu: «prendre en consideració», «tenir en compte», etc. I tenim encara un quart tipus de construcció sintàctica que pertany a aquesta varietat de concurrència, segons Ginebra: v (atributiu)+adj: «estar com un llum», «estar vestit», «estar de vacances», «ser igual».

L'autor argumenta en aquest punt que fins ara ha estat parlant de concurrències verbonominals del tipus predicatiu i que n'existeixen unes altres d'anomenades «argumentals». Ginebra no deu veure gaire clara la diferència, igual que nosaltres, quan admet que «[...] ni l'una ni l'altra no ens acaben de convèncer». No importa, doncs, capficar-nos gaire.

Concurrències verbals

A diferència de les concurrències verbonominals, els verbs són la base de les concurrències verbals. El verb pot anar acompanyat d'un intensificador específic, com «dormir com un tronc», «costar un ull de la cara». Moltes són comparacions: «menjar com un porc», «créixer com les carabasses», «treballar com un negre», «córrer més que el vent». El conconcorrent també pot ser un adverbi: «dormir profundament», «passar olímpicament»; un sintagma preposicional: «parlar pels descosits», «ploure a bots i barrals»; una locució adverbial: «saber del cert», «seure a la gatzoneta», «casar-se de penal», «riure per sota el nas».

Concurrències adjectives

Són les que tenen com a base un adjectiu. El conconcorrent sovint és un intensificador: «prim com un fideu», «fred com el marbre». Concurrència de base complexa: més + adj: «més ruc que pixar en l'aire». La base pot ser un participi: «obert de bat a bat».

D'altres

Preposicionals: «radicalment en contra». Dues concurrències en cascada: «morir víctima d'una llarga malaltia».

Carmen Navarro (2002, 202) fa una taxonomia de les col·locacions molt més simple que les de Corpas i Ginebra. En la nostra opinió, es tracta d'una classificació més coherent, perquè aplica un únic criteri (el sintàctic) i té en compte l'ordre de les paraules, no com Corpas, que exclou aquesta circumstància de la seva proposta. La classificació té mancances, com explicarem tot d'una. Navarro parla dels *patrones categoriales*, que són els següents:

— **substantiu + preposició + substantiu**: *derecho de veto, puntos de venta, punto de encuentro, punto de vista, fondos de inversión, tipos de interés, plan de pensiones, plan de choque, estado de opinión, creación de empleo.*

— **substantiu + adjectiu**: *renta fija/variable, poder adquisitivo, sector público, población activa, urna digital, masa salarial, dispositivo policial, venta directa, retribución variable, mandos intermedios, atención primaria, mercado negro, deuda pública, sector puntero.*

— **verb + substantiu**: *desatarse una polèmica, tomar cuerpo, zanjar la polèmica, tomar medidas, plantear problemas.*

— **verb + preposició + substantiu**: *llevar a cabo, poner en marcha, poner en cuestión, ponerse de acuerdo, poner de manifiesto.*

— **substantiu + substantiu**: *coche bomba, paquete bomba, capital riesgo, carga fiscal.*

— **adjectiu + substantiu**: *vieja economía, nueva economía, bajo consumo.*

La nostra proposta és sincrètica i oberta i té en compte únicament criteris sintàctics. El criteri semàntic fonamental (la composicionalitat o no del significat conjunt d'una UF) ja ens ha servit per discernir les col·locacions de les locucions. A la proposta de sis tipus de col·locacions de Navarro, trobam que caldria afegir-n'hi altres, concretament els adv+adj i v+adv de Corpas, i les col·locacions preposicionals que suggereix Ginebra, sense desenvolupar-les prou, i que nosaltres hem detectat amb els tipus prep+adj+n o prep+n+adj («a última hora», «a curt termini», «a llarg termini», «en temps real», «a escala global», «a temps parcial»). Koike (2001) afirma que descobrí un altre tipus de col·locació: v+adj (*dejar frío / helado / plantado / tieso / seco*). Pensam que no cal afegir-lo a la nostra proposta, perquè creiem que són locucions, ja que tenen un component no composicional. Les col·locacions en el llenguatge periodístic es nodreixen del neologisme i de la pragmàtica textual («dret a decidir», «dret de decidir») ²⁰ i del llenguatge col·loquial («passat festes»). ²¹ Els exemples que posam a continuació són buidatge propi, procedents de diaris en català:

1. **Substantiu+adjectiu**: «dimissió irrevocable», «cèntim sanitari», «sector empresarial», «despesa supèrflua», «pressió fiscal», «promesa electoral», «recollida pneumàtica», «espai protegit», «declaració judicial», «targeta sanitària», «deute acumulat», «agent social», «salut pública», «mercadet solidari», «despesa corrent», «sector crític», «oci nocturn», «festes patronals», «arribada imminent», «codi ètic»,

²⁰ Veurem tot d'una que existeix vacil·lació pel que fa l'ús de la preposició en aquesta col·locació.

²¹ Fa uns mesos, un titular del *Diari de Balears* ens cridà l'atenció. Contenia l'expressió col·loquial «passat festes», que ens va fer pensar que podia existir una col·locació del tipus adverbial+substantiu. No tenim clar, però, que «passat» pugui ser considerat un adverbial i no un verb (i no un deverbial). Trobam que és una expressió prou fixada, que no és figurativa i que admet la introducció d'elements interiors («passades les festes», «quan passin les festes de Nadal»). Pensam que, a mesura que s'avanci en l'estudi de les col·locacions, és possible que se'n detectin altres combinacions i podrem afegir-les a la classificació proposada. De fet, tenim els mateixos dubtes amb seqüències com «més que mai» i «de generació en generació». En aquest darrer cas, el DDLC ho considera una col·locació. Seríem, doncs, davant d'una nova col·locació del tipus prep+Substantiu+prep+Substantiu.

«cerimònia solemne», «recuperació econòmica», «crisi econòmica», «silenci absolut», «to desafiant», «centre educatiu», «comunitat educativa», «mobilitat funcional», «mobilitat geogràfica», «maniobra dilatòria», «rebaixa salarial», «augment salarial», «promoció interna», «missió impossible», «oferta suculenta», «lluita aferrissada», «model lingüístic», «arques públiques», «mercat emergent», «informació privilegiada», «calma tensa».

2. **Substantiu+preposició+substantiu**: «mitjà de comunicació», «impost sobre la renda», «prima de risc», «política de retallades», «pujada d'imposts», «balanç de legislatura», «línea de crèdit», «incineració de residus», «cas de corrupció», «cap de premsa», «renda per càpita», «ple d'investidura», «dia a dia», «declaració d'intencions», «drets d'imatge», «mesura de pressió», «funcionari de carrera», «estil de vida», «feina en xarxa», «dret a decidir», «dret de decidir», «dret a escollir», «llibertat de decidir».

3. **Substantiu+substantiu**: «carril bici», «carril velo», «cotxe bomba», «carta bomba»,²² «Llei Corcuera», «Decret Cladera», «Llei Wert», «Cas Noos», «Any Villangómez», «divorci exprés», «música disco», «Zona Euro», «via Internet», «Pla mirall», «risc país», «cost zero», «jugador franquícia», «marca Espanya», «pregunta trampa».

4. **Verb+(determinant)+substantiu**: «patir retallades», «fraccionar contractes», «elevar una proposta», «eludir una responsabilitat», «pagar factures», «recaptar diners», «eixugar el dèficit», «reduir la despesa», «exigir la dimissió», «presentar la dimissió», «quadrar els comptes», «presentar una denúncia», «cobrar un sou», «apujar impostos», «donar un tomb», «demanar explicacions», «rebaixar el to», «confiscar documents», «tancar un cas», «privatitzar un servei», «permetre's el luxe», «controlar un incendi», «exercir la prostitució».

5. **Verb+preposició+substantiu**: «passar a disposició judicial», «posar en marxa», «posar sobre la taula», «posar en pràctica», «viure al marge», «posar de manifest», «presentar-se en societat», «posar en perill», «estar en parador desconegut», «superar amb nota», «passar a la història», «fer a mida», «caure en la provocació», «alertar del risc».

²² El cas de la formació de compostos amb la paraula «bomba» és un cas curiós. Es diu «carmanyola bomba», «motxilla bomba», «carta bomba» i «cotxe bomba», amb el continent de l'artefacte que encapçala el compost, quan el més acostat al nostre idioma seria dir «bomba de carmanyola / de motxilla / de carta / de cotxe», de la mateixa manera que diem «bomba d'hidrogen / lapa / atòmica». Potser tenguí a veure amb la influència de l'anglès, o amb el fet que els primers compostos serveixen per transportar la bomba i no són bombes singulars, com en el cas dels segons compostos.

6. **Verb+adverbi:** «valorar positivament / negativament», «fracassar estrepitosament», «veure bé», «veure malament», «sortir bé», «sortir malament».

7. **Adjectiu+substantiu:** «primer edil», «primera dama», «petit comerç», «grans magatzems», «lliure elecció» («de centre educatiu / de llengua»), «primer equip», «alt càrrec», «etern rival», «màxim responsable».

8. **Adverbi+adjectiu:** «profundament dormit», «terminantment prohibit», «tot inclòs».

9. **Preposició+adjectiu+substantiu:** «a última hora», «a primera hora», «a curt termini», «a llarg termini».

10. **Preposició+substantiu+adjectiu:** «en temps real», «a escala global», «a temps parcial».

3. PERIODISME I UNITATS FRASEOLÒGIQUES

3.1 El llenguatge dels polítics

El president de la Generalitat de Catalunya —o els seus assessors de comunicació— és l'autor de la popularització del neologisme que més fortuna ha fet els darrers temps al Principat. Aquest neologisme, que és una col·locació, ha traspassat les fronteres lingüístiques i s'ha introduït en la preponderant llengua espanyola.

Potser des de la Generalitat cercaven un eufemisme per no haver de parlar de «referèndum per la independència» ni de «dret a l'autodeterminació». Potser la Plataforma pel Dret de Decidir, fundada l'any 2005, en fou una inspiració. Més enllà dels motius d'estratègia política d'aquesta decisió, hem de constatar l'èxit que ha tengut arreu l'expressió «dret a decidir» o «dret de decidir». Quan escrivim aquestes ratlles (gener de 2013), ningú no emprava altra expressió per referir-se a la intenció del govern de la Generalitat de fer una consulta per demanar al poble de Catalunya si vol independitzar-se d'Espanya. Totes les formacions polítiques i tots els mitjans de comunicació sense excepció parlen del «dret a decidir» o «dret de decidir» i del *derecho a decidir*. Pensam que l'origen d'aquesta col·locació podria ser el francès dels quebequesos, que des dels anys setanta parlen de *droit de décider*. Hem trobat una resolució de l'Assemblea Nacional del Quebec de l'any 1978, que es refereix al *droit des québécois de décider de leur avenir constitutionnel*. El DDLC recull a l'entrada «autodeterminar», en la primera acepció, un exemple que també és de l'any 1978 :

[Una unitat administrativa, una n ació]l decidir lliurement el seu propi futur polític. ⇒ *dret a ~-se. Nosaltres sempre lluitarem perquè el poble valencià puga disposar del dret a decidir el seu futur, a autodeterminar-se.* [Fabregat (1978): 32, p. 114]ⁱ. Fabregat, Amadeu: *Converses extraparlamentàries*. València: Eliseu Climent, editor, 1978.

Observam, doncs, que existeix vacil·lació en la preposició d'aquesta col·locació des d'un principi. En qualsevol cas, la consulta al diccionari de la GEC (DGEC), al Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC-2) i al Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana (DDL) permet constatar, en principi, que la seqüència «dret de» té més tradició en català que no pas «dret a».

Al DGEC hi surten quatre exemples amb «dret de» («dret de gent», «dret de deliberar», «dret de conquesta» i «dret del treball»); i cap amb «dret a».

En el DIEC-2 no hi ha cap subentrada amb «dret a» i en canvi són moltes les subentrades amb «dret de»: «dret d'atansar», «dret d'habitació», «dret d'opció», «dret d'ús», «dret de gallorsa», «dret de lluir i quitar», «dret de moneda», «dret de subscripció preferent», «dret de superfície», «dret d'ambaixada», «dret de ban», «dret de cuixa», «dret d'amarratge», «dret d'ancoratge», «dret d'herbatge», «dret de barca», «dret de barra», «dret de cena», «dret de cisa», «dret de pariatge», «drets d'autor» i «drets especials de gir». El DIEC-2, però, recull exemples en què apareixen ambdues seqüències: *Jo tinc dret a cobrar els meus jornals. Tothom té dret a defensar el que és seu. Reconèixer, negar, el dret d'algu a fer una cosa. Donar dret a algu a fer una cosa. Llevar a algu el dret de fer una cosa.*

Pel seu costat, el DDL fa un recull exhaustiu de locucions i col·locacions amb el substantiu «dret». De locucions no n'hi cap amb amb «dret a» i multitud amb «dret de»; tots els exemples esmentats al DIEC-2 i molts més: «dret d'abandonament», «dret d'acréixer», «dret d'admissió», «dret d'aqüaducte», «dret de bolla», «dret de cana», «dret de casa», «dret de crèdit», «dret de custòdia», «dret de deliberar», «dret de la quartera», «dret de naufragi», «dret de pas», etc... En canvi, quan el DDL parla de col·locacions, sí que en recull una desena amb la seqüència «dret a»: «dret a l'autodeterminació», «dret a l'educació», «dret a una recompensa», «dret a dir», «dret a parlar», «dret a saber», «dret a jutjar», «dret a protestar», «dret a cridar», «dret a castigar». Són prou interessants els set darrers exemples, acabats amb un infinitiu de verb, perquè reproduïxen l'esquema del «dret a decidir». El DDL, com el DIEC-2, posa exemples amb les dues seqüències: *Tinc dret de passar davant teu perquè m'han guardat la tanda.*

Després ens cal presentar-nos a la policia i obtenir un permís de la Direcció d'Antiguitats, que ens donarà dret a entrar gratis als museus. Quan teníem fred a casa i no trobàvem petroli o el que fos per a escalfar el pis, ens sentíem uns màrtirs i estàvem convençuts que teníem dret a rondinar una mica. El DDLC també recull molts d'exemples de col·locacions amb «dret de»: «dret de propietat», «dret d'asil», «dret de vot», «dret d'associació», «dret de vaga», etc...

Si fem una passa més i repassam l'esquema «*dret + de + infinitiu*», observam que només es produeix en els casos de les locucions «dret d'atansar», «dret d'acréixer», «dret de lluir i quitar» i «dret de deliberar» del DDLC. Ja hem esmentat abans que aquest diccionari no recull cap locució amb l'esquema «*dret+a*». Si exceptuam un únic exemple («dret de passar», que el DDLC no especifica si és locució o col·locació, però que trobam que està condicionat per la locució «dret de pas»), no hem trobat cap cas en el DDLC de col·locació que segueixi l'esquema «*dret + de + infinitiu*» i sí set casos de col·locacions que segueixen l'esquema «*dret +a+ infinitiu*» («dret a dir», «dret a parlar», «dret a saber», «dret a jutjar», «dret a protestar», «dret a cridar», «dret a castigar»), a més de dos exemples («dret a entrar» i «dret a rondinar», que pensam que en tot cas serien col·locacions). En conseqüència, pensam que podem dir que les locucions reproduïxen l'esquema «*dret + de + infinitiu*» i les col·locacions reproduïxen l'esquema «*dret +a+ infinitiu*». Potser hauríem de concloure que si consideram col·locació «dret a decidir», l'esquema «*dret +a+ infinitiu*» seria l'adequat. Sens dubte, la seqüència «*dret +a+ infinitiu*» és actualment més productiva en català, segons els diccionaris consultats, que no pas la seqüència «*dret +de+ infinitiu*». A més, podem afegir que «dret a decidir» sembla ser l'opció mediàtica majoritària. Hi ha, però, mitjans com el *Vilaweb* i *El Temps* que han optat per emprar «dret de decidir».

El llenguatge polític és ple d'eufemismes, com «creixement negatiu» (per no dir «decreixement»), «reestructuració de l'Administració» (enlloc de dir «acomiadaments»), «optimització de recursos» (per evitar dir «retallades»), *cese temporal de la convivència* (l'expressió que va inventar la Casa del Rei per no haver de dir que la infanta Elena s'havia divorciat), *préstamo en condiciones muy favorables* (la manera en que el ministre Luis de Guindos es refereix al rescat bancari). A més, també hi ha multitud d'expressions fetes, de clixés compartits entre periodistes i polítics de l'Estat, en una frontera de vegades poc clara amb els eufemismes. N'hi ha molts que es crearen a l'època de la transició, com el d'aquest titular del diari *Ara Catalunya*, de dia 10 de juny de 2013, en referència a les eleccions a l'Iran: «El règim ho té tot lligat i ben lligat». El titular remet a una suposada frase del general Francisco Franco poc abans de morir-se,

quan va voler tranquil·litzar els dirigents del règim, tot dient que la continuïtat política dels seus plantejaments estava garantida, perquè tot estava *atado y bien atado*. Altres exemples serien: «els barons del PP o del PSOE», «els pactes de la Moncloa», «el cafè per a tothom» de les competències autonòmiques, les autonomies «de via ràpida o via lenta», les «forces i cossos de seguretat de l'Estat» o «forces de l'ordre» (la policia nacional i la guàrdia civil), els «agents econòmics i socials» (sindicats i empresaris), «l'Alt Tribunal» (el Tribunal Constitucional), «la Carta Magna» (la Constitució), «els homes de negre» (els inspectors del Fons Econòmic Internacional) o «la tercera via del PSOE» (la via alternativa als congressos socialistes).

No és nou l'ús del llenguatge amb finalitats polítiques. Salvador (2006) il·lustra sobre alguns eufemismes metafòrics nascuts als Estats Units amb motiu de la guerra de l'Iraq, inventats, sens dubte, per lloar l'exèrcit propi i dejectar l'enemic: «màquina de guerra», «cervells rentats», «bastards de Bagdad», «danys col·laterals», «joves cavallers de l'aire», etc. Sense anar més enfora, el Consell de Mallorca ha qualificat com a «residu sòlid recuperable» el material que arribava des del gener de 2013 des de la Península per cremar-lo a la incineradora de Son Reus. El procés s'aturà poques setmanes després que arrencàs. Naturalment, eren fems, amb component orgànic inclòs, com corroborarà qualsevol persona que hagi ensumat el contingut dels contenidors. Tots aquests eufemismes pertanyen al que Veny (1991, 25) denomina com a «neologismes estilístics», que no designen coses, idees o estructures noves, sinó que serveixen per dir d'una altra manera el que la llengua ja havia resolt. Per això, Veny considera que «pertanyen a un grup social, especialment intel·lectual, i solen tenir una vida fugaç». Aquest grup intel·lectual són els polítics. La seva parla és reproduïda, vehiculada, de vegades de manera literal, pels mitjans de comunicació, que contribueixen a amplificar-la, com veurem tot d'una en parlar dels automatismes periodístics. Amb això no volem dir que els periodistes no siguin capaços de crear neologismes pel seu compte, com ha quedat demostrat reiteradament.

George Lakoff és indubtablement l'especialista que ha estudiat amb més atenció el fenomen del neologisme polític, que sovint acaba per triomfar als mitjans de comunicació. Les paraules són portadores d'ideologia. Quan es guanya la batalla de les paraules ha començat el camí de la victòria de les idees. Lakoff (2008, 18-19) posa com a exemple l'expressió «alleujament fiscal», emprada per l'Administració de George Bush fill. Ben aviat, els demòcrates també l'empraren i, segons Lakoff, això significa que els republicans els havien atret a la seva visió del món, la que considera que els impostos són una cosa negativa. Perquè «emmarcar (crear un marc o *frame*) consisteix

en això, a triar un llenguatge que es correspongui amb la visió del món d'un mateix. No es tracta solament d'una qüestió de llenguatge. Les idees són fonamentals i el llenguatge n'és el portador, les evoca». De vegades, però, pot sortir el tir per la culata. L'autor nord-americà explica que, quan es discutia si els homosexuals es podien casar, els republicans decidiren parlar de «matrimoni gai». Ho feren fins que s'adonaren del perill de l'ús de la paraula «matrimoni» aplicat als homosexuals. Els assessors de Bush, rectificaren quan foren concients que si deien «matrimoni gai» convertien en possible la idea.²³ Així que des d'aleshores s'estimaren més dir «matrimoni entre persones del mateix sexe», que és un neologisme prou llarg i poc operatiu.

3.1.1 El neologisme col·locatiu periodístic

Estopà (2004) ha arribat a la conclusió de que el 85% dels neologismes del català són nominals, per davant dels verbals, adjectivals i dels adverbials. El patró sintàctic més habitual, segons aquest autor, és N+adjectiu: «abús sexual», «banc electrònic», «paradís fiscal», etc. També tenim N+N («conveni marc») i N+Sprep+N («cordó de seguretat», «empresa d'aventura», «jornada de reflexió»). Lorente (2002) fa notar la productivitat del que denomina locucions nominals en els llenguatges d'especialitat, perquè els sintagmes nominals delimiten molt bé el significat d'un nucli amb l'adjunció d'un complement: «síndrome d'immunodeficiència adquirida», «artèria pulmonar». Dins d'aquest subtipus, Lorente parla de les locucions eponímiques, un recurs força productiu: «la malaltia d'Alzheimer», «el mal de Parkinson», «les lleis de Mendel», «el teorema de Pitàgores», «el bacil de Kock», «el cicle de Krebs», etc. Ginebra (2003) també ha estudiat el fenomen i considera que els neologismes nominals són els més nombrosos, però va més enllà quan es tem del fet que els llenguatges d'especialitat recorren sovint al que ell denomina concurrències nominals classificatòries, que ja hem comentat una mica més amunt, en l'apartat 2.3. Ginebra (2006) afirma, en un estudi posterior, que moltes d'aquestes concurrències procedien del calc d'altres idiomes, sobretot de l'anglès, i recull alguns exemples que trobam prou interessants. Hem de dir que per Ginebra es tracta de col·locacions, mentre que nosaltres consideram que són locucions. Com hem argumentat abans, les col·locacions no poden tenir un caràcter figuratiu o metafòric i els exemples següents sí que en tenen:

²³ Per contra, del que no es parla no existeix. D'aquí la curolla de l'expresident del Govern espanyol, José Luis Rodríguez Zapatero, que durant mesos es resistí a dir «crisi econòmica». O la impossibilitat que semblava que tingués el president espanyol actual, Mariano Rajoy, de dir el nom de l'extresorer del PP, Luis Bárcenas.

- «foc amic»: *friendly fire*. És una expressió sorgida a partir del títol d'una novel·la de 1976 sobre la guerra del Vietnam, de Courtlandt D. B. Bryan.
- «gola profunda»: *deep throat*. El malnom, inspirat en una pel·lícula pornogràfica, del personatge aleshores desconegut que contribuï, amb les seves confidències, a la dimissió de Richard Nixon pel cas Watergate. Nom popularitzat pels periodistes Carl Bernstein i Bob Woodward en la seva novel·la *Tots els homes del president*.
- «caça de bruixes»: *witch hunt*, del senador McCarthy, el cercador incansable de comunistes els anys cinquanta als Estats Units.

Tampoc no és una col·locació, sinó una locució amb caràcter metafòric, el darrer neologisme que hem detectat als mitjans de comunicació. És la «clàusula terra»,²⁴ que és la clàusula hipotecària que ha suprimit una sentència del Tribunal Suprem, que permetia els bancs mantenir la quota dels crèdits hipotecaris a un determinat nivell, tot i que baixàs l'euríbor. Neologismes com aquest són el motiu pel qual pensem que és millor un web com l'*esadir.cat* de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA), que no pas llibres d'estil impresos. No vol dir que no siguin útils. De fet, pensam que llibres com *La llengua catalana a Mallorca, propostes per a l'ús públic* (Alomar, Bibiloni, Corbera, Melià 1999) i el *Llibre d'estil per als mitjans de comunicació orals i escrits* (Picó, Ramon 2005) han posat les bases per bastir el català estàndard a les Illes Balears. El problema bàsic és el lèxic, el problema és la neologia. Els llibres d'estil en paper són fonamentals, però actualment necessiten complementar-se amb els llibres d'estil en Xarxa, a causa dels neologismes que sorgeixen diàriament. L'endemà que es publiqui un llibre d'estil, segur que en el món periodístic (o polític, perquè de vegades es confonen els llenguatges del periodisme i de la política) ha aparegut una expressió nova, una manera nova de pagar els impostos, una manera nova de navegar per Internet, segur que ha succeït un terratrèmol a una zona d'Àsia que no sabem pronunciar, ha aparegut una pandèmia que encara no té nom o un concepte nou com «clàusula terra». A més, és molt probable que les noves paraules ens arribin en anglès, francès o espanyol. I, com deia Plató, els llibres no contesten (tampoc els d'estil) quan els demanen alguna cosa.

Pel que fa a la creació de verbs, Estopà (2004) constata que hi ha una tendència a formar verbs a partir de la lexicalització d'un sintagma verbal: «tenir moltes núvies», «anar al seu rotllo», «estar fora de to», «posar les banyes», «ser l'hòstia». Els

²⁴ *Clàusula suelo*, en castellà.

neologismes adverbials són, a parer d'Estopà, molt estranys i formats per lexicalització d'un sintagma preposicional: «a disposició judicial» o «de puta mare» (aquest darrer exemple tan poc adient és nostre). Segons Estopà, amb dades extretes de Neoxoc, la tendència és crear neologismes per sintagmació (que són els que més producció periodística generen, com és el cas de les col·locacions), més que per composició, amb exemples com «caçabombarder», «aparcacotxes», «salvapàtries» o «agrícolaramader»: «s'observa un retrocés significatiu en la productivitat de patrons que tradicionalment havien format paraules compostes catalanes; aquesta regressió, per exemple, és molt palesa en l'ús del patró V+N».

Estopà, juntament amb Domènech i Mayoral (2002, 12) es fixà abans en els neologismes orals recollits per l'Observatori de la Neologia, molt interessants perquè «l'espontaneïtat pròpia dels mitjans orals afavoreix uns processos de formació neològica determinats, com són el préstec d'altres llengües, sobretot del castellà (manlleus o calcs), la sintagmació (o neologismes formats per una estructura sintàctica lexicalitzada) i els neologismes semàntics, diferents pel que fa a la freqüència que s'utilitzen en els textos escrits». Els manlleus en sentit estricte com **disfrutar*, **puesto* o **bueno* representen un terç dels neologismes orals detectats. Sembla clar que tots aquests neologismes no es poden acceptar, encara que es pronuncii a la catalana. És evident que, en aquests casos, els neologismes són únicament orals, ja que els correctors lingüístics dels mitjans escrits no permeten que s'introdueixin. La vulgarització o barbarització no sol posar en perill les llengües ben establertes, però sí les minoritzades, a causa de les interferències. Els neologismes sintagmàtics detectats com «a punta de pistola», «alt càrrec» o «cordó de seguretat» són un 18%. Finalment, els neologismes semàntics com «aliat» (en política), «fítxa» (en esports) o «destapar» (un cas) són just un 12% del total. Sembla evident que els sintagmàtics i els semàntics són els més interessants, des del punt de vista lingüístic i periodístic, en coincidència amb el que deia Estopà unes línies més amunt. De vegades, aquests neologismes són producte de la interferència lingüística del castellà i són mals de detectar.

Pensem que el que és destacable és que aquestes combinacions de paraules que hem vist en aquest apartat són neologismes, alguns de més recents i uns altres de més antics, que al mateix temps són unitats fraseològiques. N'hi ha que són col·locacions («dret a decidir», «jornada de reflexió» o «abús sexual») i d'altres que tenen un component figuratiu evident i són locucions («cervells rentats», «posar les banyes»). Són neologismes fraseològics i sintagmàtics. Per tant, queda confirmat, amb les dades

objectives de l'Observatori de la Neologia, que s'ho paga estudiar les col·locacions, en tant que són per ventura el sistema més productiu per crear neologismes en català.

3.2 La redacció periodística: l'automatisme i el registre estàndard

El periodista s'asseu a la cadira de la redacció, en arribar d'una roda de premsa o d'una sessió del Parlament, per exemple. Mira l'ordinador, mira les seves notes i, de reüll, el cap de redacció, que el controla amb cara de frisança. Mira el teclat i comença a escriure. Si les seves notes són prou detallades (o si escolta l'enregistrament, tant radiofònic com televisiu), és probable que tendeixi a transcriure literalment les paraules dels polítics, sense traslladar-les a un estil més entenedor per als lectors. La comoditat i urgència de la professió periodística crea, d'aquesta manera, a poc a poc, un tecnolècte compartit amb les fonts, habitualment polítics de professió, però també sindicalistes, esportistes, hotelers o responsables d'entitats ciutadanes. Sense poder-ho evitar, per costum, el periodista transcriu les expressions típiques del registre dels polítics. També és molt possible que el responsable de comunicació de l'organització que ha preparat una conferència de premsa, ja sigui un partit, una institució, una associació ciutadana, un sindicat o una empresa privada, hagi lliurat als periodistes un document que resumeix el que s'ha explicat en la compareixença. És possible també que s'hagi enviat un comunicat als mitjans (abans, per tèlex; després, per fax, i, ara, per correu electrònic). Siguí com sigui, es fa arribar als periodistes un text que suposadament l'ajudarà a redactar la notícia. Lakoff (2008, 142) creu que aquest és un dels motius de la mimetització lingüística entre polítics i periodistes, juntament amb circumstàncies d'operativitat i de manca de temps, a més de suggerir una intencionalitat ideològica per uniformitzar el missatge arreu: «Com que moltes ràdios i molts diaris i, fins i tot, algunes emissores de televisió locals tenen plantilles petites, sovint fan passar comunicats de premsa que estiguin ben escrits per notícies redactades pels seus periodistes. També hi ha un acord —entre els equips d'experts, els dirigents polítics de Washington i els mitjans— per coordinar el llenguatge que han de fer servir. Quan per parlar d'un tema moltes persones fan servir el mateix llenguatge arreu del país, s'acaba assumint com un llenguatge normal perquè passa a formar part del cervell de la gent». No és cap secret que partits polítics espanyols, com el PP i el PSOE, fan diàriament un argumentari sobre els temes de més actualitat, que distribueixen entre tots els dirigents, per unificar el missatge que volen fer arribar a la societat a través dels mitjans de

comunicació. Així, no és d'estranyar que facin servir les mateixes paraules per parlar de les mateixes qüestions.

Continuam amb el nostre periodista imaginari assegut a l'ordinador, que escriu mecànicament, quasi de manera automàtica. Les paraules flueixen i sense que el periodista es temi, l'article ja està escrit, sense necessitat de corregir. En tant poc temps que un filòleg se sorprendria. És més que probable que el text estigui ple d'UFS, perquè no serà el primer article que el periodista ha escrit de la mateixa temàtica, tot emprant quasi les mateixes paraules, com tampoc no serà la primera vegada que els lectors llegeixen un article semblant. Piquer (1995, 121) diu que «l'existència en l'èpica d'uns *clixés* narratius forma part d'una tradició que s'aprofitarà en algunes manifestacions escrites afins a la narrativa». El periodisme no és sinó l'hereu de les cròniques medievals, en un estat molt més evolucionat. Per mantenir fidels els lectors, els oients o els telespectadors, els periodistes —com feren els trobadors de l'edat mitjana— necessiten compartir un món referencial amb ells, necessiten compartir un tipus de llenguatge. Els lectors d'*El Mundo-El Día de Baleares*, a còpia de llegir-ho, ja saben què cal esperar d'aquest mitjà de comunicació. *La Piñata* és un concepte compartit pels redactors i lectors d'aquest diari, que no es pot explicar en un dia a un lector nouvingut.²⁵ Es tracta d'entrar en un món propi a base de compartir un llenguatge que inclou de vegades un vocabulari particular. El clixé, en un altre nivell, proporciona el mateix sentit de la intimitat entre periodista i receptor. En canvi, si un dia té més temps per escriure i repassa el que ha escrit (i és algú que domini la llengua que empra) podria ser que el periodista variàs alguna UF; podria ser que la *desautomatitzàs*, que fes un acte de creació lingüística, pròxim a la literatura. Salvador (2006, 10-11) ha advertit perfectament aquesta dicotomia entre automatisme i desautomatització de les UFS, així com la complicitat entre periodista i lector que provoca: «La comunicació social de caràcter mediàtic és un dels àmbits on més fàcilment podem observar aquests fenòmens, atès que els discursos corresponents recorren sovint a aquesta mena de preconstruït, com a monedes de canvi que faciliten la seva funció medidora en tres aspectes diferents: a) contribueixen a automatitzar el procés de recepció/interpretació i, per tant, l'agiliten; b) generen una sensació de complicitat en els destinataris, que es reconeixen de manera automàtica com a membres d'una comunitat discursiva que comparteix una

²⁵ *La Piñata* és, segons el diari, el bessó dels casos de corrupció d'Unió Mallorquina. Així s'explicava en l'edició de dia 3 de desembre de 2010: «La llamada 'Piñata de Munar' es uno de los mayores escándalos de corrupción de la historia reciente de Baleares, en el que **se llegaron a desviar cerca de 3,7 millones de euros públicos en subvenciones** otorgadas a dedo por la que fuera presidenta del Parlament e imputada por Can Domenge, a las entidades lideradas por vips de su partido, UM».

mateixa enciclopèdia de referències culturals; c) quan aquests esquemes són exhibits intencionalment, i fins i tot manipulats amb una intenció lúdica o bé irònica, incrementen l'espessor semiòtica del text i poden esdevenir una eficaç factor de seducció dels lectors».

Anem a pams, i deixem per una mica més endavant la «desautomatització» i comencem parlant dels «automatismes», tant dels lingüístics com dels funcionals, que van lligats. Castillo Carballo (2001, 141) creu que el periodisme té tendència a emprar col·locacions, perquè «la repetición constante de determinadas secuencias léxicas²⁶ que valoran la realidad siempre de la misma forma contribuye a dar la impresión de una información objetiva». En tant que repetitives, de les col·locacions «[...] cap pensar que [...] contribueix(en) a la introducció de certs mecanismes d'automatització de l'escriptura [...]» (Piquer 2000, 393). També Salvador (2000, 28) creu que són les col·locacions el que fan que un text sigui més o menys periodístic: «Escriure com els periodistes implica, de la mateixa manera, controlar i saber produir les combinacions fraseològiques que són usals en el gènere, que fan “periodística” una escriptura i que responen a les expectatives dels receptors envers la lectura dels textos periodístics. Òbviament, en aquests casos, la idiomàticitat fraseològica no remet al sistema, sinó a unes normes fixades com no marcades per a uns usos contextuals (estilístics o de gènere) determinats». Com hem vist, sembla haver-hi consens quan s'afirma que les col·locacions són les UFS més característiques del periodisme, molt sovint amb combinacions pròpies males de trobar fora dels mitjans de comunicació. Existeixen, per tant, UFS característiques dels mitjans, la majoria de les quals són col·locacions. Ningú no diu —llevat dels mitjans d'informació—, «la primera dama dels Estats Units», sinó «la dona d'Obama», ni «la classe política», sinó «els polítics», ni «els agents sindicals» sinó «els sindicalistes». És molt difícil trobar les col·locacions següents, recollides en la premsa escrita, fora dels mitjans de comunicació: «treure a la llum pública», «canvi de tendència», «negar rotundament», «negar de manera rotunda», «punt àlgid», «oferta complementària», «full de ruta», «vies d'accés», «cap de l'oposició», «el llindar de la pobresa», «entitats financeres», «comunitat universitària», «comunitat educativa», «grup d'experts». Això, de totes maneres, també està relacionat amb el registre formal, el registre estàndard, com veurem.

Les col·locacions periodístiques, segons Castillo Carballo (2001), solen ser de l'àmbit jurídic i administratiu, esportiu i meteorològic: *interponer un recurso, revocar una sentència, promulgar un decreto, circunstancias atenuantes, parar el balón, sacar*

²⁶ És a dir, de l'automatisme.

una falta, nevada intensa, lluvias torrenciales, fuerte marejada. Navarro (2002, 201) constata que són les col·locacions les unitats fraseològiques que es troben més sovint en els discursos polítics i econòmics:²⁷ *ayuda pública, frente común, toma de posesión, programa electoral, operación de buzoneo, medidas de ajuste, cuestión clave, paquetes retributivos, tomar medidas, sacar a la luz, tomar posesión, tomar en consideración.*

Nosaltres també hem fet un recull de col·locacions periodístiques en català d'aquests àmbits lingüístics. N'hem deixat de banda l'esportiu i hi hem afegit l'econòmic i el turístic, que trobam que ha assolit una transcendència periodística molt rellevant els darrers anys, sobretot a les Balears:

- Àmbit administratiu: «adjudicar un concurs», «admetre a tràmit», «signar un conveni», «sessió plenària», «junta de govern», «consell de govern», «obrir un expedient disciplinari»
- Àmbit econòmic i turístic: «participacions preferents», «oferta complementària», «planta hotelera», «oferta de darrera hora», «mercat de treball», «nivell de renda», «zona turística», «tot inclòs», «paquet turístic», «plaça turística», «pressió fiscal», «oferta obsoleta», «prima de risc», «societats instrumentals», «evasió fiscal», «fraud fiscal», «rescat bancari», «mercats financers», «fons de rescat», «pujada d'interès», «crèdit hipotecari», «entitats financeres», «sortida a borsa», «gran superfície comercial», «renda per càpita»
- Àmbit jurídic: «posar a disposició judicial», «passar a disposició judicial», «petició de pena», «arribar a un pacte [amb la fiscalia]», «vista oral», «qüestions prèvies», «acusació pública», «acusació particular», «cas de corrupció», «admetre els fets», «declarar-se culpable», «declarar com a imputat», «declarar com a testimoni», «presentar una querella», «presentar una denúncia», «suspensió cautelar», «presó provisional», «presó sense fiança», «presó incondicional», «peça separada», «declaració d'innocència», «declarar-se innocent», «secret de sumari».
- Àmbit meteorològic: «pluges torrencials», «dia assolellat», «ratxes de vent», «brisa marina», «cel estirat», «cel cobert», «cel tapat», «niguls d'evolució diürna», «xàfecs / ruixats dispersos», «hores centrals del dia», «interval de nigs»

²⁷ D'ençà que començà la crisi econòmica de l'any 2008, el llenguatge econòmic ha passat a confondre's amb el polític. Des d'aleshores, l'economia ocupa un lloc preferent per als responsables de les administracions públiques i, malauradament, també per als administrats.

En l'àmbit del llenguatge esportiu, específicament del futbol, Peraire (2000, 355) afirma que «[...] la metàfora i la fraseologia constitueixen la columna vertebral del discurs del futbol». Es veu, per tant, que el periodisme té tendència a acollir termes de diferents llenguatges d'especialitat i a assumir-los com a propis, tot intentant emprar un registre neutre, el que Sancho Cremades (1999, 45) qualifica de «llengua molt estandarditzada, en què solament tenen cabuda unitats fraseològiques d'ús molt generalitzat». No solament s'empra aquest llenguatge per mirar d'allunyar-se de la subjectivitat, sinó perquè hi ha poc temps per escriure, com bé ha vist Ginebra (2003, 10), quan ha analitzat els verbs: «El llenguatge periodístic, que sovint ha de resoldre amb pressa problemes comunicatius urgents, recorre amb freqüència a verbs buits o deslexicalitzats d'aquesta mena, i això a vegades provoca, per comoditat, moda o desconeixement, la proliferació de determinades unitats verbals concretes [...] que s'escampen fins a convertir-se en autèntics estereotips». Hem d'esmentar, així mateix, la tendència que tenen la majoria de periodistes de fugir de la simplicitat. Fa més bo, sembla més ben escrit, «fer un pagament» que no pas «pagar» o «fer un escrit» que «escriure». Això contribueix també a fer servir col·locacions, sovint neològiques i també innecessàries.

Els periodistes empen les UFS no solament en el text. En periodisme escrit, sempre fan un bon servei als titulars, gràcies a l'aprofitament d'una de les característiques principals de les unitats fraseològiques, que Ribes i Viana (2006, 54) anomenen condensació de significats complexos: «El titular de diari comparteix amb altres UFS discursives (refranys, títols de llibres, frases fetes, denominacions fixades, fórmules especialitzades) el seu caràcter sentenciós, associat a una pragmàtica (per)locutiva particular, destinada a condensar i fer recordar més fàcilment la informació. El caràcter sentenciós està vinculat a una restricció textual important: es tracta sempre d'unitats tancades que evoquen de diferents maneres continguts complexos, sovint allunyats de la literalitat de l'enunciat emprat (Conca 1987). En un extrem d'aquest contínuum tindrem les expressions idiomàtiques, particulars de la història de cada llengua, i en l'altre podríem situar el titular periodístic, únicament limitat per la regla tipogràfica de la redacció, i mogut cada vegada per continguts específics». Vegem alguns exemples d'utilització d'UFS als titulars dels diaris, tant de locucions com de col·locacions:

- «Margallo tanca la porta a un finançament singular» (*Ara Catalunya*, 16 d'abril de 2013)
- «Les primàries del PSOE, a foc lent» (*Ara Catalunya*, 19 de maig de 2013)

- «Caixa o faixa per al Girona» (*Ara Catalunya*, 16 de juny de 2013)
- «El Deportivo deixa contra les cordes un Mallorca espantat» (*Ara Catalunya*, 31 de març de 2013)
- «El dret a decidir juga la partida a l'àrea metropolitana» (*Ara Balears*, 17 de juny de 2013)
- «Isern congelarà impostos (dos anys després)» (*Ara Balears*, 12 de juny de 2013)
- «Educació torna a deixar en mal paper els professors» (*Ara Balears*, 12 de juny de 2013)
- «PP i PSOE amaguen el cap sota l'ala» (*Ara Balears*, 9 de juny de 2013)
- «Mas recull el guant de Rajoy» (*Ara Balears*, 3 de juny de 2013)
- «IU abraça el dret a decidir i el PSOE li gira l'esquena» (*Ara Balears*, 30 de maig de 2013)
- «Llei de Costes: barra lliure per enrajolar el litoral» (*Ara Balears*, 17 de juny de 2013)
- «L'home del be, tret de sortida de la festa gran» (*Ara Balears*, 15 de juny de 2013)
- «Homs, sobre el dret a decidir: "És un principi que acabarà caient com una poma madura"» (*Ara Catalunya*, 6 de juny de 2013)
- «La governabilitat de Llubí, a la corda fluixa» (*Ara Balears*, 15 de juny de 2013)

Segons Castillo Carballo, en els mitjans de comunicació, l'objectivitat és simplement una impressió. Chillón (1995) tampoc no creu en aquesta idea i parla del miratge, la fal·làcia, del mite de l'objectivitat: «Els mitjans de comunicació de masses [...] no *transmeten* la realitat, sinó que la *fabriquen*». Segons Chillón, aquesta fabricació de la realitat es fa, primer de tot, a partir de la tria de les notícies i de la rutina productiva. Parlam ara dels automatismes de funcionament dels mitjans de comunicació. Efectivament, es tendeix a fer el mateix tipus de notícies, sorgides de les mateixes fonts.²⁸ Són els automatismes funcionals i d'agenda. La feina dels periodistes es rutinitza per comoditat: mateixes sales de roda de premsa amb els mateixos polítics que parlen dels mateixos temes, els mateixos dies de la setmana, amb les mateixes

²⁸ Els editors dels mitjans de comunicació solen fer cas sempre de les mateixes fonts, anar a les mateixes convocatòries de premsa, per costum: les institucions públiques, els partits amb representació parlamentària, els sindicats o les entitats associatives amb tradició, com el GOB, l'Obra Cultural Balear, l'Associació Contra el Càncer, la cadena hotelera Sol Melià, El Corte Inglés, Arca o el Col·legi d'Advocats, per posar alguns exemples. Entrar a l'agenda dels mitjans és difícil i costa temps, esforç i, de vegades, diners.

expressions un dia i un altre.²⁹ Chillón (1995, 168, 173) troba que «importa allò que els mitjans silencien: tot el que no hi apareix és “inexistent” o “irrellevant”».³⁰ Chillón vincula la rutinització productiva a la lingüística de què parlavem una mica més amunt, amb un estil fortament codificat, com el de les unitats fraseològiques: «A pesar de la pretensió d'objectivitat amb què el discurs periodístic s'autolegitima, la parla dels periodistes i dels comunicadors —oral i escrita— està lluny de ser exclusivament referencial, monosèmica i denotativa. L'“estil informatiu”, la parla dels locutors i la redacció dels informadors està trufada de trops i figures retòriques —metàfores, metonímies, sinestèsies, pleonasmes, hipèrboles, etcètera—, que, literalment, carreguen de sentit els enunciats periodístics. No hi ha denotació ni referencialitat “pures”, sinó un ús intens i extens de la connotació». Ja hem dit que, a parer nostre, les col·locacions no tenen un ús figuratiu. Per tant, potser podríem interpretar, des del nostre punt de vista, que Chillón parla aquí preferentment de locucions. En qualsevol cas, ens sembla entendre que el que vol dir és que hi ha una parla molt encotillada, pròpia dels mitjans de comunicació, per tant també de les col·locacions.

3.2.1 La paradoxa de la variació dins de la fixesa

La variació és un dels trets fonamentals que converteix la fraseologia en sistema; una paradoxa si tenim en compte que hem dit que la fixesa és la única característica imprescindible de les UFS. Sancho Cremades (1999) ha estudiat aquesta qüestió en l'àmbit català. Dins de les unitats fraseològiques hi ha variacions. Si parlem de les geogràfiques veurem que «fer la mà» és una UF pròpia del País Valencià, per exemple. Pocs parlants no illencs saben què vol dir «n'hi ha per llogar cadiretes» o «semblar de Búger». El «Déu n'hi do» és mal de trobar fora del Principat. De la mateixa manera, solament els andalusos saben el que és *dar gindama* i fora d'Aragó trobarem poca gent peninsular que entengui el que vol dir *charrar* (un claríssim catalanisme procedent del «xerrar», inclòs al diccionari de la *Real Academia*). Trobam aiximateix variacions socials i historisocials, en UFS pròpies del món agrícola, com ara «anar a filar estopa» o «fer fer randa sense boixos» (Sancho Cremades 1999, 82). Existeixen també variacions

²⁹ Per exemple, és còmode anar a les rodes de premsa del Consell de Mallorca, tot i que *strictu sensu* moltes vegades la convocatòria tenguí poc interès periodístic. És al centre de Palma, entre l'ajuntament i el Parlament, té una sala de premsa àmplia, amb bons seients i amb un sistema de so molt pràctic, que aprofiten les ràdios i les televisions.

³⁰ Un directiu de TVE d'una altra època deia, orgullós i fatxenda, que solament existia allò de què Ana Blanco parlava al *Telediario*. Si Ana Blanco no en parlava, no existia. Afortunadament, això ha canviat amb les xarxes socials, capaces de vehiculitzar una notícia, amb independència dels mitjans tradicionals, com es demostrà amb el moviment del 15-M.

temporals, amb UFS pròpies d'avis («què en sóc jo, de la mort d'en Berga», «ésser més puta que na Cordó») i de néts («ser un rotllo», «donar la llauna»).

Sancho Cremades (1999, 82) també estudia les variacions funcionals o estilístiques, el registre: «[...] hi ha unitats fraseològiques d'estil neutre (“cap de turc”), d'estil elevat (“a desgrat”, “caixa de Pandora”, “estar sota l'ègida d'algú”, així com els estrangerismes, per exemple, *grosso modo*, *tour de force*) i d'estil baix, ço és, els col·loquialismes (“ser escolà d'amèn”, “ser escopeta de cul calent”)). Uns anys més tard, el mateix autor detectà la col·loquialització en els mitjans audiovisuals. Això no vol dir que s'emprin menys unitats fraseològiques, sinó que han canviat el registre amb aparença d'objectiu, que fins ara empraven els periodistes a informatius televisius i radiofònics, i han passat a redactar les notícies d'una manera més informal. Sancho Cremades (2006, 151) observa «una tendència en els diversos gèneres massmediàtics a esdevenir cada cop més conversacionalitzats i a moure's cap al terreny de l'entreteniment». Efectivament, pensam que en els darrers anys els programes informatius de Tele 5, Cuatro, TVE o la Sexta tenen cada vegada més a veure amb l'espectacle que no pas amb la informació. En un altre nivell, hi ha mitjans de comunicació que intenten allunyar-se de l'estil més fred, en un exercici d'aproximació als parlants. Com el *Diari de Balears* dels darrers anys, i el seu hereu, el *Diari Ara*, que fa un esforç evident per emprar un model de llengua popular, acostada als lectors, amb locucions planeres.

És evident que es poden compatibilitzar el registre més formal i el més popular. Les unitats fraseològiques del registre estàndard, propi del periodisme, no les empraríem en una conversa informal, però sí que les hem detectades al diari *Ara* del més de juny de 2013: «plantejar dubtes», «l'eròtica del poder», «agents econòmics i socials», «sortir a la palestra», «escletxa legal», «punt àlgid», «congelar impostos», «fer un salt de gegant», «creuar la línia vermella», «obrir la caixa dels trons», «paquet de mesures urgents», «forces de l'ordre», «malbaratament de recursos», «negar de manera rotunda», «sense ànim de lucre», «externalitzar la gestió» o «contaminació acústica». Aquestes UFS poden conviure amb d'altres de més col·loquials al mateix mitjà de comunicació: «pagar de la seva pròpia butxaca», «agafar per sorpresa», «costi el que costi», «deixar en mal paper», «parlar sense embuts», «funcionar com un rellotge», «filar prim», «tenir més vides que un gat», «somriure d'orella a orella», «treure ferro», «jugar-se les garrofes», «parar els peus [a algú]», «dir per activa i per passiva», «començar amb bon peu», «baixar-se els calçons», «deixar-se de comèdies», «fer aigua».

Tot i això, en principi, el llenguatge periodístic hauria de correspondre a l'estàndard formal, un registre perfectament codificat i estudiat. Un dels elements caracteritzadors dels llenguatges d'especialitat són les col·locacions, segons Corpas (2001, 94) i Navarro (2002, 41). Les col·locacions creen expressions estandarditzades i hi ha pocs registres més estandarditzats que el periodístic. Tal vegada el podríem considerar un llenguatge d'especialitat, en tant que mixtura de diversos llenguatges d'especialitat, com l'esportiu, el jurídic, l'administratiu, l'econòmic, etc.

La variació de les UFS ens ha portat a parlar del registre estàndard, a través dels automatismes. Paradoxalment, també ens porta directament a la desautomatització, en tant que variació creativa individual, tan pròpia de literats i de periodistes.

3.3 La desautomatització de les UFS

Les unitats fraseològiques són peces prefabricades de la llengua, però això no vol dir que siguin invariables. Són susceptibles de ser modificades, a partir d'un acte de parla creatiu. En aquests casos, el parlant té llibertat plena per elaborar un missatge original que mai no hagi estat emès. Això, però, no té res a veure amb la competència lingüística innata de què parlaven els generativistes, sinó amb un acte creatiu que no és a l'abast de tothom. Solament es poden rompre les regles quan es coneixen en detall: únicament es pot desautomatitzar una UF quan es dominen a la perfecció els mecanismes de la llengua.

Va ser Alberto Zuluaga (1975, 246) el primer a parlar del terme *desautomatización* i qui segurament millor ha estudiat el fenomen: «El procedimiento anterior, que podríamos llamar liberación o “desautomatización” de las expresiones fijas [...] permite apreciar algunas de sus posibilidades estilísticas». D'aleshores són alguns dels seus exemples més coneguts, comentats en molts d'altres textos d'aquest autor: *Lo Cortés no quita lo Cuauthémoc* i *Lo cortés no quita lo caliente* (Carlos Fuentes 1976). Zuluaga escriu que pren el terme de l'Escola de Praga: *Entautomatisierung*, si bé amb posterioritat (Zuluaga 1997) diu que està inspirat en els formalistes russos quan fan referència als processos lingüístics que *alliberen* el llenguatge dels seus automatismes. Segons Zuluaga, la desautomatització d'una unitat fraseològica provoca la pèrdua d'una de les seves funcions principals, la que anomena *garantía de comunicabilidad* (1997, 632), un concepte que relaciona amb un altre de Martinet (1955, 43), el d'*économie linguistique*. Estam avesats a sentir determinades UFS i no hem de fer cap esforç per decodificar-les. La comunicació corre el perill de perdre's en part si decidim variar la

fórmula. El que perdem per una banda ho guanyam per una altra: «Cuando se manipula una UF, el coste de procesamiento es mayor, aunque se ve compensado por los efectos contextuales obtenidos» (Ruiz Gurillo 2000, 99). Zuluaga (1997, 636) sosté que la desautomatització es pot aplicar a totes les combinacions fraseològiques i que «[...] lejos de ser una prueba contra la inmodificabilidad de los fraseologismos, la demuestran. Simplemente porque el fraseologismo bloquea su alteración, al presentarse ésta, él se hace connotar inevitablemente. A “lo Cortés no quita lo Cuauthémoc” se asocia necesariamente “lo cortés no quita lo valiente”, pero no viceversa». Zuluaga (1997, 637) enumera els múltiples efectes de la desautomatització: ambigüïtat, intertextualitat, reflexió metalingüística, reforç de la percepció i atenció, orientació envers les formes mateixes i humor. En un treball posterior (Zuluaga, 2002a), reordena els efectes i en posa un altre exemple de Carlos Fuentes, en aquest cas, de 1958:

- Cridar eficaçment l’atenció: *llamar al pan y al vino de otras maneras*
- Copresència de la UF desautomatitzada: *llamar al pan pan y al vino vino*
- Reflexió metalingüística, en què el llenguatge crida l’atenció sobre si mateix
- L’alliberament del llenguatge dels seus automatismes
- Una sensació de plaer estètic, que l’autor anomena *efecto lúdico-poético*
- Una acceptació fàcil del missatge, llevat que sigui un receptor rebel

La *desautomatización* de Zuluaga va ser acollida i traduïda per la filologia catalana, mentre que Corpas (2003) s’estima més parlar de *manipulación creativa* i García-Page (1989) de *deslexicalización*. Corpas (2003, 72-73) diu que tota UF «presenta cierta propensión a ser manipulada y modificada por los hablantes en el discurso». El seu exemple *estrella* està agafat d’un titular de diari: *A juez caduco, fallo garrafal*, en què *fallo* deixa de ser error per significar una decisió judicial (equivocada). Efectivament, una de les aportacions de Corpas (1996, 233) és haver-se temut que són els mitjans de comunicació els qui més aprofiten el recurs lingüístic de la desautomatització: «La mayoría de estas manipulaciones ocurren en textos periodísticos, generalmente en los editoriales y columnas de opinión». Nosaltres hi afegiríem els titulars, com a lloc preferent dels periodistes per desmuntar les UFS. Sancho Cremades (2006, 150) també troba que un dels efectes de la desautomatització de les UFS concorda a la perfecció amb els titulars de diaris: «La funció primordial dels titulars de premsa és cridar l’atenció del lector perquè pugui triar la notícia sobre la qual

vol obtenir major informació i, per aquesta raó, solen presentar una major elaboració retòrica».

Totes les UFS són susceptibles de ser modificades, però sobretot les parèmies i les locucions, diu Corpas (1996). Les col·locacions, en canvi, en tant que UFS poc assentades, són més males de desautomatitzar. Són les UFS més periodístiques, les que més s'acosten al registre estàndard, les més *objectives*. De fet, no hi ha cap col·locació entre els exemples d'aquesta autora.

— substitució: *machismo endémico*

— canvi d'ordre: *estar a las maduras y no a las duras*

— addició: *todos tiran un poquito al monte*

— reducció: *cría cuervos (y te sacarán los ojos)*

— traducció: *por si las flais*

— tornada a la significació literal d'un dels components: *Rooney se derrite con el mito. Como un helado de fresa en una sartén que Marilyn tenía por el mango*

— modificacions gramaticals: *a ratitos*

— combinació d'UFS: *sacando a la luz los trapos sucios*

Tampoc no hi ha cap col·locació als exemples de Sancho Cremades (2006), en els quals fins i tot es desautomatitzen títols de novel·les:

«— La primavera l'al·lèrgia altera

»— Semprún i Almunia: el Govern els cria i l'autonomisme els junta

»— Et deixo, amor, el vot com a penyora

»—Barça: crònica d'una crisi anunciada»

Piquer (2000, 393) ha vist que a la dicotomia automatisme/desautomatització n'hi correspon una altra de col·lectiu/individual. L'automatisme és cultural i la desautomatització, un «acte creatiu individual [que] posa en relleu la voluntat artística». L'automatisme és, com hem vist, més propi d'un registre estàndard, mentre que la desautomatització és més literària, com ha advertit Sancho Cremades (2006, 149): «La manipulació creativa d'unitats fraseològiques pot sobtar en un discurs com l'informatiu, que malda per mantenir una aparença d'objectivitat i en el qual se suposa que s'han d'esborrar o dissimular les marques de la subjectivitat. La manipulació creativa d'unitats fraseològiques constitueix un recurs retòric, relacionat, com hem assenyalat, amb les funcions expressiva, conativa, fàtica i poètica i que, per tant, és una marca de subjectivitat».

Sancho Cremades (2006, 151) ha tengut l'encert de vincular les desautomatitzacions amb els registres periodístics: «No totes les parts d'un noticiari televisiu, per exemple, admeten el mateix grau de conversacionalització i col·loquialització, de manera que la manipulació d'una unitat fraseològica apareixerà amb més facilitat, per exemple, en la secció d'esports, caracteritzada per una major informalitat, que no si es tracta d'una notícia seriosa». Potser aquesta observació de Sancho Cremades és certa pel que fa al mitjà televisiu, però pensam que no es pot sostenir el mateix dels diaris. Els periodistes que s'ocupen de temes *seriosos* poden desautomatitzar unitats fraseològiques igual que els que fan temes més *lleugers*. En aquest sentit de col·loquialització, hi ha el que diuen Piquer i Martín (2006, 305) en referència a un article publicat a *El Mundo* (Mario Conde, febrer de 1995), titulat *Que no nos volvamos a ver en el talego*, en què utilitza un llenguatge més penitenciari que periodístic o suposadament epistolar. Diríem que el canvi de registre també és una mena de desautomatització. Segons els autors «el registre periodístic ha estat capgirat».

Traduir una UF a una altra llengua és una tasca complicada. Els idiomes s'anomenen així perquè són propis d'un idioma determinat. Com es tradueix l'expressió mallorquina «sempre ho veuràs!»? I «n'hi ha per llogar cadiretes», com es diria, per exemple, en anglès? Traduir una unitat fraseològica desautomatitzada és encara més difícil pels traductors. Zuluaga (2001, 77, 79) analitzà les traduccions a l'alemany i al francès de tres exemples literaris de desautomatitzacions; el primer de Carlos Fuentes ja l'hem esmentat, i els altres dos són de Gabriel García Márquez: *Lo Cortés no quita lo Cuauthémoc, es un gallo cantante y sonante i un hombre sin guerra y sin gloria*. La principal conclusió de Zuluaga és: «a las UFS desautomatizadas no podemos predicarles de antemano ni traducibilidad ni intraducibilidad. Ello se decide en cada caso concreto. Aquí sólo podemos anotar que son traducibles a cabalidad si en el repertorio de la lengua meta existe al menos una UF correspondiente que, a su vez, pueda desautomatizarse adecuadamente. En todo caso, constituyen un desafío interesante para el lector traductor».

Hem recollit alguns exemples de desautomatització en català, trobats en titulars de diaris:

- «La veritable puta i l'autèntica Ramoneta» (*Ara Catalunya*, 13 de març de 2013)
- «La multiplicació de les paelles i dels socialistes» (*Ara Catalunya*, 17 de setembre de 2012)
- «La primavera també altera les “telecos”» (*Ara Catalunya*, 28 d'abril de 2013)

- «L'increïble salt no mortal d'una paracaigudista» (*Ara Catalunya*, 7 de juny de 2013)
- «Tots els camins porten a Qatar» (*Ara Catalunya*, 6 de febrer de 2013)
- «D'aquelles noces, aquests confits» (*Ara Balears*, 20 de juny de 2013)

4. CONCLUSIONS PROVISIONALS

1. La fraseologia és una disciplina relativament recent, que no ha pogut consensuar una terminologia unívoca. La disparitat denominativa és particularment evident en la filologia catalana. S'estudien els mateixos fenòmens des de les perspectives lexicogràfica i fraseològica, la qual cosa dificulta la classificació dels diferents tipus d'unitats fraseològiques.

2. Les col·locacions són un tipus d'UFS i, per tant, formen part de l'univers fraseològic de ple dret. La freqüència de coaparició dels elements d'una col·locació fa que la combinació sigui fixa i la puguem considerar una primera passa en el procés fraseològic de la lexicalització o gramaticalització. Les col·locacions són semànticament transparents, és a dir, tenen un significat literal, no figurat ni metafòric. La no composicionalitat semàntica del significat és una propietat d'un altre tipus d'UF: les locucions. Per això, algunes UFS poden funcionar com a locució o com a col·locació, en funció de si s'interpreta literalment o metafòricament, com, per exemple, «fer un gol». En conseqüència, podem definir les col·locacions com a combinacions preferents de paraules, que no necessàriament han de ser freqüents, que es fixen gràcies a l'ús i que tenen un significat transparent i composicional.

3. Els polítics sovint fan servir eufemismes. Aleshores, pot sorgir el neologisme, que sol ser una col·locació. El «dret a decidir» que darrerament monopolitza la informació política del Principat n'és un exemple. Els periodistes, potser per comoditat, a vegades — o massa sovint — copien de manera acrítica les notes de premsa o transcriuen les paraules dels protagonistes de les notícies, sense adaptar-les a un registre més entenedor. Així, els periodistes contribueixen a escampar els neologismes col·locatius, la majoria dels quals són nominals i sovint innecessaris.

4.- Els periodistes tendeixen a fer servir les UFS de manera automàtica, tot emprant un registre estàndard, un llenguatge purament informatiu, quasi neutre. Quan abandonen el pilot automàtic de l'escriptura, sempre que dominin els mecanismes lingüístics, poden manipular, en tant que emissors, les unitats fraseològiques i

desautomatitzar-les. La pretensió és cridar l'atenció dels receptors. Les locucions i les parèmies tenen major grau de fixesa que les col·locacions; per tant, això influeix en la desautomatització. Les col·locacions són les UFS periodístiques per excel·lència, les que s'acosten més a la utopia del registre periodístic objectiu. El canvi de registre en determinades informacions pot ser considerat una desautomatització.

A tall de cloenda, diríem que hem fet una proposta de classificació basada estrictament en criteris sintàctics, inspirats en autors com Navarro, Mestres, Ginebra i Corpas. Pretenem que aquesta classificació estigui oberta a qualsevol ampliació, en funció del que puguem trobar en una investigació futura més pràctica. De fet, hem trobat algunes combinacions de paraules com «passat festes», «més que mai» o «de generació en generació» que podrien ser nous tipus sintàctics de col·locacions. Afegirem per acabar que pensam que convé aprofundir en l'estudi de les col·locacions, perquè la majoria de neologismes compareixen a la llengua a través d'aquestes estructures lingüístiques, i ho fan sobretot a través dels mitjans de comunicació. El llenguatge periodístic recorre sistemàticament a les UFS, sobretot les col·locacions.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO RAMOS, Margarita. «Hacia una definición del concepto de colocación: de J. R. Firth a Mel'cuk». *Revista de Lexicografía* (1994-1995). Volum 1, Universidade da Coruña.
- BARTOS, Lubomir. «Observaciones sobre las llamadas colocaciones». A: *Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské* (2004). Univerzity Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis, L 25.
- BIBILONI, Gabriel (1997). *Llengua estàndard i variació lingüística*. València: Edicions 3 i 4.
- CABANES, Jem (2005). *Llibre d'estil de Vilaweb*. Edició electrònica.
- CALAFAT, Rosa (2010). *Per a un ús ètic del llenguatge*. Barcelona, Angle Editorial.
- CASTILLO CARBALLO, María Auxiliadora. «El concepto de unidad fraseológica». *Revista de Lexicografía* (1997-1998). Volumen IV, pàg. 67-79.
 - «Colocaciones léxicas y variación lingüística: implicaciones didácticas». *Revista Lingüística Española Actual* (2001), XXIII.
- CHILLÓN, Lluís Albert. «Discurs periodístic i fraseologia». *Revista Caplletra* 18, (primavera de 1995), pàg. 165-176.
- CONCA, Maria. «Característiques lingüístiques comparades entre locucions i parèmies». A: SALVADOR, V.; PIQUER, A. (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 33-48.
- CONCA, Maria; GUIA, Josep. «D'un complex d'inferioritat proverbial». *Revista Caplletra* 18 (primavera de 1995), pàg. 177-210.
- CORPAS PASTOR, Gloria (1996). *Manual de fraseología española*. Madrid: Editorial Gredos.
 - «Fraseología y traducción». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 107-138.
 - «En torno al concepto de colocación». *Revista Euskera* XLVI (2001), I.
 - «Apuntes para el estudio de la colocación». *Diez años de investigación en fraseología: análisis sintáctico-semánticos, contrastivos y traductológicos* (2003). Madrid: Editorial Iberoamericana.
- COSERIU, Eugeni (1981). *Lecciones de lingüística general*. Madrid: Gredos.

- CUENCA, Maria Josep. «L'estudi de les construccions idiomàtiques des de la lingüística cognitiva i l'anàlisi contrastiva». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 49-64.
- CUENCA, Maria Josep; CASTELLÀ, J. M. «Una caracterització cognitiva de les preguntes confirmatòries (Question tags)». *Revista Caplletra* (primavera de 1995), pàg. 65-84.
- DOMÈNECH, Ona; ESTOPÀ, Rosa; MAYORAL, Cristina (2002). *Neologia lèxica i mitjans de comunicació orals*. UPF: Observatori de la Neologia, IULA.
- ESPINAL, M. Teresa (2004). *Diccionari de sinònims de frases fetes*. Barcelona: UAB, Servei de Publicacions, Publicacions de la Universitat de València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ESTOPÀ, Rosa. «Neologismes formats per composició patrimonial i sintagmació». A: Observatori de Neologia (2004). *Llengua catalana i neologia*. Barcelona: Meteora, pàg. 131-158.
- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica Catalana*. Barcelona: Editorial Teide
- FARGAS, Xavier; GUDIOL, A.; SOLÀ, Joan. «L'experiència de fer un llibre d'estil». *Estudis de llengua i literatura catalanes XXX* (1995). Miscel·lània Germà Colom 3, Publicacions Abadia de Montserrat.
- FIRTH, J. R. «Modes of Meaning» (1957). *Papers in Linguistics* (1934-1951). Londres: Oxford University Press.
- GARCÍA DEL TORO, Cristina. «Traduir els fraseologismes entre català i espanyol». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 227-240.
- GARCÍA-PAGE, Mario. «Sobre los procesos de deslexicalización en las expresiones fijas». *Español Actual* (1989) (núm. 52), pàg. 59-79.
- «El adverbio colocacional». *Revista Lingüística Española Actual* (2001), XXIII, Madrid.
- GINEBRA, Jordi. «Sintaxi i fraseologia: els límits de les unitats fraseològiques verbals». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 65-80.
- «Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2003). *Identitat lingüística i estandardització*. Valls: Corsetània

Edicions. Dins: LLORET, Maria-Rosa; PONS, Clàudia (eds.) (2004). *Lingüística i gramàtiques*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, pàg. 59-108.

- GRÀCIA, Lluïsa. «Formació de mots: composició». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Volum 1: *Introducció, fonètica i fonologia, morfologia*. Barcelona: Editorial Empúries.
- GUIA, Josep. «Formalización matemática de las concordancias fraseológicas generalizadas». *Actas del VI Simposio Internacional de Comunicación Social* (1999), Vol. I, Santiago de Cuba: Editorial Oriente, pàg. 316-323.
- HALLIDAY, M. A. K. «Lexis as a linguistic level». A: BAZELL, C. E. [et. al.] (1966): *In Memory of John Firth*. Londres: Longmans.
- HAUSMANN, J. (1989). *Le dictionnaire de collocations*. A: HAUSMANN F. J.; REICHMANN, O.; WIEGAND, H. E.; ZGUSTA, L. (eds.) (1989). *Woanrterbucher: ein internationales Handbuch zur Lexicographie*. Dictionaries. Berlin, New-York: De Gruyter, pàg. 1010-1019.
- HILFERTY, Joseph. «Metonímia i metàfora des d'una perspectiva cognitiva». *Revista Caplletra* (primavera de 1995), pàg. 31-44.
- KOIKE, Kazumi (2001). *Colocaciones léxicas en el español actual: estudio formal y léxico-semántico*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares.
- LANGACKER, Roland (1987). *Foundations of cognitive Grammar*. Vol. I: *Theoretical Prerequisites*. Califòrnia: Standfor University Press.
- LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago.
- LAKOFF, George (2008). *No pensis en un elefant*. Barcelona: Viena Edicions.
- LEVORATO, M.; CACCIARI, C. (1992). «Children's comprehension and production of idioms: the role of context and familiarity». *Journal of Child Language* 19, pàg. 415-433.
- LORENTE CASAFONT, Mercè (2002). «Altres elements lèxics». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dirs.) (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Volum 1: *Introducció, fonètica i fonologia, morfologia*. Barcelona: Editorial Empúries.
- «Les unitats lèxiques verbals dels textos especialitzats. Redefinició d'una proposta de classificació». A: LORENTE, Mercè; ESTOPÀ, Rosa; FREIXA, Judit; MARTÍ, Jaume; TEBÉ, Carles (eds.) (2007). *Estudis de lingüístics i de lingüística*

aplicada en honor de M. Teresa Cabré Catellví. Volum II: *De deixebles*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra, pàg. 365-380.

- MARCO, Josep (2000). «La traducció de la metàfora lexicalitzada als textos literaris: problemes i mètodes». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 139-153.
- MESEGUER, Lluís; GARÍ, Joan. «Metàfora i fraseologia en el discurs costumista: Santiago Rusiñol i Marià Vayreda». *Revista Caplletra* 18 (primavera de 1995), pàg. 133-164.
- MESTRES i SERRA, Josep M. (2007). «Per un tractament unívoc de les unitats pluriverbals en fraseologia i terminologia». A: LORENTE, Mercè; ESTOPA, Rosa; FREIXA, Judit; MARTÍ Jaume; TEBÉ, Carles (ed.). *Estudis de lingüística i lingüística aplicada en honor de M. Teresa Cabré Catellví*. Barcelona: IULA, Edicions a Petició.
- (2008). *Les unitats fraseològiques i els diccionaris general*. Institut d'Estudis Catalans. Oficina de Correcció. Edició digital. Alacant: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.
- NAVARRO, Carmen (2002). «*La fraseología en el discurso político y económico de los medios de comunicación*». A: CUSATO, Domenico Antonio; FRATTALE, Loretta (coords.). *Atti del XX Convegno* [Associazione Ispanisti Italiani], Vol. 2: *Testi specialistici e nuovi saperi nelle lingue iberiche*. pàg. 199-212.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2001). «¿Colocaciones o locuciones verbales?». *Revista Lingüística Española Actual*, XXIII.
- PERAIRE, Joan. «Estratègia metafòrica i fraseologia en l'arquitectura del discurs del futbol». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, , pàg. 355-372.
- PÉREZ SALDANYA, M.; SALVADOR, V. «Fraseologia de l'encara i processos de gramaticalització». *Revista Caplletra* 18 (primavera de 1995), pàg. 85-108.
- PIQUER, Adolf. «Fraseologia i discurs narratiu: anàlisi d'alguns casos en la novel·lística contemporània». *Revista Caplletra* 18 (primavera de 1995), pàg. 121-132.

- «Pragmàtica de la fraseologia en el relat». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- PIQUER, Adolf; MARTÍN ESCRIBÀ, Àlex. «Ús de la fraseologia: contrast i capgirament de registres». A: SALVADOR, Vicent; CLIMENT, Laia (eds.) (2006). *El discurs prefabricat II*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 303-318.
- PUIGDOMÈNECH, Laura; SOLÍS, Marina (2005). *Proposta de llibre d'estil per a Andorra Televisió* (consultat en línia).
- RIBES, Salomé; VIANA, Amadeu. «Guanyat en el riure: la reformulació còmica dels titulars de diari». A: A: SALVADOR, Vicent; CLIMENT, Laia (eds.) (2006). *El discurs prefabricat II*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 53-78.
- ROMERO GANUZA, Paula. «La delimitación de las unidades fraseológicas (UF) en la investigación alemana y española». *Revista Interlingüística* 17, 2007, pàg. 905-917.
- RUIZ GURILLO, Leonor (1997). «Aspectos de fraseología teórica española». *Cuadernos de filología*. València: Universitat, Anejo XXIV.
- «¿Puede la fraseología ser relevante en cualquier situación?». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 81-103.
- «La fraseología como cognición: vías de análisis». *Revista Lingüística Española Actual*, XXIII, 2001, Madrid.
- SÁEZ, Albert (2002). «Periodisme: el redescobriment de la paraula». *Anàlisi* 28.
- SALVADOR, Vicent. «De la fraseologia a la lingüística aplicada». *Revista Caplletra* 18 (primavera de 1995), pàg. 11-30.
- «Idiomàticitat i discurs prefabricat». A: SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf (eds.) (2000). *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pàg. 19-32.
- «Engegueu el ventilador amb les mans ben netes. Fraseologia, metàfora i interdiscurs en la comunicació política». A: SALVADOR, Vicent; CLIMENT, Laia (eds.) (2006). *El discurs prefabricat II: Fraseologia i comunicació social*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, pàg. 23-52.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (1999). *Introducció a la fraseologia. Aplicació al valencià col·loquial*. València: Editorial Denes.

— «L'ús de la fraseologia en el discurs publicitari i en el discurs informatiu». A: SALVADOR, Vicent; CLIMENT, Laia (eds.) (2006). *El discurs prefabricat II: Fraseologia i comunicació social*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, pàg. 139-156.

— TRAVAILIA, Carolina. «Las colocaciones implícitas». *Estudios de lingüística* 20 (2006). Universidad de Alicante (E.L.U.A), pàg. 317-332.

— VENY, Joan (1991). *Mots d'ahir i d'avui*. Barcelona: Editorial Empúries.

— ZULUAGA, Alberto. «La fijación fraseológica». *Thesaurus* XXX (1975), pàg. 225-248.

— «Introducción al estudio de las expresiones fijas». Verlag Peter D. Lang (1980). *Studia Románica et Lingüística*. Frankfurt A. M.-Bern-Cirencester/U.K.

— «Sobre las funciones de los fraseologismos en los textos literarios». *Revista Paremia* 6 (1997), Madrid, pàg. 631-640.

— (2001a) «Análisis y traducción de unidades fraseológicas desautomatizadas». *PhiN*. 16./200-2001), 67-83. [www.phin.de] <http://www.fu-berlin.de/phin/phin16/p16t5.htm>.

— «Los “enlaces frecuentes” de Maria Moliner. Observaciones sobre las llamadas colocaciones». *Lingüística Española Actual*, Vol. 24, 1, 2002, pàg. 97-114.